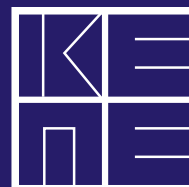

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ

- Μακροοικονομική ανάλυση και προβλέψεις
- Δημόσια οικονομικά
- Ανθρώπινοι πόροι και κοινωνικές πολιτικές
- Αναπτυξιακές πολιτικές και κλάδοι
- Ειδικά Θέματα

Οικονομικές

εξελίξεις

Εκδότης:

ΚΕΝΤΡΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Υπεύθυνος έκδοσης:

Νίκος Βαγιονής
nvayonis@kepe.gr

Συντακτική ομάδα:

Τζένιφερ Καβουνίδα
Ελισάβετ Νίτση
Ρίτσα Παναγιώτου
Γιάννης Παναγόπουλος

Γλωσσική και τυπογραφική

επιμέλεια:

Ελένη Σουλτανάκη

Τμήμα Εκδόσεων

Πληροφορίες:

Γιώργος Ψυχομάνης
Τηλ. 210 3676350

Παραγωγή:

Εκδόσεις Σταμούλη Α.Ε.

Copyright 2014

ΚΕΝΤΡΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ

ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Αμερικής 11, Αθήνα, 106 72,

Τηλ.: +30-210-3676.300, 210-3676.350

Fax: +30-210-3630.122, 210-3611.136

Δικτυακός τόπος: www.kepe.gr

Το περιοδικό **ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ** αναρτάται στον δικτυακό τόπο www.kepe.gr
στην ελληνική και στην αγγλική γλώσσα.

Οι γνώμες και κρίσεις που διατυπώνονται στα άρθρα είναι των συγγραφέων και δεν αντιπροσωπεύουν αναγκαία γνώμες ή κρίσεις του Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών.

Διατίθεται δωρεάν

Editorial	3
1. Μακροοικονομική ανάλυση και προβλέψεις	4
1.1. Πρόσφατες εξελίξεις και προοπτικές στις κύριες συνιστώσες της ζήτησης	4
1.2. Εξέλιξη του Ισοζυγίου Τρεχουσών Συναλλαγών και των συνιστωσών του	12
1.3. Οι εξελίξεις του δείκτη τιμών καταναλωτή στην Ελλάδα και την Ευρωζώνη	15
1.4. Πιθανότητες καθεστώτος ύφεσης για την Ελληνική Οικονομία: Τρέχουσα περίοδος και προβλέψεις	17
1.5. Οι προβλέψεις του υποδείγματος παραγόντων για τις βραχυπρόθεσμες εξελίξεις στο ΑΕΠ	20
2. Δημόσια οικονομικά	22
2.1. Εκτέλεση του Κρατικού Προϋπολογισμού στο οκτάμηνο Ιανουαρίου-Αυγούστου 2014	22
3. Ανθρώπινοι πόροι και κοινωνικές πολιτικές	24
3.1. Εξελίξεις στην αγορά εργασίας	24
3.2. Αδήλωτη και ανασφάλιστη εργασία	34
4. Αναπτυξιακές πολιτικές και κλάδοι	39
4.1. Ανάλυση των τάσεων του Τουρισμού στην Ελλάδα	39
4.2. Ο κλάδος της Πληροφορικής και των Επικοινωνιών: Συνεισφορά στην Ελληνική Οικονομία και αναπτυξιακές προτάσεις πολιτικής	45

Ειδικά Θέματα	49
Η διαχρονική εξέλιξη των δαπανών υγείας στην Ελλάδα κατά την περίοδο 2009-2012	49
Πρότυπο διαχείρισης κρίσεων στον φαρμακευτικό κλάδο στην Ελλάδα	58
Ο ρόλος της ελληνικής βιομηχανίας τροφίμων και ποτών στην αναπτυξιακή διαδικασία: Τάσεις και προοπτικές	64
Η δυναμική των φεστιβάλ και η συμβολή τους στον πολιτισμό και τον τουρισμό	71

Το τεύχος 25 του περιοδικού του ΚΕΠΕ *Οικονομικές Εξελίξεις* βρίσκει τη χώρα ενώπιον πολλαπλών προκλήσεων για τον τρόπο της ανάπτυξης. Η ακολουθούμενη στρατηγική για σταδιακή μείωση της φορολογίας, χωρίς να διογκωθούν τα ελλείμματα, περιλαμβάνει περιορισμό των προσφερόμενων δημόσιων και κοινωνικών αγαθών με ζητούμενο τον εξορθολογισμό. Προϋποθέτει ελαστικότητα των τιμών και πτώση τους, ώστε να επιταχυνθεί η οικονομία, και εργάζεται για την υποδοχή νέων άμεσων ξένων επενδύσεων. Άλλη άποψη που διατυπώνεται είναι η ενίσχυση του διαθέσιμου εισοδήματος και μέσω αυτής η τόνωση της ενεργού ζήτησης με στόχο την ανάπτυξη. Σε κάθε περίπτωση το ζητούμενο είναι η αποτελεσματικότητα δομών, θεσμών, μηχανισμών. Οι θετικές ενδείξεις για την Ελληνική Οικονομία αναμένουν επιβεβαίωση (νέα stress tests) και διατήρηση αλλά και τα κοινωνικά προβλήματα πρέπει να αντιμετωπισθούν.

Οι θετικές εξελίξεις μετά την ανακεφαλαιοποίηση του τραπεζικού τομέα είναι η πτωτική πορεία των επιτοκίων, η σταθεροποίηση στο Χ.Α., η ανάκαμψη του τουρισμού για το 2014 και ένα βελτιωμένο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Επίσης, η μεταβολή των τίτλων του χρέους της Γενικής Κυβέρνησης σε πιο μακροχρόνιους και θεωρητικά ευκολότερα εξυπηρετούμενους. Όμως η προσβλεπόμενη έξοδος στις αγορές για νέα δάνεια, όταν συμβεί, δεν θα είναι πανάκεια. Κάθε άλλο μάλιστα, θα είναι ένας νέος στίβος δοκιμασίας στον οποίο η οικονομία θα πρέπει να αντέξει. Και για να γίνει αυτό, πρέπει να έχουν εδραιωθεί οι αναπτυξιακές διαδικασίες, σύντομα και αποτελεσματικά.

Η ανεργία, που έχει σταθεροποιηθεί σε υψηλά επίπεδα με ελαφρά μόνο συρρίκνωση τους μήνες της τουριστικής περιόδου, πρέπει να καμφθεί. Οδηγεί σε αυξημένη μετανάστευση, ιδίως των νέων και επιστημόνων. Οδηγεί σε αδιέξοδα τα ασφαλιστικά ταμεία. Οδηγεί και σε ανησυχητικούς δημογραφικούς κινδύνους. Η είσοδος της οικονομίας σε έναν ενάρετο κύκλο με αναπτυξιακές πρωτοβουλίες και εκ των έσω είναι άμεση προτεραιότητα.

Στο τεύχος 25 το **πρώτο μέρος** αναπτύσσεται σε τέσσερις ενότητες. Στην πρώτη ενότητα *Μακροοικονομική ανάλυση και προβλέψεις*, γίνεται ανάλυση της ζήτησης,

του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, του δείκτη τιμών καταναλωτή, του μοντέλου εκτίμησης της ύφεσης και η παρουσίαση των προβλέψεων του ΚΕΠΕ για την Ελληνική Οικονομία. Στη δεύτερη ενότητα, των *Δημοσίων οικονομικών*, γίνεται η παρουσίαση και ανάλυση της πορείας εκτέλεσης του Κρατικού Προϋπολογισμού. Στην τρίτη ενότητα των *Ανθρωπίνων πόρων και κοινωνικών πολιτικών* εξετάζονται οι εξελίξεις στην αγορά εργασίας και αναλύεται η αδήλωτη και ανασφάλιστη εργασία. Στην τέταρτη ενότητα *Αναπτυξιακές πολιτικές και κλάδοι*, γίνεται παρουσίαση και ανάλυση των εξελίξεων στον τουρισμό, και ακολουθεί μια ανάλυση της συμβολής της Πληροφορικής και των Επικοινωνιών στην Ελληνική Οικονομία.

Το **δεύτερο μέρος** φιλοξενεί τέσσερα ενδιαφέροντα και επίκαιρα άρθρα, που έχουν τίτλους «*Η διαχρονική εξέλιξη των δαπανών υγείας στην Ελλάδα κατά την περίοδο 2009-2012*», «*Πρότυπο διαχείρισης κρίσεων στον φαρμακευτικό κλάδο στην Ελλάδα*», «*Ο ρόλος της ελληνικής βιομηχανίας τροφίμων και ποτών στην αναπτυξιακή διαδικασία: Τάσεις και προοπτικές*» και, τέλος, «*Η δυναμική των φεστιβάλ και η συμβολή τους στον πολιτισμό και τον τουρισμό*».

ΝΙΚΟΣ ΒΑΓΙΟΝΗΣ
Υπεύθυνος Σύνταξης

1. Μακροοικονομική ανάλυση και προβλέψεις

1.1. Πρόσφατες εξελίξεις και προοπτικές στις κύριες συνιστώσες της ζήτησης

Έρση Αθανασίου, Αικατερίνη Τσούμα

Σύμφωνα με τα πλέον πρόσφατα μη εποχικά διορθωμένα στοιχεία των τριμηνιαίων Εθνικών Λογαριασμών (ΕΛΣΤΑΤ, προσωρινά στοιχεία, Σεπτέμβριος 2014) η Ελληνική Οικονομία βρίσκεται πλέον εμφανώς στο κατώφλι εξόδου από τη βαθιά ύφεση που επικράτησε στη χώρα με αφετηρία τα μέσα του έτους 2008. Κατά το δεύτερο τρίμηνο του 2014, ο ρυθμός κάμψης του ΑΕΠ περιορίστηκε στο -0,3%, έναντι -4,0% κατά το αντίστοιχο τρίμηνο του 2013, εξέλιξη η οποία αντανάκλα την εξάλειψη της έντονα αρνητικής δυναμικής που χαρακτηρίζει μέχρι πρόσφατα την εγχώρια ζήτηση. Με βάση τα στοιχεία του Πίνακα 1.1.1 για τις μεταβολές στα βασικά μακροοικονομικά μεγέθη, στην πορεία του έτους 2014,

παρατηρήθηκε τόσο σταθεροποίηση της ιδιωτικής και δημόσιας κατανάλωσης, όσο και αποφασιστική ανάσχεση της πτωτικής τάσης της επενδυτικής δαπάνης. Έτσι, η αρνητική συμβολή της εγχώριας ζήτησης στο ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ περιορίστηκε στις -1,1 ποσοστιαίες μονάδες κατά το πρώτο τρίμηνο του 2014 και μόλις στις -0,1 μονάδες κατά το δεύτερο τρίμηνο, από -10,2 και -7,4 μονάδες κατά τα αντίστοιχα τρίμηνα του 2013 (βλέπε Διάγραμμα 1.1.1).

Όσον αφορά στον εξωτερικό τομέα, η συνεισφορά του στη μεταβολή του ΑΕΠ διατηρήθηκε θετική στα δύο πρώτα τρίμηνα του 2014, παρουσιάζοντας όμως σημαντική μεταβολή σε σχέση με τα αντίστοιχα τρίμηνα του προηγούμενου έτους, τόσο ως προς το μέγεθός της, όσο και ως προς την εξέλιξη των βασικών της συνιστωσών. Συγκεκριμένα οι εισαγωγές, οι οποίες είχαν παραμείνει σε πτωτική τροχιά καθ' όλη σχεδόν τη διάρκεια της ύφεσης, σημείωσαν άνοδο στο πρώτο εξάμηνο του 2014, ως αποτέλεσμα της σταδιακής ενίσχυσης της εγχώριας ζήτησης σε επιμέρους υποκατηγορίες. Παράλληλα, μεγάλη αύξηση παρουσίασαν στη συγκεκριμένη περίοδο τα μεγέθη των εξαγωγών υπηρεσιών,

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.1.1 Βασικά μακροοικονομικά μεγέθη

% ρυθμοί μεταβολής ως προς την αντίστοιχη περίοδο του προηγούμενου έτους (μη εποχικά διορθωμένα στοιχεία σε σταθερές τιμές)

	2012Q4	2013Q1	2013Q2	2013Q3	2013Q4	2014Q1	2014Q2	Εξάμηνο Ιαν.-Ιούν.	
								2014	2013
Ιδιωτική κατανάλωση	-9,6	-8,7	-6,6	-7,8	-0,2	0,1	0,0	0,0	-7,7
Δημόσια κατανάλωση	-3,3	-9,7	-5,5	1,7	-2,6	-0,9	0,0	-0,4	-7,6
Επενδύσεις παγίου κεφαλαίου	-10,3	-11,4	-11,5	-12,9	-15,3	-7,9	-0,8	-4,2	-11,4
Εγχώρια ζήτηση*	-8,8	-9,2	-7,1	-7,0	-2,9	-1,1	-0,1	-0,6	-8,1
Εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	-4,0	-2,2	1,6	5,2	0,5	5,4	5,3	5,3	-0,1
Εξαγωγές αγαθών	3,0	5,6	4,6	2,7	-1,7	0,5	-3,4	-1,6	5,1
Εξαγωγές υπηρεσιών	-12,7	-12,4	-1,7	7,7	3,4	13,1	15,6	14,6	-6,3
Εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	-8,1	-7,0	-11,1	2,7	-5,6	2,2	4,6	3,4	-9,0
Εισαγωγές αγαθών	-8,5	-4,5	-10,1	2,9	-4,0	2,3	4,2	3,2	-7,3
Εισαγωγές υπηρεσιών	-6,5	-17,0	-14,5	1,6	-11,8	1,9	6,0	4,0	-15,7
Ισοζύγιο αγαθών & υπηρεσιών	-20,3	-18,9	-97,6	19,5	-27,3	-7,2	-	-9,7	-43,1
ΑΕΠ	-4,9	-6,0	-4,0	-3,2	-2,3	-1,1	-0,3	-0,7	-5,0

Πηγή: Εθνικοί Λογαριασμοί, ΕΛΣΤΑΤ (Σεπτέμβριος 2014), επεξεργασία στοιχείων από τις συγγραφείς.

* Χωρίς τη μεταβολή των αποθεμάτων.

ενώ αντίθετα ασθενείς ήταν οι επιδόσεις στον τομέα των εξαγωγών αγαθών, οι οποίες κατέγραψαν πτώση στο δεύτερο τρίμηνο. Συνολικά, η συνεισφορά του εξωτερικού τομέα στο ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ περιορίστηκε στις 0,6 ποσοστιαίες μονάδες κατά το πρώτο τρίμηνο του 2014 και στις 0,2 μονάδες κατά το δεύτερο τρίμηνο, από 1,7 και 3,6 μονάδες κατά τα αντίστοιχα τρίμηνα του 2013. Αξίζει να σημειωθεί ότι το μικρό πλεόνασμα που παρουσίασε το ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών στο δεύτερο τρίμηνο του 2014 παρατηρείται για πρώτη φορά σε δεύτερο τρίμηνο έτους για την περίοδο από το 2000 και έπειτα, και αποτελεί περαιτέρω ένδειξη εξισορρόπησης των μεγεθών του εξωτερικού τομέα.

Η συνεχιζόμενη αποκλιμάκωση της δυναμικής της ύφεσης αποτυπώνεται και στις οικονομετρικές εκτιμήσεις των πιθανοτήτων καθεστώτος ύφεσης που παρουσιάζονται στην Ενότητα 1.4. Σχετικά με τους κύριους παράγοντες που διαμόρφωσαν τις ανωτέρω εξελίξεις στην πορεία του ΑΕΠ, ακολουθεί λεπτομερέστερη διερεύνηση της πορείας και των προοπτικών τους με βάση τα εθνικολογιστικά στοιχεία και ορισμένους επιλεγμένους βραχυχρόνιους δείκτες.

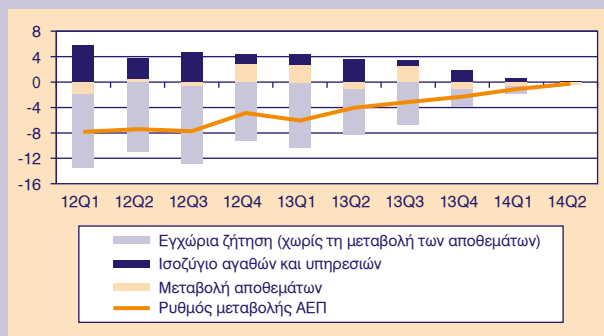
1.1.1. Ιδιωτική κατανάλωση

Η πτωτική πορεία της ιδιωτικής κατανάλωσης ανακόπηκε πλήρως στο πρώτο εξάμηνο του 2014, με το σχετικό ρυθμό μεταβολής να διαμορφώνεται στο 0,1% στο πρώτο τρίμηνο του έτους και το 0,0% στο δεύτερο τρίμηνο, από -8,7% και -6,6% κατά τα αντίστοιχα τρίμηνα του 2013. Η ευνοϊκή αυτή εξέλιξη στο μέγεθος της ιδιωτικής κατανάλωσης αντικατοπτρίζεται σε σημαντικό βαθμό και στην πορεία του μηνιαίου δείκτη όγκου στο λιανικό εμπόριο κατά το πρώτο εξάμηνο του 2014. Ειδικότερα, την περίοδο Ιανουαρίου-Ιουνίου 2014 ο γενικός δείκτης σημείωσε αύξηση κατά 1,1%, ως προς την αντίστοιχη περίοδο του 2012. Το εν λόγω στοιχείο αποκτά ιδιαίτερη βαρύτητα εάν συγκριθεί με το αντίστοιχο του προηγούμενου έτους, όπου την ίδια περίοδο ο γενικός δείκτης όγκου στο λιανικό εμπόριο είχε υποχωρήσει κατά -10,5%, σε σχέση με το 2012.

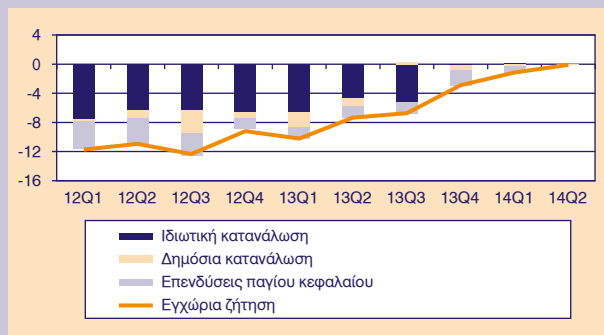
Σύμφωνα με τις σχετικές μεταβολές των δεικτών στις τρεις κύριες κατηγορίες καταστημάτων, η καταγεγραμμένη αύξηση οφείλεται κυρίως στην οριακή σχετική αύξηση στην κατηγορία των *καταστημάτων ειδών διατροφής* (0,1%) και την αύξηση στην κατηγορία των *καταστημάτων καυσίμων και λιπαντικών αυτοκινήτων* (2,3%), αφού η αντίστοιχη ποσοστιαία μεταβολή στην κατηγορία των *λοιπών καταστημάτων* (-7,3%) υπήρξε αρνητική. Παρόμοια συμπεράσματα προκύπτουν από την εξέταση των μεμονωμένων μηνιαίων δεικτών στις τρεις κύριες κατηγορίες για τους μήνες Ιανουάριο έως Ιούνιο 2014, όπου, ενώ στις δύο πρώτες περιπτώσεις οι μηνιαίοι ρυθμοί μεταβολής υπήρξαν σε αρκετές περιπτώσεις θετικοί, η κατηγορία των *λοιπών καταστημάτων* χαρακτηρίστηκε αποκλειστικά από αρνητικές, και κατά περίπτωση σημαντικές, ποσοστιαίες μεταβολές, ως προς τους αντίστοιχους μήνες του 2013 (Διάγραμμα 1.1.2). Σημειώνεται ότι η συγκεκριμένη διαφοροποίηση αναφορικά με την εξέλιξη στην εν λόγω κατηγορία καταστημάτων του λιανικού εμπορίου είχε επισημανθεί και κατά την προηγούμενη περίοδο αναφοράς (βλέπε *Οικονομικές Εξελίξεις*, τεύχος 24).

Η πιο αναλυτική κατηγοριοποίηση του δείκτη όγκου στο λιανικό εμπόριο στις οκτώ επιμέρους υποκατηγορίες καταστημάτων επιτρέπει τη διερεύνηση των κατηγοριών εκείνων που επέδειξαν τις πιο αξιοσημείωτες θετικές και, αντίστοιχα, αρνητικές εξελίξεις κατά το πρώτο εξάμηνο του 2014. Όπως διαφαίνεται από τη σχετική μηνιαία αλλά και τη συνολική εξέλιξη στο εξάμηνο, οι κατηγορίες *καύσιμα και λιπαντικά αυτοκινήτων*, *ένδυση-υπόδηση και βιβλία-χαρτικά-λοιπά είδη δώρων* οδήγησαν τις θετικές εξελίξεις στον κλάδο, σε αντίθεση με τις κατηγορίες *πολυκαταστήματα*, *τρόφιμα-ποτά-καπνός*, *φαρμακευτικά-καλλυντικά και επίπλα-ηλεκτρικά είδη-οικιακός εξοπλισμός*, στις οποίες ο όγκος των λιανικών πωλήσεων εξακολούθησε να ακολουθεί πτωτική πορεία.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.1
Συμβολή στο ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ
Εγχώρια και καθαρή εξωτερική ζήτηση

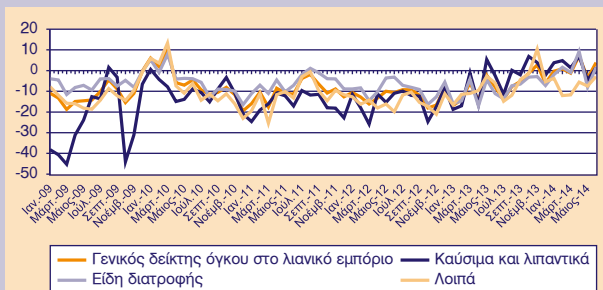
Επιμέρους συνιστώσες της εγχώριας ζήτησης

Πηγή: Εθνικοί Λογαριασμοί, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία στοιχείων από τις συγγραφείς.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.2

Ποσοστιαίες μεταβολές γενικού δείκτη όγκου και δεικτών στις κύριες κατηγορίες καταστημάτων στο λιανικό εμπόριο

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία στοιχείων από τις συγγραφείς.

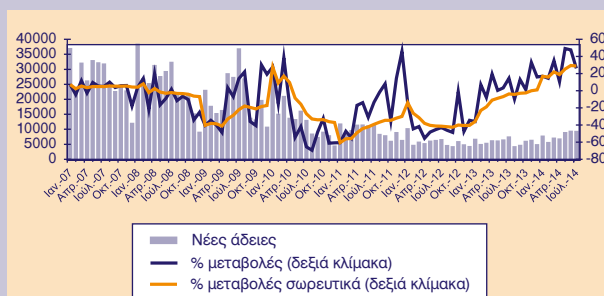
Επισημαίνεται ότι, στη δεύτερη περίπτωση, οι υποκλάδοι του λιανικού εμπορίου, οι οποίοι εξακολουθούν να υφίστανται τις επιδράσεις της οικονομικής ύφεσης και να επιδεικνύουν καθοδική δραστηριότητα, δεν αφορούν μόνο σε διαρκή αγαθά (όπως τα έπιπλα-ηλεκτρικά είδη-οικιακός εξοπλισμός), αλλά και σε μη διαρκή και κυρίως σε αναγκαία, όπως τα τρόφιμα και τα φαρμακευτικά-καλλυντικά. Παράλληλα, η πορεία του υποκλάδου των πολυκαταστημάτων καταδεικνύει ότι και τα μεγαλύτερα και μη εξειδικευμένα καταστήματα του λιανικού εμπορίου δεν διακρίνονται ακόμα από ευνοϊκές εξελίξεις, τις οποίες θα μπορούσαν να εξασφαλίζουν στη βάση των ειδικών πλεονεκτημάτων τους, όπως τα χωρικά και τα πλεονεκτήματα συγκέντρωσης.

Ιδιαίτερα ενθαρρυντικά εμφανίζονται τα στοιχεία από την αγορά των ιδιωτικών αυτοκινήτων, βάσει αδειών, τα οποία παρέχουν επιπλέον ενδείξεις για την πλέον πρόσφατη πορεία της ιδιωτικής κατανάλωσης. Η εν λόγω αγορά φαίνεται να διανύει μια περίοδο σημαντικής ανάπτυξης, αφού οι θετικές εξελίξεις κατά τους μήνες Μάιο έως Ιούλιο 2014 ξεπέρασαν την ευνοϊκή πορεία που είχε ήδη καταγραφεί κατά την προηγούμενη περίοδο αναφοράς (βλέπε *Οικονομικές Εξελίξεις*, τεύχος 24) ως προς το πρώτο τετράμηνο του 2014. Ειδικότερα, την περίοδο Μαΐου-Ιουλίου 2014, τόσο οι ρυθμοί μεταβολής των μηνιαίων δεικτών για τον αριθμό των επιβατηγών οχημάτων που κυκλοφόρησαν για πρώτη φορά (49,2% τον Μάιο, 47,7% τον Ιούνιο και 26,1% τον Ιούλιο, ως προς τους αντίστοιχους μήνες του 2013) όσο και οι σχετικές σωρευτικές μεταβολές (25,2% τον Μάιο, 29,3% τον Ιούνιο και 28,8% τον Ιούλιο, ως προς τους αντίστοιχους μήνες του 2013) κινήθηκαν σε όλες τις περιπτώσεις σε διψήφια και υψηλά θετικά επίπεδα (Διάγραμμα 1.1.3).

Τα παραπάνω στοιχεία επιβεβαιώνονται και από τα πιο πρόσφατα δεδομένα για τον δείκτη κύκλου εργασιών

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.3

Νέες κυκλοφορίες ιδιωτικών αυτοκινήτων

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία στοιχείων από τις συγγραφείς.

στον τομέα των αυτοκινήτων που αφορούν στο πρώτο και δεύτερο τρίμηνο του 2014. Ειδικότερα, ο εν λόγω τριμηνιαίος δείκτης κατέγραψε σημαντικές θετικές ποσοστιαίες μεταβολές –ως προς τα αντίστοιχα τρίμηνα του 2013– τόσο στον κλάδο του κατεχοχίν εμπορίου αυτοκινήτων (22,9% ως προς το 2013, σε σχέση με -16,2% το 2013 ως προς το 2012 στο πρώτο και 34,8% ως προς το 2013, σε σχέση με -0,7% το 2013 ως προς το 2012 στο δεύτερο τρίμηνο) όσο και στην πιο συνολική κατηγορία που περιλαμβάνει επιπλέον τη συντήρηση, επισκευή και το εμπόριο συναφών εξαρτημάτων και ανταλλακτικών αυτοκινήτων (18,3% ως προς το 2013, σε σχέση με -11,7% το 2013 ως προς το 2012 στο πρώτο και 24,4% ως προς το 2013, σε σχέση με -2,35 το 2013 ως προς το 2012 στο δεύτερο τρίμηνο).

Πρέπει να επισημανθεί στο σημείο αυτό ότι οι προαναφερθείσες ιδιαίτερα θετικές εξελίξεις στον κλάδο συνδέονται σε σημαντικό βαθμό με τις εξελίξεις στον τουρισμό, εφόσον ένας μεγάλος αριθμός των ιδιωτικών αυτοκινήτων απορροφάται στον κλάδο της ενοικίασης αυτοκινήτων στους τουριστικούς προορισμούς της χώρας. Επίσης, δεν πρέπει να παραβλέπεται το γεγονός ότι πρόκειται για καθαρά εισαγόμενα προϊόντα. Ωστόσο, η ανάπτυξη στον κλάδο σαφώς επιφέρει θετικές επιδράσεις που αφορούν σε όλα τα συνδεδεμένα με τον κλάδο επιμέρους προϊόντα και υπηρεσίες, αλλά δύναται και να συμβάλλει στη δημιουργία και διατήρηση θέσεων εργασίας.

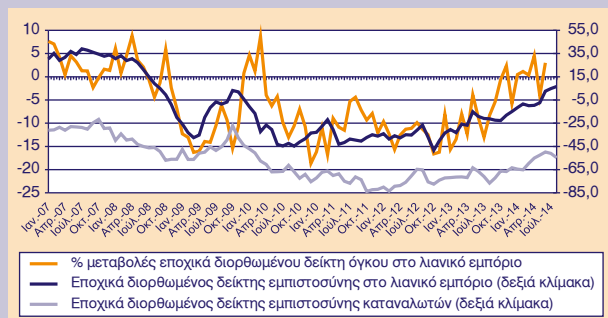
Στη βάση όλων των στοιχείων και ενδείξεων που αναλύθηκαν στα παραπάνω προκύπτει ότι η ιδιωτική κατανάλωση διανύει μια φάση βαθμιαίας εξάλειψης της αρνητικής δυναμικής που την χαρακτήριζε μέχρι πρόσφατα και σταδιακής μετάβασης σε περίοδο ανάκαμψης. Με δεδομένη, ωστόσο, την έλλειψη ευνοϊκών μεταβολών αναφορικά τόσο με το εισόδημα των νοικοκυριών, όσο και με τα στοιχεία που συνθέτουν τον πλούτο τους, εκτιμάται ότι η πρόσφατη ευνοϊκή εξέλιξη συνδέεται κυρίως με το γεγονός ότι σταδιακά αποδυναμώθηκαν οι τάσεις συγκράτησης και επιφυλακτικότητας

ως προς την καταναλωτική δαπάνη. Το συμπέρασμα αυτό αφορά τουλάχιστον εκείνα τα νοικοκυριά που διατηρούν μια σχετική οικονομική δυνατότητα να στηρίξουν τμήμα της δαπάνης αυτής και ερμηνεύεται μέσω του περιορισμού της αβεβαιότητας και της ενίσχυσης των ενδείξεων σταθεροποίησης αναφορικά με τη συνολική πορεία της ελληνικής οικονομίας.

Η εκτιμώμενη πορεία της ιδιωτικής κατανάλωσης κατά τα αμέσως προερχόμενα τρίμηνα θα εξαρτηθεί σε σημαντικό βαθμό από ρυθμίσεις που συνδέονται με την ελάφρυνση των νοικοκυριών ως προς το σύνολο των οικονομικών επιβαρύνσεων που αντιμετωπίζουν και μπορεί να αφορούν είτε τα εισοδήματα τους ή τον πλούτο τους. Παράλληλα, βελτιώσεις –έστω και οριακές– στην αγορά εργασίας καθώς και στις αγορές εκείνες που επηρεάζουν άμεσα τον πραγματικό πλούτο των νοικοκυριών δύνανται να προκαλέσουν επιπλέον θετικές επιδράσεις στην ιδιωτική κατανάλωση.

Σε κάθε περίπτωση, οι καταναλωτές αλλά κυρίως οι λιανέμποροι φαίνεται ότι προεξοφλούν θετικές εξελίξεις αναφορικά με τη μελλοντική καταναλωτική δαπάνη, όπως αντανακλούν οι προσδοκίες τους, οι οποίες απεικονίζονται στα πιο πρόσφατα στοιχεία για τους δείκτες εμπιστοσύνης καταναλωτών και εμπιστοσύνης στο λιανικό εμπόριο (Διάγραμμα 1.1.4). Ειδικότερα, περαιτέρω βελτίωση σημειώνουν και οι δύο δείκτες στο τελευταίο τετράμηνο, όπου στην πρώτη περίπτωση οι πιο πρόσφατες σχετικές μηνιαίες παρατηρήσεις για τους μήνες Μάιο έως Αύγουστο 2014 αγγίζουν επίπεδα που είχαν να σημειωθούν από τις αρχές του 2010 (-52,5 το Μάιο, -49,8 τον Ιούνιο, -51 τον Ιούλιο και -54,7 τον Αύγουστο), ενώ στη δεύτερη περίπτωση οι τρεις πλέον πρόσφατες παρατηρήσεις είναι θετικές (2,5 τον Ιούνιο, 4,8 τον Ιούλιο και 6,6 τον Αύγουστο), κάτι που είχε να παρατηρηθεί από το 2008 (εκτός από δύο μεμονωμένες παρατηρήσεις το 2009).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.4
Δείκτης όγκου στο λιανικό εμπόριο και δείκτες εμπιστοσύνης

Πηγή: EUROSTAT, επεξεργασία στοιχείων από τις συγγραφείς.

1.1.2. Επενδύσεις

Η κάμψη των ακαθάριστων επενδύσεων παγίου κεφαλαίου επιβραδύνθηκε αποφασιστικά στην πορεία του πρώτου εξαμήνου του 2014. Όπως διαφαίνεται από τον Πίνακα 1.1.2, ο ρυθμός μεταβολής των επενδύσεων ανήλθε στο -7,9% κατά το πρώτο τρίμηνο του έτους και το -0,8%, κατά το δεύτερο τρίμηνο, έναντι -11,4% και -11,5% κατά τα αντίστοιχα τρίμηνα του 2013. Οι διαφορές αυτές είχαν ως αποτέλεσμα η αρνητική συνεισφορά των επενδύσεων στο ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ να περιοριστεί στις -1,1 ποσοστιαίες μονάδες στο πρώτο τρίμηνο του 2014 και τις -0,1 μονάδες στο δεύτερο τρίμηνο, από -1,7 και -1,6 ποσοστιαίες μονάδες αντίστοιχα στα πρώτα δύο τρίμηνα του 2013.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.1.2 Βασικά μεγέθη των επενδύσεων

% ρυθμοί μεταβολής ως προς την αντίστοιχη περίοδο του προηγούμενου έτους (μη εποχικά διορθωμένα στοιχεία σε σταθερές τιμές 2005)

	Τρίμηνα						Εξάμηνο Ιαν.-Ιουν.	
	2013Q1	2013Q2	2013Q3	2013Q4	2014Q1	2014Q2	2014	2013
Αγροτικά προϊόντα	-4,5	-4,0	50,0	-15,0	-4,8	-2,6	-3,5	-4,2
Μεταλλικά προϊόντα, μηχανήματα	1,6	-15,0	-12,0	-26,8	-14,1	5,7	-4,6	-7,1
Εξοπλισμός μεταφορών	-6,1	10,5	11,8	-3,9	23,7	26,0	24,8	1,0
Κατοικίες	-34,6	-37,4	-39,6	-40,4	-42,3	-41,3	-41,9	-35,9
Άλλες κατασκευές	0,2	2,4	3,9	5,4	-0,5	1,2	0,6	1,5
Άλλα προϊόντα	-3,3	-4,7	-25,4	-3,3	-1,9	-0,6	-1,3	-4,0
Ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου	-11,4	-11,5	-12,9	-15,3	-7,9	-0,8	-4,2	-11,4

Πηγή: Τριμηνιαίοι Εθνικοί Λογαριασμοί (Σεπτέμβριος 2014), επεξεργασία στοιχείων από τις συγγραφείς.

Αναλυτικότερα, σε σχέση με τις επενδύσεις εκτός των κατασκευών, οι εξελίξεις στη διάρκεια του πρώτου εξαμήνου του 2014 ήταν στο μεγαλύτερο μέρος τους θετικές, με τις δαπάνες σε σημαντικές επιμέρους κατηγορίες να παρουσιάζουν στροφή προς θετικούς ρυθμούς μεταβολής. Ειδικότερα, οι δαπάνες για εξοπλισμό μεταφορών εμφάνισαν μεγάλη αύξηση τόσο στο πρώτο όσο και στο δεύτερο τρίμηνο του 2014 (23,7% και 26,0%, αντίστοιχα). Παράλληλα, οι δαπάνες για μεταλλικά προϊόντα και μηχανήματα, αν και εξακολούθησαν να καταγράφουν πτώση στο πρώτο τρίμηνο του 2014 (-14,1%), παρουσίασαν σημαντική ανάκαμψη στο δεύτερο τρίμηνο του έτους (5,7%). Όσον αφορά τις επενδύσεις σε άλλα προϊόντα, παρατηρήθηκε προοδευτική επιβράδυνση των ρυθμών κάμψης στα δύο πρώτα τρίμηνα του 2014, με αποτέλεσμα η κάμψη στο δεύτερο τρίμηνο του έτους να είναι πλέον οριακή (-0,6%).

Αναφορικά με τις επενδύσεις σε κατασκευές, στην περίπτωση των λοιπών κατασκευών παρατηρήθηκε οριακή πτώση στο πρώτο τρίμηνο (-0,5%) και ανάκαμψη στο δεύτερο τρίμηνο του 2014 (1,2%), ενώ αντίθετα στην

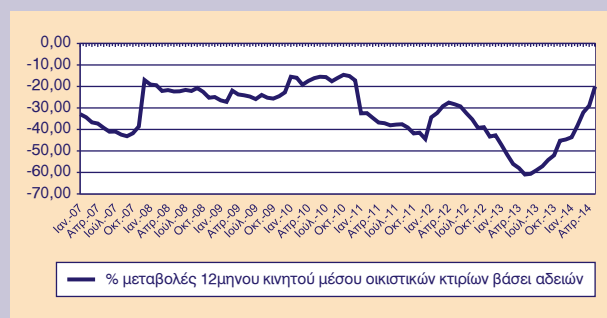
περίπτωση των επενδύσεων σε κατοικίες παρατηρήθηκε κατά το πρώτο εξάμηνο του 2014 περαιτέρω ραγδαία πτώση (-41,9% κατά μέσον όρο). Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η πτώση των επενδύσεων σε κατοικίες ουσιαστικά ανέκοψε τη μετάβαση του συνόλου των επενδύσεων σε θετικούς ρυθμούς μεταβολής κατά το πρώτο εξάμηνο του 2014, αφού η αρνητική συνεισφορά της στο ΑΕΠ ανήλθε στις -1,3 και -1,0 ποσοστιαίες μονάδες κατά το πρώτο και δεύτερο τρίμηνο του έτους, αντίστοιχα.

Οι παραπάνω εξελίξεις επιβεβαιώνουν τις προηγούμενες εκτιμήσεις του ΚΕΠΕ για σταδιακή ανάκαμψη στις εκτός των κατοικιών επενδύσεις. Είναι εμφανές ότι η σταδιακή εξάλειψη των αρνητικών πιέσεων στις επενδύσεις από την πλευρά της εγχώριας κατανάλωσης, η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας και η επανεκκίνηση των μεγάλων έργων υποδομής έχουν ήδη οδηγήσει σε θετική μεταστροφή του επενδυτικού κλίματος στη χώρα. Εντούτοις, κρίσιμοι παράγοντες όπως τα συνεχιζόμενα προβλήματα χρηματοδότησης και ρευστότητας στην αγορά, και η ηπιότερη μεν αλλά συνεχιζόμενη αβεβαιότητα, εξακολουθούν να παρεμποδίζουν μία πιο δυναμική ανάκαμψη στον επενδυτικό τομέα. Παράλληλα, η ένταση της φορολόγησης της ακίνητης περιουσίας φαίνεται να λειτουργεί αποτρεπτικά για τη σταθεροποίηση της επενδυτικής δαπάνης στον τομέα των κατοικιών, με αποτέλεσμα τα επίπεδα της εν λόγω δαπάνης να μειώνονται ραγδαία, παρά το γεγονός ότι έχουν ήδη κατέλθει σε ιστορικά χαμηλά επίπεδα.

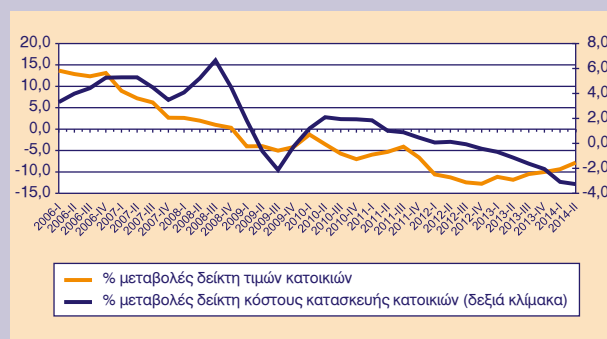
Επιπλέον πληροφόρηση αναφορικά με τις πλέον πρόσφατες εξελίξεις στον κλάδο των κατοικιών παρέχει, στη βάση των εκδοθεισών οικοδομικών αδειών, ο δείκτης οικιστικών κτιρίων ως προς τα τετραγωνικά μέτρα ωφέλιμης επιφάνειας. Σύμφωνα με τη μέση μηνιαία μεταβολή στην εκτιμώμενη οικιστική οικοδομική δραστηριότητα,¹ διαπιστώνεται συνολικά η συνέχιση των τάσεων περιορισμού της αρνητικής δυναμικής, όπως διαφαίνεται από την καταγεγραμμένη πτώση του εν λόγω δείκτη κατά -20% για την περίοδο Ιουνίου 2013-Μαΐου 2014 (Διάγραμμα 1.1.5). Παρόμοιες ενδείξεις προσφέρουν και τα πιο πρόσφατα μεμονωμένα μηνιαία στοιχεία του δείκτη οικιστικών κτιρίων, με τη σχετική πτώση να περιορίζεται τους μήνες Μάρτιο και Απρίλιο 2014 στο -11,3% και -23,3%, αντίστοιχα, ενώ άνοδο σημείωσε ο εν λόγω δείκτης τον Μάιο κατά 15,07%.

Οι ως άνω πλέον πρόσφατες εξελίξεις στον κλάδο των επενδύσεων σε κατοικίες συμβαδίζουν με τα όσα καταγράφονται ταυτόχρονα αναφορικά τόσο με το κόστος κατασκευής νέων κτιρίων κατοικιών όσο και τις τιμές των κατοικιών και των διαμερισμάτων. Με άλλα λόγια, η συνεχιζόμενη συρρίκνωση της οικιστικής οικοδομικής δραστηριότητας συνοδεύτηκε από περαιτέρω μειώσεις

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.5
Εκτιμώμενη οικιστική οικοδομική δραστηριότητα
βάσει αδειών

Δείκτης τιμών κατοικιών και δείκτης κόστους κατασκευής κατοικιών

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, EUROSTAT, ΤτΕ, επεξεργασία στοιχείων από τις συγγραφείς.

1. Υπολογίζεται ο 12μηνος κινητός μέσος και οι σχετικές μεταβολές.

στο κόστος κατασκευής για τις νέες κατοικίες, αλλά και από τον συνεχιζόμενο περιορισμό των τιμών των κατοικιών και των διαμερισμάτων, αντανακλώντας τις συνθήκες προσφοράς και ζήτησης που επικρατούν στην εν λόγω αγορά.

Ειδικότερα, καθοδική εξακολουθεί να είναι η πορεία του δείκτη κόστους κατασκευής νέων κτιρίων κατοικιών, ο οποίος στο δεύτερο τρίμηνο του 2014 κατέγραψε μείωση της τάξεως του -3,3%, ως προς το αντίστοιχο τρίμηνο του 2013 (Διάγραμμα 1.1.5). Παράλληλα και όσον αφορά τις τιμές των κατοικιών, αρνητική παρέμεινε η μεταβολή του δείκτη τιμών κατοικιών για το σύνολο των αστικών περιοχών και στο δεύτερο τρίμηνο του 2014 ως προς το 2013, αν και συνεχίστηκε η ήδη καταγεγραμμένη αποκλιμάκωση των αρνητικών ρυθμών μεταβολής, με τη σχετική ποσοστιαία μεταβολή της τάξεως του -7,8% να κινείται όπως και στο πρώτο τρίμηνο του έτους σε μονοψήφιο επίπεδο (Διάγραμμα 1.1.5). Παρόμοιες εξελίξεις κατεγράφησαν και αναφορικά με την πορεία των δεικτών τιμών διαμερισμάτων κατά γεωγραφική περιοχή και κατά παλαιότητα, όπου ναι μεν εξακολούθησαν να σημειώνονται σημαντικές αρνητικές μεταβολές, αλλά οι σχετικοί ρυθμοί επέδειξαν τάσεις σταδιακής εξασθένησης. Οι πιο σημαντικές μειώσεις στις τιμές των διαμερισμάτων αφορούσαν στην περιοχή της Αθήνας (-10,7% και -9,6% στο πρώτο και δεύτερο τρίμηνο του 2014, αντίστοιχα), ενώ οι ηπιότερες στην κατηγορία των λοιπών περιοχών (-5,1% και -4,4%). Στις περιοχές της Θεσσαλονίκης και των άλλων μεγάλων πόλεων η σχετική πτώση των τιμών των διαμερισμάτων ήταν της τάξεως του -7,6% και -7,8% στο πρώτο και -5,4% και -6,5% στο δεύτερο τρίμηνο του 2014, αντίστοιχα. Παράλληλα, οι τιμές των παλαιών (άνω των 5 ετών) διαμερισμάτων συνέχισαν να μειώνονται στο δεύτερο τρίμηνο του 2014 με ταχύτερους ρυθμούς (-8%) συγκριτικά με εκείνες των νέων (έως 5 ετών) διαμερισμάτων (-6,1%).

Γενικότερα ως προς τον κλάδο των κατασκευών, αξίζει να σημειωθεί ότι αυξημένη δραστηριότητα καταγράφηκε στο δεύτερο τρίμηνο του 2014 κυρίως αναφορικά με τα έργα υποδομών, όπως καταδεικνύεται από την πιο πρόσφατη εξέλιξη του δείκτη παραγωγής στις κατασκευές. Το στοιχείο αυτό αποκτά ιδιαίτερη σημασία σε μια χρονική συγκυρία, όπου η προώθηση των έργων υποδομών αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας τόσο σε συνολικό όσο και κλαδικό επίπεδο, ενώ μπορεί να συμβάλει σημαντικά στη δημιουργία θέσεων εργασίας και να προκαλέσει σημαντικές πολλαπλασιαστικές επιδράσεις.

Ειδικότερα, η αύξηση του γενικού δείκτη στις κατασκευές κατά 23,4% στο δεύτερο τρίμηνο του 2014 οφείλεται πρωτίστως στη θετική πορεία του επιμέρους δείκτη παραγωγής έργων πολιτικού μηχανικού (που αφορά, μεταξύ άλλων, αυτοκινητοδρόμους, γέφυρες,

σήραγγες, αγωγούς, δίκτυα και λιμενικά έργα), ο οποίος κατέγραψε αύξηση της τάξεως του 41,1% στο αντίστοιχο τρίμηνο, σε σχέση με τη συγκριτικά μικρή αύξηση που σημειώθηκε στον επιμέρους δείκτη παραγωγής οικοδομικών έργων (που αφορά, μεταξύ άλλων, κατοικίες, βιομηχανικά και εμπορικά κτίρια και λοιπά κτίρια) κατά 2,2%. Τη συνέχιση των ως άνω τάσεων στις κατασκευές φαίνεται να προεξοφλούν και οι συμμετέχοντες στον κλάδο σύμφωνα με τις προσδοκίες τους, όπως αυτές αντανακλώνονται στους δείκτες επιχειρηματικών προσδοκιών και εμπιστοσύνης στις κατασκευές. Ειδικότερα, σημαντικά βελτιωμένη σε σχέση με το προηγούμενο έτος υπήρξε η πορεία του δείκτη εμπιστοσύνης στις κατασκευές κατά το τετράμηνο Μαΐου-Ιουνίου 2014, ο οποίος κινήθηκε στα επίπεδα του -20 κατά μέσο όρο, σε σχέση με την αντίστοιχη περίοδο του 2013, κατά την οποία η μέση τιμή του ήταν στο -33 (Διάγραμμα 1.1.6). Ανάλογη εξέλιξη επιδεικνύει και ο δείκτης επιχειρηματικών προσδοκιών στις κατασκευές, στην περίπτωση του οποίου οι επιμέρους δείκτες καταδεικνύουν ότι η ανοδική τροχιά οφείλεται κυρίως στις προσδοκίες ως προς τις κατασκευές δημοσίων έργων και όχι τις ιδιωτικές κατασκευές.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.6
Δείκτης εμπιστοσύνης στις κατασκευές

Πηγή: EUROSTAT, επεξεργασία στοιχείων από τις συγγραφείς.

Αναφορικά με τις βραχυπρόθεσμες προοπτικές των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου, η αναμενόμενη ανάκαμψη της οικονομίας στα προσεχή τρίμηνα και η πρόοδος της χώρας στους τομείς της οικονομικής προσαρμογής και της ανταγωνιστικότητας δημιουργούν τις προϋποθέσεις για αξιόλογη ανάπτυξη των επενδύσεων στις εκτός των κατοικιών κατηγορίες. Εντούτοις, κρίσιμες προϋποθέσεις για την υλοποίηση της προοπτικής αυτής θα αποτελέσουν αφενός η διαφύλαξη της σταθερότητας και της αξιοπιστίας της χώρας και αφετέρου η άμεση επίλυση των σοβαρών προβλημάτων χρηματοδότησης που εξακολουθεί να αντιμετωπίζει ο ιδιωτικός τομέας της οικονομίας. Το γεγονός ότι ο ετήσιος ρυθμός μεταβολής της τραπεζικής χρηματοδότησης προς τις επιχειρήσεις παρέμεινε αρνητικός, και στο πρώτο εξάμηνο του 2014, υπογραμμίζει την επιτακτική

ανάγκη αποτελεσματικής επίλυσης των προβλημάτων που έχουν εναπομείνει στο τραπεζικό σύστημα, ώστε να αποκατασταθεί σύντομα η αναγκαία ροή δανειακών κεφαλαίων για επενδύσεις.

1.1.3. Ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών

Στο πεδίο των εξαγωγών οι εξελίξεις κατά τα δύο πρώτα τρίμηνα του 2014 ήταν συνολικά ευνοϊκές, ενώ, αντίθετα, στο πεδίο των εισαγωγών η αντίστοιχη εικόνα ήταν αρνητική από την άποψη της σχετικής συνεισφοράς στο ΑΕΠ.

Συγκεκριμένα, όσον αφορά τις εξαγωγές, η συνεισφορά τους στο ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ διαμορφώθηκε στις 1,3 και 1,5 ποσοστιαίες μονάδες κατά το πρώτο και δεύτερο τρίμηνο του 2014, αντίστοιχα. Ειδικότερα, στο πεδίο των υπηρεσιών παρατηρήθηκε αύξηση των εξαγωγών κατά 13,1% στο πρώτο τρίμηνο του έτους και 15,1% στο δεύτερο τρίμηνο του έτους. Η αύξηση αυτή οφείλεται στη συνεχιζόμενη μεγάλη αύξηση των τουριστικών εισπράξεων (κατά 13,4% συνολικά στο πρώτο εξάμηνό του σύμφωνα με τα στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος), αλλά και στη σημαντική ανάκαμψη των εισπράξεων από μεταφορικές υπηρεσίες (κατά 7,8% αντίστοιχα, σύμφωνα με τα στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος). Στο πεδίο των αγαθών οι εξαγωγές σημείωσαν μικρή αύξηση στο πρώτο τρίμηνο του 2014 (0,5%), ενώ στο δεύτερο τρίμηνο η πορεία τους ήταν αρνητική (-3,4%).

Όσον αφορά στις εισαγωγές, στο πρώτο τρίμηνο του έτους παρατηρήθηκε αύξηση τόσο στην περίπτωση των αγαθών (2,3%), όσο και στην περίπτωση των υπηρεσιών (1,9%), με επακόλουθη αρνητική συνεισφορά -0,7 ποσοστιαίων μονάδων στο ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ (βλέπε Διάγραμμα 1.1.7). Στο δεύτερο τρίμηνο, οι εξελίξεις στις εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών κι-

νήθηκαν και πάλι προς την ίδια κατεύθυνση (4,2% και 6,0%, αντίστοιχα), συνεισφέροντας αρνητικά στο ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ κατά -1,2 ποσοστιαίες μονάδες. Οι συγκεκριμένες εξελίξεις στις εισαγωγές είναι συμβατές με την παρατηρούμενη πορεία εξόδου της οικονομίας από την ύφεση, και συνδέονται με την ανάκαμψη της ζήτησης σε επιμέρους υποκατηγορίες της κατανάλωσης και των επενδύσεων.

Συνολικά, η ιδιαίτερα ευνοϊκή πορεία των εξαγωγών υπηρεσιών στο πρώτο εξάμηνο του 2014 είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση του ελλείμματος στο πρώτο τρίμηνο του έτους και την καταγραφή μικρού πλεονάσματος στο δεύτερο τρίμηνο, εξέλιξη που όπως προαναφέρθηκε αποτελεί πρόσθετη ένδειξη εξισορρόπησης των μεγεθών του εξωτερικού τομέα.

Αναφορικά με τις μελλοντικές προοπτικές του εξωτερικού τομέα, η συνεισφορά του στο ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ αναμένεται να παραμείνει θετική σε βραχυχρόνιο ορίζοντα. Εντούτοις, δεδομένου του ότι η πορεία των εισαγωγών θα παραμείνει ανοδική καθώς η οικονομία θα βρίσκεται πλέον σε πορεία ανάκαμψης, το μέγεθος της θετικής αυτής συνεισφοράς θα εξαρτηθεί κατά βάση από τη βελτίωση των εξαγωγικών επιδόσεων της χώρας. Επί του παρόντος, η συνέχιση της ανοδικής πορείας στον τομέα των υπηρεσιών και η ανάκαμψη των εξαγωγών στον τομέα των αγαθών ευνοούνται από την προβλεπόμενη βελτίωση των εγχώριων οικονομικών συνθηκών και την προοπτική ενδυνάμωσης της ανάπτυξης στη διεθνή οικονομία. Παράλληλα όμως, έρχονται αντιμέτωπες αφενός με τις συνεχιζόμενες δυσχέρειες όσον αφορά τη ρευστότητα και τη χρηματοδότηση των εξαγωγικών επιχειρήσεων, και αφετέρου με τα προβλήματα και τους κινδύνους που εγκυμονεί η κρίση στην Ουκρανία.

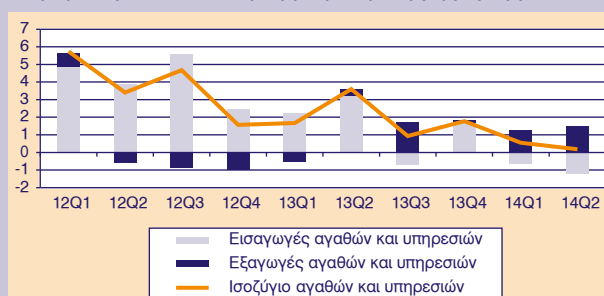
1.1.4. Συμπεράσματα και προοπτικές

Τα αποτελέσματα της ανωτέρω ανάλυσης των πιο πρόσφατων εξελίξεων αναφορικά με τις κύριες συνιστώσες της ζήτησης και μια σειρά επιλεγμένων επιμέρους δεικτών καταδεικνύουν τη μεταστροφή των τάσεων προς μια σαφώς περισσότερο ευνοϊκή κατεύθυνση και αντανακλούν την ενίσχυση της προοπτικής εξόδου της ελληνικής οικονομίας από την ύφεση σε βραχυπρόθεσμο ορίζοντα. Ειδικότερα, τόσο τα τριμηνιαία στοιχεία όσο και οι επιλεγμένοι μηνιαίοι δείκτες που αναλύθηκαν, καθώς και οι πιθανότητες καθεστώτος ύφεσης που εκτιμήθηκαν για την τρέχουσα φάση του οικονομικού κύκλου (Ενότητα 1.4), εμφανίζονται βελτιωμένα και συνηγορούν στην κατεύθυνση θετικών ρυθμών ανάπτυξης για την ελληνική οικονομία κατά τα προσεχή τρίμηνα. Οι εν λόγω ευνοϊκές ενδείξεις και θετικές προοπτικές επιβεβαιώνονται και από μια σειρά δεικτών που ενσωμα-

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.7

Συμβολή στο ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ

Επιμέρους συνιστώσες της εξωτερικής ζήτησης

Πηγή: Εθνικοί Λογαριασμοί, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία στοιχείων από τις συγγραφείς.

τώνουν προσδοκίες, αλλά και από τις προβλέψεις που προκύπτουν από το υπόδειγμα πιθανοτήτων ύφεσης (βλέπε Ενότητα 1.4) και το υπόδειγμα βραχυπρόθεσμων προβλέψεων του ΚΕΠΕ (βλέπε Ενότητα 1.5).

Ειδικότερα σε ό,τι αφορά στις προοπτικές για την ιδιωτική κατανάλωση, οι όποιες περαιτέρω θετικές εξελίξεις σε βραχυπρόθεσμο ορίζοντα θα εξαρτηθούν σε μεγάλο βαθμό από δυνητικές αποφάσεις που θα συντελέσουν στην ελάφρυνση των νοικοκυριών ως προς το σύνολο των οικονομικών επιβαρύνσεων που αντιμετωπίζουν και συνδέονται είτε με τα εισοδήματα τους ή τον πλούτο

τους. Σε σχέση με την πορεία των επενδύσεων και των εξαγωγών σε βραχυχρόνιο ορίζοντα, διατηρείται η προοπτική για αξιόλογη ανάπτυξη των επενδύσεων στις εκτός των κατοικιών κατηγορίες και συνέχιση της ανοδικής πορείας των συνολικών εξαγωγών. Εντούτοις, κρίσιμες προϋποθέσεις για την υλοποίηση της προοπτικής αυτής θα αποτελέσουν η διαφύλαξη της σταθερότητας και της αξιοπιστίας της χώρας και η αποκατάσταση της χρηματοδότησης προς τον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας, ενώ αξιοσημείωτο ρόλο στις εγχώριες εξελίξεις θα διαδραματίσει και η πορεία του ζητήματος της Ουκρανίας.

1.2. Εξέλιξη του Ισοζυγίου Τρεχουσών Συναλλαγών¹ και των συνιστωσών του

Ιωάννα Κωνσταντακοπούλου

Το Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών (ΙΤΣ) παρουσίασε έλλειμμα κατά το πρώτο εξάμηνο του 2014. Αναλυτικότερα, το έλλειμμα του ΙΤΣ (βλέπε Πίνακα 1.2.1) διαμορφώθηκε στο 1,3% του ΑΕΠ, έναντι 2,73% του αντίστοιχου εξαμήνου του 2013, μια συρρίκνωση της τάξεως του 52,4%. Σε απόλυτα μεγέθη, η μείωση (βλέπε Πίνακα 1.2.2) έφτασε το 53,7% (81,5%) ως προς το αντίστοιχο διάστημα του 2013 (2012).

Η εξέλιξη αυτή κρίνεται θετική, όμως η βασική προσδιοριστική συνιστώσα του ΙΤΣ, δηλαδή το Εμπορικό Ισοζύγιο, δεν παρουσίασε την επιθυμητή δυναμική, έτσι ώστε να αναζωπυρώσει την οικονομική δραστηριότητα.

Η μείωση του ελλείμματος του ΙΤΣ προέρχεται κυρίως:

- από το ισοζύγιο υπηρεσιών λόγω των αυξημένων καθαρών εισπράξεων από μεταφορικές και ταξιδιωτικές υπηρεσίες,
- από το ισοζύγιο εισοδημάτων, όπου συνεχίζουμε να πληρώνουμε λόγω των γνωστών αποφάσεων μειωμένους τόκους,
- από το ισοζύγιο τρεχουσών μεταβιβάσεων κυρίως λόγω της αύξησης των εισπράξεων από την Ε.Ε.,
- από το εμπορικό ισοζύγιο χωρίς καύσιμα και πλοία, όπου παρατηρήθηκε οριακή μείωση του ελλείμματός του εξαιτίας της ενίσχυσης των εξαγωγών.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.2.1 Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών (ως ποσοστό του ΑΕΠ)

	ΙΤΣ	Αγαθών	Εξαγωγές αγαθών	Εισαγωγές αγαθών	Υπηρεσιών	Εισοδημάτων	Τρεχουσών Μεταβιβάσεων
2009	-11,17	-13,31	6,63	19,94	5,47	-3,89	0,56
2010	-10,13	-12,73	7,69	20,42	5,96	-3,45	0,09
2011	-9,89	-13,06	9,70	22,76	7,02	-4,12	0,27
2012	-2,39	-10,15	11,39	21,54	7,83	-0,81	0,74
2012, α' εξάμηνο	-6,36	-11,69	10,98	22,67	5,41	-1,70	1,62
2013	0,77	-9,46	12,38	21,84	9,33	-1,55	2,45
2013, α' εξάμηνο	-2,73	-9,31	12,46	21,77	6,31	-1,98	2,24
2014, α' εξάμηνο	-1,30	-10,52	13,34	23,86	7,95	-1,58	2,85

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος και ΕΛΣΤΑΤ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.2.2 Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών (σε δισεκ. ευρώ)

	ΙΤΣ	Αγαθών	Εξαγωγές αγαθών	Εισαγωγές αγαθών	Υπηρεσιών	Εισοδημάτων	Τρεχουσών Μεταβιβάσεων
2009	-25,82	-30,77	15,32	46,09	12,64	-8,98	1,29
2010	-22,51	-28,28	17,08	45,36	13,25	-7,67	0,20
2011	-20,63	-27,23	20,23	47,46	14,63	-8,59	0,56
2012	-4,62	-19,62	22,02	41,64	15,14	-1,57	1,43
2012, α' εξάμηνο	-6,03	-11,08	10,4	21,48	5,12	-1,61	1,54
2013	1,40	-17,23	22,53	39,76	16,98	-2,82	4,47
2013, α' εξάμηνο	-2,42	-8,27	11,07	19,33	5,61	-1,76	1,99
2014, α' εξάμηνο	-1,12	-9,04	11,47	20,51	6,83	-1,36	2,45

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος.

1. Η ανάλυση γίνεται με στατιστικά δεδομένα τα οποία προέρχονται από την Τράπεζα της Ελλάδος.

1.2.1. Εμπορικό Ισοζύγιο

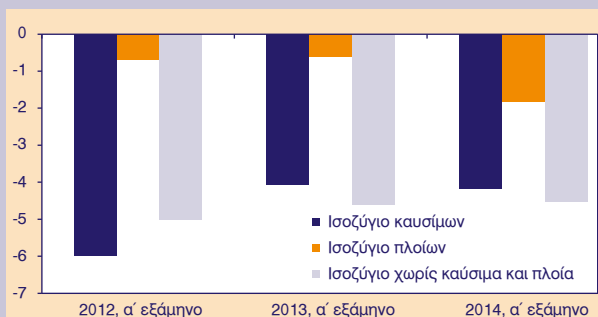
Το έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου ως ποσοστό του ΑΕΠ παρουσίασε αύξηση κατά το πρώτο εξάμηνο του 2014, κατά 13% σε σχέση με το αντίστοιχο εξάμηνο του 2013 (βλέπε Διάγραμμα 1.2.1).

Η μεταβολή αυτή αποδίδεται στη σημαντική διεύρυνση του ελλείμματος του ισοζυγίου πλοίων ως ποσοστού του ΑΕΠ, το οποίο διαμορφώθηκε στο 1,83% του ΑΕΠ έναντι 0,62% της αντίστοιχης περιόδου του 2013. Σε απόλυτα μεγέθη, το επίπεδο του ελλείμματος του εμπορικού ισοζυγίου διαμορφώθηκε στα 9,04 δισεκ. ευρώ, έναντι 8,27 δισεκ. ευρώ, του πρώτου εξαμήνου του 2013.

Όσον αφορά τα υπόλοιπα ισοζύγια, παρατηρείται μια οριακή βελτίωση της εικόνας του ισοζυγίου χωρίς καύσιμα και πλοία, με μείωση του ελλείματός του κατά 0,21 δισεκ. ευρώ, εξαιτίας κυρίως της αύξησης των εξαγωγών και της σταθεροποίησης των εισαγωγών.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.2.1

Οι συνιστώσες του Εμπορικού Ισοζυγίου
(ως ποσοστό του ΑΕΠ)

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος και ΕΛΣΤΑΤ.

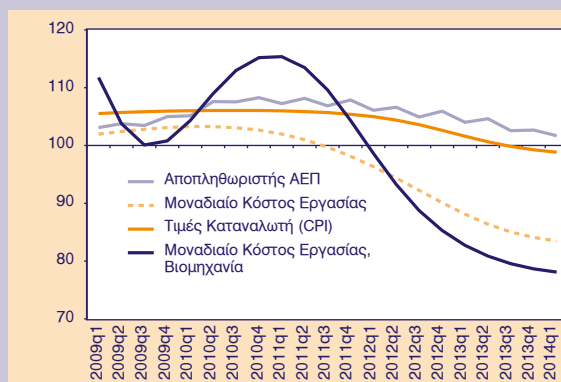
Όσον αφορά το επίπεδο των εξαγωγών αγαθών θα πρέπει να τονίσουμε ότι αυτό δεν κινείται όπως θα προβλεπόταν σύμφωνα με την εξέλιξη της ανταγωνιστικότητας. Στο Διάγραμμα 1.2.2 απεικονίζονται οι δείκτες ανταγωνιστικότητας (πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία) τιμών και κόστους της ελληνικής οικονομίας, που στην ουσία αντικατοπτρίζουν την εξέλιξη των τιμών ή του κόστους παραγωγής των εγχώριων προϊόντων σε σχέση με τα προϊόντα της Ευρωζώνης. Συγκεκριμένα, συμπεριλάβαμε τους ακόλουθους δείκτες: *Δείκτες Τιμών*: Αποπληθωριστής Τιμών Καταναλωτή, Αποπληθωριστής ΑΕΠ, και *Δείκτες Κόστους*: Μοναδιαίου Κόστους Εργασίας (Σύνολο Οικονομίας), Μοναδιαίου Κόστους

Εργασίας, Βιομηχανία. Μια αύξηση της πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας σημαίνει επιδείνωση της ανταγωνιστικότητας μιας οικονομίας και αντιστρόφως.

Παρατηρούμε ότι υπάρχει σημαντική βελτίωση της ανταγωνιστικότητας, η οποία δεν προωθεί τις ελληνικές εξαγωγές στο επίπεδο που θα έπρεπε. Με άλλα λόγια, η ξεκάθαρη και μεγάλη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας δεν μεταφράζεται σε αυξημένες εξαγωγές, όπως θα αναμέναμε σύμφωνα με την οικονομική θεωρία.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.2.2

Πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία (2005:100)

1.2.2. Ισοζύγιο Υπηρεσιών

Το πλεόνασμα του ισοζυγίου υπηρεσιών ήταν 7,95% του ΑΕΠ το πρώτο εξάμηνο του 2014, επιτυγχάνοντας μια μεταβολή 26% έναντι της αντίστοιχης περιόδου του 2013. Σε απόλυτα μεγέθη, διαμορφώθηκε στα 6,83 δισεκ. ευρώ, αυξημένο κατά 1,22 δισεκ. ευρώ έναντι του 2013.

Η θετική αυτή εξέλιξη αποδίδεται στην παράλληλη αύξηση των καθαρών εισπράξεων από μεταφορικές και ταξιδιωτικές υπηρεσίες (Πίνακας 1.2.3). Αναλυτικότερα, οι καθαρές εισπράξεις από μεταφορικές υπηρεσίες σημείωσαν μεγέθυνση κατά 0,601 δισεκ. ευρώ σε σχέση με το αντίστοιχο διάστημα του 2013. Ως ποσοστό του ΑΕΠ, οι καθαρές εισπράξεις από μεταφορικές υπηρεσίες ήταν 3,7%, σημειώνοντας αύξηση κατά 19,5% (3,3%) ως προς την αντίστοιχη περίοδο 2013 (2012).

Επίσης, τα αποτελέσματα από τον τουρισμό είναι ξεκάθαρα θετικά και αυτό αποτελεί ένα ιδιαίτερα ενθαρρυντικό σημάδι για την ελληνική οικονομία. Αναλυτικότερα, οι καθαρές εισπράξεις από ταξιδιωτικές υπηρεσίες σημείωσαν άνοδο κατά 0,33 δισεκ. ευρώ, έναντι του πρώτου εξαμήνου του 2013.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.2.3 Ισοζύγιο Υπηρεσιών: Καθαρές εισπράξεις

	Ταξιδιωτικές υπηρεσίες		Μεταφορικές υπηρεσίες	
	σε δισεκ. ευρώ	ως % ΑΕΠ	σε δισεκ. ευρώ	ως % ΑΕΠ
2009	7,98	3,45	6,48	2,80
2010	7,46	3,36	7,26	3,27
2011	8,24	3,95	6,86	3,29
2012	8,60	4,45	6,96	3,60
2012, α' εξάμηνο	2,04	2,16	3,57	3,77
2013	10,32	5,67	6,54	3,59
2013, α' εξάμηνο	2,59	2,92	3,09	3,48
2014, α' εξάμηνο	2,92	3,39	3,69	4,30

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος και ΕΛΣΤΑΤ.

1.2.3. Ισοζύγιο Εισοδημάτων

Το έλλειμμα του ισοζυγίου εισοδημάτων συρρικνώθηκε περαιτέρω το πρώτο εξάμηνο του 2014. Ως ποσοστό του ΑΕΠ έφτασε το 1,58% έναντι 1,98% το αντίστοιχο διάστημα του 2013. Σε απόλυτα μεγέθη, διαμορφώθηκε αντίστοιχα στο 1,36 δισεκ. ευρώ έναντι 1,76 δισεκ. ευρώ. Η μεταβολή αυτή αντανακλά τη μείωση των πληρωμών τόκων κατά 300 εκατ. ευρώ, έναντι του αντίστοιχου εξαμήνου του 2013.

1.2.4. Ισοζύγιο Τρεχουσών Μεταβιβάσεων

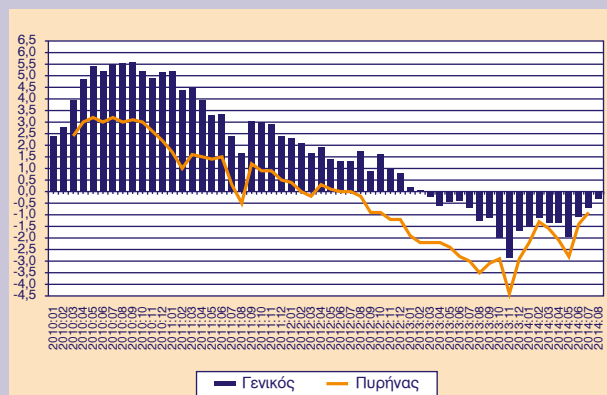
Το πλεόνασμα του ισοζυγίου τρεχουσών μεταβιβάσεων διαμορφώθηκε στο 2,85% του ΑΕΠ, έναντι 2,24% το αντίστοιχο διάστημα του 2013. Σε απόλυτα μεγέθη, έφτασε τα 2,45 δισεκ. ευρώ έναντι 1,99 δισεκ. ευρώ (α' εξάμηνο 2013). Η θετική μεταβολή αποδίδεται στην αύξηση των μεταβιβαστικών εισπράξεων του τομέα της Γενικής Κυβέρνησης (κυρίως από την Ε.Ε.).

1.3. Οι εξελίξεις του δείκτη τιμών καταναλωτή στην Ελλάδα και την Ευρωζώνη

Γιάννης Παναγόπουλος

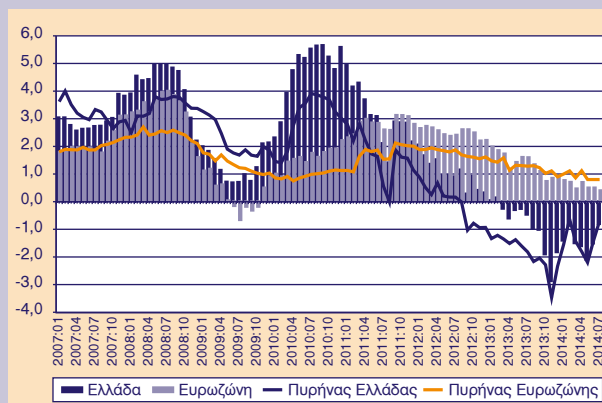
Ο δείκτης τιμών καταναλωτή (ΔΤΚ) της χώρας μας, μετά τον Μάιο του 2014, επέστρεψε σε πτωτική αποπληθωριστική τροχιά. Συγκεκριμένα, τον Αύγουστο του 2014 ο συγκεκριμένος δείκτης παρουσίαζε μείωση κατά 0,3% σε σχέση με τον αντίστοιχο μήνα του 2013 έναντι μείωσης 1,3% τον Αύγουστο του 2013 σε σχέση με τον Αύγουστο του 2012. Επιπροσθέτως, μετά τον Μάιο του 2014 παρατηρούμε ότι οι ετήσιες μεταβολές του ΔΤΚ φαίνεται να πλησιάζουν σταδιακά στο μηδέν (βλ. Διάγραμμα 1.3.1), γεγονός που αν συμβεί θα τερματίσει τον αποπληθωρισμό που υπάρχει στην οικονομία από τον Μάρτιο του 2013. Το θετικό στοιχείο είναι ότι σε ό,τι αφορά και τον πυρήνα του ΔΤΚ,¹ διαπιστώνουμε την ίδια πορεία. Συγκεκριμένα τον Μάιο του 2014 ο συγκεκριμένος δείκτης κινείται στα επίπεδα του -2,8% (σε σχέση με τον Μάιο του 2013) για να υποχωρήσει, με βάση τα υπάρχοντα στοιχεία του Ιουλίου του 2014 στο -0,9%. Κατ' επέκταση, και λαμβάνοντας υπόψη την οικονομετρική σχέση που υπάρχει μεταξύ του πυρήνα και του ΔΤΚ (βλέπε τεύχος 12, *Οικονομικές Εξελίξεις*), συμπεραίνουμε ότι μπορούμε να αντιμετωπίσουμε με μεγαλύτερη αισιοδοξία την περαιτέρω αποπληθωριστική πορεία του γενικού ΔΤΚ.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.3.1
ΔΤΚ, % μεταβολή ως προς τον αντίστοιχο μήνα του προηγούμενου έτους

Επιπρόσθετα να επισημάνουμε ότι η παραπάνω αρνητική μεταβολή του ΔΤΚ, κατά -0,3% σε ετήσια βάση τον Αύγουστο του 2014, προέρχεται κυρίως από τη μείωση των παρακάτω επιμέρους δεικτών, σύμφωνα με την ΕΛΣΤΑΤ: (α) από την ομάδα 'Εκπαίδευση' (3,9%), λόγω μείωσης, κυρίως, των διδάκτρων στα ιδιωτικά σχολεία, στα φροντιστήρια αλλά και στα ΙΕΚ, (β) από την ομάδα 'Άλλα αγαθά και υπηρεσίες' (2,6%), κυρίως λόγω μείωσης των τιμών των κουρείων και κομμωτηρίων, των ειδών ατομικής φροντίδας, των προσωπικών ειδών και των ασφαλιστρών αυτοκινήτων και δικύκλων, (γ) από την ομάδα 'Αναψυχή-Πολιτιστικές Δραστηριότητες' (2,5%), λόγω μείωσης, κυρίως, των τιμών στον οπτικοακουστικό εξοπλισμό υπολογιστών καθώς επίσης και στις τιμές στα πακέτα διακοπών, στις αθλητικές δραστηριότητες και δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου και (δ) από την ομάδα 'Διατροφή και μη αλκοολούχα ποτά' (2,4%), λόγω μείωσης κυρίως των τιμών στα νωπά λαχανικά, νωπά φρούτα, νωπές πατάτες, νωπά ψάρια, δημητριακά και παρασκευάσματα, κρέατα γενικά, ζάχαρη. Όπως μάλιστα αναφέρει χαρακτηριστικά η ΕΛΣΤΑΤ, μέρος της μείωσης αυτής αντισταθμίστηκε από την αύξηση των τιμών στα γαλακτοκομικά και αυγά και στο ελαιόλαδο.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.3.2
Εναρμονισμένος Δείκτης Τιμών Καταναλωτή σε Ελλάδα και ΟΝΕ, % μεταβολή ως προς τον αντίστοιχο μήνα του προηγούμενου έτους

Τέλος, η μεταβολή του πληθωρισμού στην Ελλάδα σε σχέση με τα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 1.3.2. Συγκεκριμένα παρατηρούμε ότι η πορεία του Εναρμονισμένου Δείκτη Τιμών Καταναλωτή (ΕΔΤΚ) στη χώρα μας παρουσιάζει μια πτωτική τάση από το -1,6% τον Απρίλιο του 2014 στο -0,8% τον Ιούλιο του τρέχοντος έτους. Η ίδια πορεία διαπιστώνεται και

1. Ο πυρήνας του ΔΤΚ προέρχεται από τις εκτιμήσεις της ΕΛΣΤΑΤ και δεν περιλαμβάνει τις τιμές του ηλεκτρικού ρεύματος, του φυσικού αερίου και των καυσίμων αυτοκινήτου.

σε ό,τι αφορά τον πυρήνα του ΕΔΤΚ στη χώρα μας (δεν περιλαμβάνονται τα μη επεξεργασμένα τρόφιμα και η ενέργεια). Συγκεκριμένα παρατηρούμε μείωση του εναρμονισμένου πυρήνα από -1,8% τον Απρίλιο του 2014 στο -0,7% τον Ιούλιο του 2014. Με απλά λόγια σταδιακά κινούμαστε στον μηδενισμό του αποπληθωρισμού (deflation) τόσο όσον αφορά τον ΕΔΤΚ αλλά και όσον αφορά τον πυρήνα του.

Από την άλλη πλευρά, τα αντίστοιχα μεγέθη για την Ευρωζώνη έχουν και αυτά μια μικρή πτωτική πορεία αλλά από την πλευρά του αντιπληθωρισμού (disinflation). Συγκεκριμένα, ο ΕΔΤΚ της Ευρωζώνης υποχώρησε από το 0,8% τον Απρίλιο του 2014 στο 0,4% τον Ιούλιο του

τρέχοντος έτους. Ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης ο πυρήνας του εναρμονισμένου πληθωρισμού της Ευρωζώνης για τον οποίο παρατηρούμε μια κάποια δυσκαμψία στην περαιτέρω πτώση του (συγκεκριμένα μετά την υποχώρησή του στα επίπεδα του 0,8% τον Μάιο του 2014 δεν είχαμε περαιτέρω αποκλιμάκωση τουλάχιστον έως και τον Ιούλιο του 2014).

Τέλος, να αναφέρουμε ότι η σχετική διαφορά των δύο παραπάνω δεικτών, του ΕΔΚΤ και του πυρήνα του μεταξύ Ελλάδας και Ευρωζώνης τον Ιούλιο του 2014, φαίνεται να κινείται σε σχετικά αντίστοιχα περίπου επίπεδα (συγκεκριμένα 1,6%, σε ό,τι αφορά τον ΕΔΤΚ και 1,1% σε ό,τι αφορά τον πυρήνα του).

1.4. Πιθανότητες καθεστώτος ύφεσης για την Ελληνική Οικονομία: Τρέχουσα περίοδος και προβλέψεις

Αικατερίνη Τσούμα

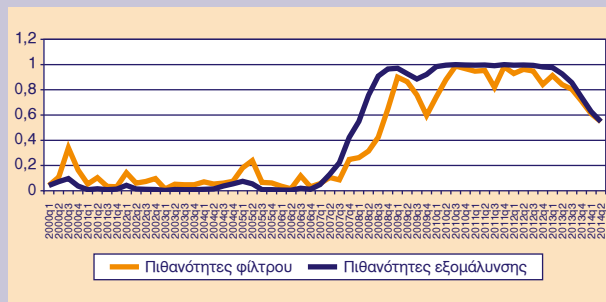
Όπως έχει αναλυθεί και σε προηγούμενα τεύχη των *Οικονομικών Εξελίξεων*, το εάν η ελληνική οικονομία σε μια χρονική περίοδο διανύει μια φάση ύφεσης (ή επέκτασης) του οικονομικού κύκλου δύναται να αξιολογηθεί στη βάση εκτιμήσεων πιθανοτήτων καθεστώτος ύφεσης (ή επέκτασης). Οι εκτιμήσεις αυτές πραγματοποιούνται με τη χρήση διαφορετικών υποδειγμάτων, όπως μεταξύ άλλων, τα υποδείγματα (α) εναλλαγής καθεστώτος κατά Markov και (β) τα κανονικά πιθανολογικά υποδείγματα (probit) και είτε αφορούν μέχρι και στην πιο πρόσφατη περίοδο ή ενσωματώνουν προβλέψεις για μελλοντικές περιόδους.

Στην περίπτωση του υποδείγματος εναλλαγής καθεστώτος κατά Markov,¹ το οποίο προσεγγίζει τον οικονομικό κύκλο ως μια ανέλιξη εναλλαγής μεταξύ καθεστώτος ύφεσης και επέκτασης, χρησιμοποιείται ο ρυθμός μεταβολής του τριμηνιαίου ΑΕΠ,² το οποίο αποτελεί το επιλεγμένο μέγεθος μέτρησης της οικονομικής δραστηριότητας. Οι εκτιμώμενες πιθανότητες φίλτρου (filtered) (στη βάση της πληροφόρησης που είναι διαθέσιμη στην εκάστοτε χρονική στιγμή t) και εξομάλυνσης (smoothed) (στη βάση όλης της πληροφόρησης που είναι διαθέσιμη έως το τέλος T του δείγματος) για το καθεστώς ύφεσης αφορούν μέχρι και την πιο πρόσφατη χρονική περίοδο. Το Διάγραμμα 1.4.1 παρουσιάζει τις εκτιμήσεις των σχετικών πιθανοτήτων για την περίοδο από το πρώτο τρίμηνο του 2000 έως το δεύτερο τρίμηνο του 2014.³ Σημειώνεται ότι, σύμφωνα με τον κανόνα που υιοθετείται, μια περίοδος ύφεσης ορίζεται ως περίοδος κατά την οποία η πιθανότητα ύφεσης που συνάγεται είναι υψηλότερη του 0,5.

Οι εκτιμηθείσες πιθανότητες φίλτρου για το καθεστώς ύφεσης και οι πιθανότητες εξομάλυνσης υποδεικνύουν ξεκάθαρα την είσοδο της ελληνικής οικονομίας σε καθεστώς ύφεσης στα τέλη της δεκαετίας του 2000 και

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.4.1

Πιθανότητες καθεστώτος ύφεσης στη βάση υποδείγματος εναλλαγής καθεστώτος κατά Markov

την παραμονή της στο καθεστώς αυτό μέχρι και την πιο πρόσφατη περίοδο. Εντούτοις, η εξέλιξη των σχετικών πιθανοτήτων κατά τα τελευταία τρίμηνα παρέχει ενδείξεις για το ότι η ελληνική οικονομία ακολουθεί μια σταθερή πορεία εξόδου από την ύφεση σε βραχυπρόθεσμο ορίζοντα. Το συμπέρασμα αυτό ενισχύεται και από το ύψος των πιθανοτήτων φίλτρου και εξομάλυνσης (που ταυτίζεται στις δύο περιπτώσεις) για το καθεστώς ύφεσης σύμφωνα με την τελευταία παρατήρηση για το δεύτερο τρίμηνο του 2014, το οποίο εκτιμάται στο 0,5477. Συνεπώς, αν και οι εν λόγω πιθανότητες δεν βρίσκονται ακόμα κάτω από το όριο του 0,5, έχουν ήδη προσεγγίσει σε πολύ μεγάλο βαθμό το όριο αυτό και κατ' επέκταση το σημείο μετάβασης από το καθεστώς ύφεσης στο καθεστώς ανάπτυξης. Η πραγματοποίηση της μετάβασης αυτής σε βραχυπρόθεσμο ορίζοντα συνάδει και με τη διαχρονική εξέλιξη των πιθανοτήτων. Ειδικότερα, τόσο οι πιθανότητες φίλτρου – με μια μεμονωμένη εξαίρεση – όσο και οι πιθανότητες εξομάλυνσης έχουν καταγράψει μια αξιοσημείωτη συνέχεια στην πτωτική τους πορεία για οκτώ συνεχόμενα τρίμηνα, από τα επίπεδα του 0,9626 και 0,9972, αντίστοιχα, στο δεύτερο τρίμηνο του 2012 στο 0,5477 στο δεύτερο τρίμηνο του 2014.

Συνολικά, και ενώ το συγκεκριμένο υπόδειγμα δεν είναι σε θέση να προβλέψει το εάν και το πότε αναμένεται να πραγματοποιηθεί η μετάβαση της ελληνικής οικονομίας σε καθεστώς ανάπτυξης, η πρόσφατη πορεία αλλά πλέον και το ύψος των πιθανοτήτων ύφεσης που εκτιμώνται ενισχύουν το επιχειρήμα επικείμενης εξό-

1. Για την αναλυτική παρουσίαση της συγκεκριμένης εξειδίκευσης κατά Hamilton (1989) καθώς και την ερμηνεία των πιθανοτήτων που προκύπτουν, βλέπε *Οικονομικές Εξελίξεις*, τεύχος 13, Σεπτέμβριος 2010, σελ. 22-24.

2. Σημειώνεται ότι έχει ληφθεί υπόψη η πιο πρόσφατη αναθεώρηση των στοιχείων των Εθνικών Λογαριασμών και ότι για τα τριμηνιαία στοιχεία του ΑΕΠ που παρέχονται μόνο σε μη εποχικά διορθωμένη βάση χρησιμοποιείται το πρόγραμμα Demetra+ για την απόκτηση εποχικά διορθωμένων στοιχείων.

3. Ενώ οι εκτιμήσεις πραγματοποιούνται για την περίοδο 1970-2014, η πιο σύντομη περίοδος απεικόνισης επιλέγεται για λόγους συγκρισιμότητας με τα αποτελέσματα των πιθανοτήτων εκτίμησης του κανονικού πιθανολογικού υποδείγματος που ακολουθεί.

δου από την ύφεση, και μάλιστα σε βραχυπρόθεσμο ορίζοντα. Ιδιαίτερα χρήσιμη αναφορικά με την παροχή επιπλέον ενδείξεων που να επιβεβαιώνουν –ή και όχι– τις προαναφερόμενες τάσεις, καθίσταται η εκτίμηση των πιθανοτήτων ύφεσης από το κανονικό πιθανολογικό υπόδειγμα, η οποία ακολουθεί.

Το κανονικό πιθανολογικό υπόδειγμα,⁴ το οποίο παρέχει μια επιπλέον εκτίμηση για τη φάση του οικονομικού κύκλου στη βάση εκτιμώμενων πιθανοτήτων ύφεσης, εκτιμά την κατάσταση της οικονομίας μέσω μιας μεταβλητής που δύναται να παίρνει μόνο δύο τιμές ανάλογα με το εάν η οικονομία διανύει καθεστώς ύφεσης ή όχι. Οι προκύπτουσες προσαρμοσμένες (fitted) τιμές από την εκτίμηση του ύψους της πιθανότητας ο παρατηρήσιμος δείκτης καθεστώτος ύφεσης να παίρνει την τιμή '1'⁵ ερμηνεύονται ως οι εκτιμώμενες πιθανότητες καθεστώτος ύφεσης. Για την εκτίμηση του υποδείγματος επιλέγονται ως ανεξάρτητες μεταβλητές οι ρυθμοί μεταβολής του τριμηνιαίου ΑΕΠ και του κατασκευασμένου μηνιαίου Δείκτη Προήγησης (βλέπε Tsouma, 2010), ο οποίος για τους σκοπούς της παρούσας εφαρμογής μετατρέπεται σε τριμηνιαία συχνότητα.

Τα στοιχεία που χρησιμοποιούνται αφορούν στη χρονική περίοδο από το πρώτο τρίμηνο του 2000⁶ έως το δεύτερο τρίμηνο του 2014, ενώ οι εκτιμήσεις που πραγματοποιούνται περιλαμβάνουν και προβλέψεις για τις πιθανότητες ύφεσης για τα δύο επόμενα τρίμηνα, συνεπώς για το τρίτο και τέταρτο τρίμηνο του 2014, με τον ορίζοντα της πρόβλεψης να ορίζεται στα δύο τρίμηνα. Το στοιχείο αυτό αποκτά ιδιαίτερη σημασία στην παρούσα συγκυρία, όπου πολύ χρήσιμη καθίσταται κάθε ένδειξη αναφορικά με το πότε δύναται η ελληνική οικονομία να εξέλθει από την ύφεση.

Οι εκτιμήσεις μαρτυρούν, όπως απεικονίζεται στο Διάγραμμα 1.4.2, ότι υψηλές πιθανότητες προβλέπονταν ήδη κατά την έναρξη της ύφεσης που ξεκίνησε το 2008 και διατηρήθηκαν μέχρι και το τέλος του 2013 (εξαιρέση αποτελεί η τιμή της πιθανότητας (0,40) για το πρώτο τρίμηνο του 2010).⁷ Ωστόσο, σύμφωνα με την πιο πρόσφατη πορεία και το ύψος των σχετικών πιθανοτήτων,

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.4.2

Πιθανότητες καθεστώτος ύφεσης στη βάση κανονικού πιθανολογικού υποδείγματος

αλλά και με τις προβλέψεις για τα δύο τελευταία τρίμηνα του 2014, ενισχύονται οι ενδείξεις του υποδείγματος κατά Markov για έξοδο της ελληνικής οικονομίας από την ύφεση σε βραχυπρόθεσμο ορίζοντα. Η εξέλιξη από το τελευταίο τρίμηνο του 2013 και έπειτα επιβεβαιώνει την απλή υπόθεση ότι η διαδικασία μετάβασης της ελληνικής οικονομίας από το καθεστώς της παρούσας ύφεσης σε καθεστώς ανάπτυξης θα είναι σταδιακή και θα χαρακτηρίζεται από μια μεταβατική περίοδο πτωτικών και χαμηλών πιθανοτήτων ύφεσης. Αξιοσημείωτο είναι το στοιχείο για το τρίτο τρίμηνο του 2014, όπου σύμφωνα με τη σχετική πρόβλεψη οι πιθανότητες ύφεσης ξεπερνούν το όριο του 0,5 προς τα κάτω, αγγίζοντας το 0,49, αν και σημειώνουν αμέσως μετά μια αύξηση στο 0,61, στο τέταρτο τρίμηνο του 2014. Για να αξιολογηθεί η εν λόγω αύξηση, δεδομένου ότι πρόκειται και για μια μεμονωμένη εξέλιξη στην κατεύθυνση αυτή, απαραίτητη καθίσταται η ενσωμάτωση επιπρόσθετων πληροφοριών για το επόμενο τρίμηνο.

Συνοψίζοντας και παραμερίζοντας τις όποιες δυνητικές απρόοπτες και μη αναμενόμενες ενδιάμεσες αρνητικές διαταραχές, προκύπτει από τα παραπάνω και στη βάση των ενδείξεων που παρέχουν και τα δύο υποδείγματα ότι η ελληνική οικονομία δύναται να εξέλθει από το καθεστώς ύφεσης εντός του 2014.

4. Για την αναλυτική παρουσίαση της συγκεκριμένης εξειδίκευσης κατά Estrella and Mishkin (1998), βλέπε *Οικονομικές Εξελίξεις*, τεύχος 14, Ιανουάριος 2011, σελ. 27-28.

5. Εξαιτίας της έλλειψης επίσημης χρονολόγησης του κύκλου για την ελληνική οικονομία, ο δείκτης καθεστώτος ύφεσης που χρησιμοποιείται βασίζεται σε σχετική εφαρμογή που πραγματοποιείται και στην οποία προσδιορίζονται τα ακριβή σημεία καμπής του οικονομικού κύκλου (βλέπε Tsouma, 2011 και Tsouma, 2014).

6. Οι εκτιμήσεις ξεκινούν από το πρώτο τρίμηνο του 2001 εξαιτίας του υπολογισμού των ρυθμών μεταβολής και της ενσωμάτωσης των υστερήσεων. Για το λόγο αυτό στο σχετικό διάγραμμα η απεικόνιση ξεκινά από το 2001.

7. Η πτώση αυτή της πιθανότητας ύφεσης κάτω από το 0,5 υπήρξε προσωρινή και σαφώς δεν σηματοδότησε την έξοδο από το συγκεκριμένο καθεστώς. Η άμεση επαναφορά και διατήρηση των πιθανοτήτων ύφεσης σε ιδιαίτερα υψηλά επίπεδα επιβεβαιώνει ότι η εξέλιξη αυτή είχε προσωρινό χαρακτήρα και ότι η ελληνική οικονομία εξακολουθεί να διανύει περίοδο καθεστώτος ύφεσης.

Βιβλιογραφία

Estrella, A. and F. S. Mishkin (1998). "Predicting US Recessions: Financial Variables as Leading Indicators", *The Review of Economics and Statistics*, 80(1), 45-61.

Hamilton, J. D. (1989). "A new approach to the economic analysis of nonstationary time series and the business cycle", *Econometrica*, 57, 357-384.

Tsouma, E. (2010). "Predicting Growth and Recessions Using Leading Indicators: Evidence from Greece", ΚΕΠΕ, *Εργασίες για Συζήτηση*, 114.

Tsouma, E. (2011). "Dating the Greek Business Cycle: Is there Evidence on a Late 2000s Recessionary Regime for the Greek Economy?", *Essays in Economics-Applied Studies on the Greek Economy, 50 years anniversary publication*, Athens: ΚΕΠΕ.

Tsouma, E. (2014). "Dating Business Cycle Turning Points: The Greek Economy During 1970-2012". *Journal of Business Cycle Measurement and Analysis*. <http://dx.doi.org/10.1787/jbcma-2014-5jz0sr0pnhs8>

1.5. Οι προβλέψεις του υποδείγματος παραγόντων για τις βραχυπρόθεσμες εξελίξεις στο ΑΕΠ

Μονάδα Οικονομικών Προβλέψεων Υποδείγματος Παραγόντων Έρση Αθανασίου, Θεόδωρος Τσέκερης, Αικατερίνη Τσούμα

Στην παρούσα ενότητα παρουσιάζονται οι επικαιροποιημένες βραχυπρόθεσμες προβλέψεις του ΚΕΠΕ αναφορικά με την εξέλιξη του ρυθμού μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ για τα δύο τελευταία τρίμηνα του 2014 και τα δύο πρώτα τρίμηνα του 2015. Οι εν λόγω προβλέψεις προκύπτουν από την εφαρμογή ενός δομικού υποδείγματος παραγόντων (structural factor model), αναλυτική περιγραφή του οποίου παρουσιάστηκε στο τεύχος 15 των *Οικονομικών Εξελίξεων*. Η βάση δεδομένων που χρησιμοποιείται για την εκτίμηση του υποδείγματος και τη διεξαγωγή των προβλέψεων καλύπτει τις κύριες παραμέτρους της οικονομικής δραστηριότητας στη χώρα σε τριμηνιαία συχνότητα και για τη χρονική περίοδο από τον Ιανουάριο του 2000 μέχρι και τον Ιούλιο του 2014. Ειδικότερα, στο δείγμα ενσωματώνονται μεταβλητές τόσο από την κατηγορία των πραγματικών μεγεθών (όπως οι κύριες συνιστώσες του ΑΕΠ από την πλευρά της δαπάνης, γενικοί και επιμέρους δείκτες που αφορούν στη βιομηχανική παραγωγή, τις λιανικές πωλήσεις, τις ταξιδιωτικές εισπράξεις, την αγορά εργασίας και δείκτες οικονομικού κλίματος και επιχειρηματικών προσδοκιών) όσο και από την κατηγορία των ονομαστικών μεγεθών (όπως ο γενικός και επιμέρους δείκτες τιμών καταναλωτή, νομισματικά μεγέθη, αποδόσεις ομο-

λόγων, επιτόκια, συναλλαγματικές ισοτιμίες και δείκτες τιμών κατοικιών). Σημειώνεται ότι η απαραίτητη για τις εκτιμήσεις εποχική διόρθωση των χρονολογικών σειρών πραγματοποιήθηκε με τη χρήση του προγράμματος Demetra+ που είναι διαθέσιμο από την Eurostat.¹

Με βάση τις προβλέψεις όπως παρουσιάζονται στον Πίνακα 1.5.1, ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ για το σύνολο του 2014 εκτιμάται στο 0,4%, ενσωματώνοντας τα δημοσιευμένα στοιχεία –μετά και τη διαδικασία εποχικής διόρθωσης– για την εξέλιξη του ΑΕΠ κατά το πρώτο εξάμηνο του 2014.² Το κύριο χαρακτηριστικό της εν λόγω πρόβλεψης, και καίριο ζητούμενο στην τρέχουσα συγκυρία, είναι η επιβεβαίωση για τέταρτη συνεχόμενη φορά της εκτίμησης ότι το 2014 θα αποτελέσει το έτος μετάβασης από τη μακροχρόνια ύφεση, η οποία είχε ξεκινήσει το 2008, σε καθεστώς ανάπτυξης. Το αποτέλεσμα αυτό προκύπτει παρά και την ενδιάμεση αναθεώρηση προς τα κάτω του τριμηνιαίου ρυθμού μεταβολής του ΑΕΠ για το πρώτο τρίμηνο του 2014 και τη δημοσίευση αρνητικού ρυθμού μεταβολής για το δεύτερο τρίμηνο του 2014 από την ΕΛΣΤΑΤ. Σημαντική είναι παράλληλα η εκτιμώμενη συνέχιση της ανοδικής πορείας του ΑΕΠ κατά το πρώτο εξάμηνο του 2015, για το οποίο εκτιμάται μέσος ρυθμός μεταβολής της τάξεως του 2%.

Ειδικότερα, η εκτιμώμενη τριμηνιαία εξέλιξη των ρυθμών μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ από το τρίτο τρίμηνο του 2014 έως το δεύτερο τρίμηνο του 2015 ακολουθεί ευνοϊκή πορεία καταγράφοντας ρυθμούς ανάπτυξης της τάξεως του 1,2%, 1,8%, 1,9% και 2,1% κατά το τρίτο και τέταρτο τρίμηνο του 2014 και το πρώτο και δεύτερο τρίμηνο του 2015, αντίστοιχα, ως προς τα αντίστοιχα τρίμηνα του προηγούμενου έτους.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.5.1 Ρυθμός μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ
(% ως προς την αντίστοιχη περίοδο του προηγούμενου έτους)

Τρίμηνα	2014		2015	
	2014Q3	2014Q4	2015Q1	2015Q2
Τριμηνιαίος ρυθμός μεταβολής	1,24 [1,18 , 1,29]	1,81 [1,71 , 1,92]	1,85 [1,70 , 2,01]	2,07 [1,87 , 2,27]
Μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής	0,41* [0,37 , 0,45]		-	

Σημείωση: Οι τιμές στις αγκύλες δείχνουν το κάτω και άνω όριο του διαστήματος εμπιστοσύνης της πρόβλεψης στο επίπεδο 95%. * Το στοιχείο ενσωματώνει τα δημοσιευμένα δεδομένα για το πρώτο εξάμηνο του 2014, τα οποία έχουν προσαρμοστεί εποχικά.

1. Για την εποχική διόρθωση χρησιμοποιήθηκε το φίλτρο TRAMO/SEATS.

2. Οι προβλέψεις ολοκληρώθηκαν πριν την πρόσφατη δημοσίευση των αναθεωρημένων Εθνικών Λογαριασμών.

Οι ως άνω εκτιμώμενοι θετικοί ρυθμοί μεταβολής για τα αμέσως προσεχή τρίμηνα, που οδηγούν την ελληνική οικονομία εκτός ύφεσης εντός του 2014 και στην κατεύθυνση αξιοσημείωτων θετικών ρυθμών ανάπτυξης ήδη κατά τα πρώτα τρίμηνα του 2015, αντανακλούν τη συνεχιζόμενη πρόοδο που επιτυγχάνεται αναφορικά με την εξισορρόπηση των βασικών δημοσιονομικών μεγεθών, την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας, την προώθηση καιρίων διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων και την εξομάλυνση των συνθηκών στον χρηματοπιστωτικό κλάδο. Οι θετικές συνέπειες που απορρέουν από την πρόοδο αναφορικά με τους εν λόγω παράγοντες αλληλεπιδρούν και οδηγούν, μεταξύ άλλων, στην περαιτέρω βελτίωση του εγχώριου οικονομικού κλίματος και την ενδυνάμωση της αξιοπιστίας της χώρας.

Πιο συγκεκριμένα, οι ως άνω ευνοϊκές εξελίξεις αντικατοπτρίζονται στην εδραίωση της θετικής πορείας σε έναν σημαντικό αριθμό μεταβλητών, κάποιες από τις οποίες συνδέονται με πραγματικά οικονομικά στοιχεία, ενώ άλλες προκύπτουν στη βάση ερευνών αγοράς. Ενδεικτικά μπορεί να αναφερθεί η θετική πορεία: (α) στον κλάδο του τουρισμού, όπως καταδεικνύεται από τα στοιχεία για τις ταξιδιωτικές εισπράξεις και τις εξαγωγές υπηρεσιών, (β) στον κλάδο των ΙΧ, όπως καταδεικνύεται από τις νέες κυκλοφορίες ιδιωτικών αυτοκινήτων και τον δείκτη εμπορίου και συναφών υπηρεσιών του κλάδου, (γ) στον κλάδο του λιανικού εμπορίου, όπως καταγράφεται στη βάση του γενικού δείκτη αλλά και ορισμένων επιμέρους κατηγοριών, (δ) στο πεδίο της ανταγωνιστικότητας, όπως καταγράφεται στη βάση των δεικτών πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας και του δείκτη μοναδιαίου κόστους εργασίας, (ε) στο πεδίο των χρηματοπιστωτικών συναλλαγών, όπως καταδεικνύεται από την πορεία του Γενικού Δείκτη και των spreads, και (στ) στο πεδίο των προσδοκιών και του οικονομικού κλίματος, όπως καταδεικνύεται από τους δείκτες επιχειρηματικών προσδοκιών σε επιμέρους κλάδους της οικονομίας και τον συνολικό δείκτη οικονομικού κλίματος για την Ελλάδα. Ταυτόχρονα, διακρίνονται τάσεις σταδιακής μεταστροφής του μέχρι πρόσφατα ιδιαίτερα δυσμενούς περιβάλλοντος που χαρακτηρίζει ορισμένους κλάδους, όπως οι κατασκευές, όπου ρόλο οδηγού των επιμέρους θετικών εξελίξεων που καταγράφονται αναλαμβάνουν τα δημόσια έργα υποδομών.

Ως ιδιαίτερα σημαντική αξιολογείται παράλληλα η πρόσφατη εξέλιξη σε ορισμένα από τα βασικά μακροοικο-

νομικά μεγέθη της εγχώριας ζήτησης, όπως η ιδιωτική κατανάλωση και οι επενδύσεις, με θετικά πρόσημα στην πρώτη περίπτωση, και αξιοσημείωτη αποκλιμάκωση των αρνητικών ποσοστιαίων μεταβολών στη δεύτερη, οδηγούμενη από θετικές εξελίξεις σε επιμέρους υποκατηγορίες των επενδύσεων.

Αντίθετα, δεν καταγράφονται σημαντικές συνολικές τάσεις βελτίωσης στη βιομηχανία, εκτός από μεμονωμένες περιπτώσεις υποκλάδων, όπως καταδεικνύεται από την πορεία του δείκτη βιομηχανικής παραγωγής αλλά και του δείκτη κύκλου εργασιών στη βιομηχανία τόσο για την εγχώρια όσο και την εξωτερική αγορά. Τέλος, ιδιαίτερα δυσμενείς παραμένουν οι συνθήκες στην αγορά εργασίας, όπως αντανακλάται από τα βασικά μεγέθη της απασχόλησης και της ανεργίας. Πρέπει, ωστόσο, να σημειωθεί ότι υπάρχουν κάποιες πρώτες ενδείξεις οριστικής αύξησης της απασχόλησης, στη βάση κυρίως των σχετικών εξελίξεων στον τριτογενή τομέα, και μικρής μείωσης της ανεργίας, στη βάση κυρίως των εξελίξεων αναφορικά με τους νέους ανέργους.

Η εκτιμώμενη ανοδική πορεία του πραγματικού ΑΕΠ κατά τα προσεχή τρίμηνα δύναται να τονωθεί περαιτέρω μέσω της προόδου αναφορικά με τη διευθέτηση του ελληνικού δημοσίου χρέους, αλλά και της αποκατάστασης των συνθηκών ρευστότητας και χρηματοδότησης στην οικονομία, που αποτελούν παράγοντες κλειδιά για την ενδυνάμωση των επιχειρήσεων και την ανάκαμψη των επενδύσεων. Επιπρόσθετες ευνοϊκές επιδράσεις αναμένεται επίσης να προκληθούν μέσω της περαιτέρω βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας της χώρας με θετικό αντίκτυπο στις εξαγωγές. Στο εν λόγω μέγεθος εκτιμάται ότι θα επιφέρει επιπλέον θετικά αποτελέσματα μια ενίσχυση του ρυθμού ανάπτυξης στην Ευρωζώνη. Προς την αντίθετη κατεύθυνση μπορούν ωστόσο να λειτουργήσουν αποσταθεροποιητικοί παράγοντες με επιπτώσεις στις εξαγωγές και τον τουρισμό, όπως οι εξελίξεις αναφορικά με την κρίση στην Ουκρανία. Παράλληλα, τυχόν ασταθείς συνθήκες αναφορικά με το εγχώριο πολιτικό περιβάλλον που θα προκαλέσουν αύξηση της αβεβαιότητας και αποδυνάμωση της αξιοπιστίας της χώρας είναι δυνατόν να ανακόψουν τη θετική τροχιά, στην οποία φαίνεται να εισέρχεται η ελληνική οικονομία σύμφωνα με τις προβλέψεις του υποδείγματος για τα αμέσως προσεχή τρίμηνα.

2. Δημόσια οικονομικά

2.1. Εκτέλεση του Κρατικού Προϋπολογισμού στο οκτάμηνο Ιανουαρίου-Αυγούστου 2014

Ελισάβετ Νίτση

Η εκτέλεση του Κρατικού Προϋπολογισμού, το σύνολο του Τακτικού Προϋπολογισμού και του Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων (ΠΔΕ), σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα δημοσιευμένα στοιχεία του Γενικού Λογιστηρίου του Κράτους,¹ στο οκτάμηνο Ιαν.-Αυγ. 2014, σε τροποποιημένη βάση, παρουσιάζει βελτίωση κατά 13,7% σε σχέση με το αντίστοιχο διάστημα του 2013,

αλλά απέχει σημαντικά από τον στόχο που είχε τεθεί από την Κυβέρνηση με το Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2015-2018 (ΜΠΔΣ), καθώς παρουσιάζει απόκλιση της τάξης του 39,6%. Το πρωτογενές αποτέλεσμα του Κρατικού Προϋπολογισμού εμφανίζεται μειωμένο κατά €910 εκατ. ή 31,81% σε σχέση με το αντίστοιχο διάστημα του 2013, αλλά είναι σημαντικά υψηλότερο, €989 εκατ., από τον στόχο που είχε τεθεί από το ΜΠΔΣ.

Πιο αναλυτικά, ο Κρατικός Προϋπολογισμός παρουσίασε έλλειμμα €2,95 δισ. στο χρονικό διάστημα Ιαν.-Αυγ. 2014, ελάχιστο αυξημένο από το έλλειμμα των €2,86 δισ. το αντίστοιχο διάστημα του 2013, αλλά σημαντικά μικρότερο από τον στόχο του ΜΠΔΣ 2015-2018 για έλλειμμα €4,71 δισ. Το πρωτογενές αποτέλεσμα δια-

Πίνακας 2.1.1 Εκτέλεση Κρατικού Προϋπολογισμού Ιανουαρίου-Αυγούστου 2014

	Ιαν.-Αυγ. 2013	Ιαν.-Αυγ. 2014		2013	2014	
	Πραγμ.	Πραγμ.	Στόχοι ΜΠΔΣ 2015-2018*	Πραγμ.	Εκτιμήσεις ΜΠΔΣ 2015-2018*	Στόχοι Προϋπολογισμού
Κρατικός Προϋπολογισμός						
Καθαρά έσοδα	34.893	32.924	33.249	53.018	55.935	54.695
Δαπάνες	37.395	35.769	37.366	58.459	56.542	56.248
Τακτικός Προϋπολογισμός						
Καθαρά έσοδα	30.913	29.577	29.837	48.423	50.783	49.693
Δαπάνες	34.850	32.461	34.198	51.809	49.742	49.448
– Πρωτογενείς δαπάνες	28.447	27.000	28.198	44.230	42.612	41.946
– Τόκοι	5.363	4.795	5.079	6.044	5.900	6.150
ΠΔΕ						
Έσοδα	3.980	3.347	3.412	4.595	5.152	5.002
Δαπάνες	2.544	3.308	3.168	6.650	6.800	6.800
Πρωτογενές Αποτέλεσμα Κρατικού Προϋπολογισμού**	2.861	1.951	962	603	5.293	4.597
Ισοζύγιο Κρατικού Προϋπολογισμού**	-2.502	-2.845	-4.711	-5.441	-607	-1.553

* Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2015-2018.

** + πλεόνασμα, - έλλειμμα.

Πηγή: Γενικό Λογιστήριο του Κράτους.

1. Τα στοιχεία σε τροποποιημένη βάση του Προϋπολογισμού όπως αυτά δημοσιεύθηκαν στο Μηνιαίο Δελτίο Εκτέλεσης Κρατικού Προϋπολογισμού για τον Αύγουστο 2014.

μορφώθηκε σε πλεόνασμα ύψους €1,95 δισ., μειωμένο έναντι του αντίστοιχου πρωτογενούς πλεονάσματος του 2013 που είχε ανέλθει στα €2,86 δισ., ενώ είναι σημαντικά αυξημένο έναντι του στόχου για πρωτογενές πλεόνασμα €962 εκατ.

Οι δαπάνες του Κρατικού Προϋπολογισμού ανήλθαν στα €35,77 δισ. και παρουσιάζονται μειωμένες, συγκρινόμενες με αυτές της αντίστοιχης περιόδου του 2013, κατά €1,63 δισ. ή 4,35%. Ειδικότερα, οι δαπάνες του Τακτικού Προϋπολογισμού που ανήλθαν σε €32,46 δισ. είναι μειωμένες κατά €2,39 δισ. ή 6,86% των αντίστοιχων μεγεθών του 2013, κυρίως λόγω της περαιτέρω μείωσης των πρωτογενών δαπανών κατά €1,45 δισ. ή 5,09% έναντι της περσινής αντίστοιχης περιόδου, αλλά και λόγω μείωσης των τόκων κατά €568 εκατ. ή 10,59% την αντίστοιχη περίοδο. Όμως πρέπει να σημειωθεί ότι οι δαπάνες τόσο του Κρατικού Προϋπολογισμού όσο και του Τακτικού Προϋπολογισμού είναι μειωμένες και σε σύγκριση με τον στόχο που είχε πρόσφατα τεθεί από το ΜΠΔΣ 2015-2018. Ο στόχος του ΜΠΔΣ των €37,37 δισ. απέχει από τις πραγματοποιηθείσες δαπάνες του Κρατικού Προϋπολογισμού κατά €1,60 δισ. ή 4,27%, ενώ αυτές του Τακτικού Προϋπολογισμού κατά €1,74 δισ. ή 5,08%.

Παρά όμως τη βελτίωση των μεγεθών που αφορούν στις δαπάνες, τα έσοδα υπολείπονται τόσο αυτών της αντίστοιχης περιόδου του 2013 όσο και του στόχου του ΜΠΔΣ 2015-2018. Πιο συγκεκριμένα, το ύψος των καθαρών εσόδων του Κρατικού Προϋπολογισμού ανήλθε σε €32,92 δισ., παρουσιάζοντας μείωση κατά €1,97 δισ.

ή 5,64% έναντι των εσόδων του αντίστοιχου οκταμήνου του 2013, ενώ η μείωση έναντι του στόχου του ΜΠΔΣ είναι σαφώς μικρότερη και ανέρχεται σε €325 εκατ. ή 0,98%. Ταυτόχρονα παρατηρείται και αντίστοιχη υστέρηση των καθαρών εσόδων του Τακτικού Προϋπολογισμού κατά €1,63 δισ. ή 4,35%, καθώς και μείωση έναντι του στόχου του ΜΠΔΣ κατά €1,60 δισ. ή 4,27%, η οποία οφείλεται κυρίως στα μειωμένα καθαρά έσοδα του Τακτικού Προϋπολογισμού που ανήλθαν σε €29,57 δισ., μειωμένα κατά €1,34 δισ., αλλά και στα έσοδα του Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων (ΠΔΕ) που ανήλθαν σε €3,35 δισ., μειωμένα σε σχέση με πέρσι κατά €633 εκατ.

Τέλος, ο Προϋπολογισμός Δημοσίων Επενδύσεων εμφανίζεται ουσιαστικά ισοσκελισμένος έναντι πλεονάσματος €1,44 δισ. στο αντίστοιχο διάστημα του 2013, ενώ υπήρχε στόχος για πλεόνασμα €244 εκατ.

Από την εξέλιξη των δημοσιονομικών μεγεθών φαίνεται ότι ο στόχος του πρωτογενούς πλεονάσματος θα διατηρηθεί και το 2014 και πιθανόν να διευρυνθεί το υπόλοιπο διάστημα του έτους λόγω της αναμενόμενης αύξησης των εσόδων, καθώς θα υλοποιηθούν οι ρυθμίσεις για τις ληξιπρόθεσμες φορολογικές και ασφαλιστικές εισφορές που έχουν ήδη ανακοινωθεί, οι οποίες θα οδηγήσουν και σε αύξηση των δημοσίων εσόδων. Επιπλέον, αναμένεται περαιτέρω αύξηση των εσόδων τους τελευταίους μήνες του έτους, λόγω της είσπραξης των δόσεων του φόρου εισοδήματος φυσικών προσώπων, αλλά και του ΕΝΦΙΑ του 2014.

3. Ανθρώπινοι πόροι και κοινωνικές πολιτικές

3.1. Εξελίξεις στην αγορά εργασίας

Ιωάννης Χολέζας

Τα πιο πρόσφατα διαθέσιμα δεδομένα για την αγορά εργασίας δείχνουν ότι το ποσοστό ανεργίας μειώθηκε οριακά τον Ιούνιο του 2014 σε σύγκριση με τον Μάιο του ίδιου έτους και τον Ιούνιο του 2013, καθώς ο αριθμός των ανέργων μειώθηκε κατά περίπου 4,5% και 2%, αντίστοιχα. Επιπλέον, η απασχόληση, τόσο ως ποσοστό επί του πληθυσμού όσο και ως απόλυτος αριθμός απασχολούμενων, αυξήθηκε τον ίδιο μήνα. Οι νέοι εμφανίζουν αξιόλογη μείωση της ανεργίας, σε αντιδιαστολή με τις υπόλοιπες ηλικιακές ομάδες, η οποία όμως πιθανόν οφείλεται στα επιδοτούμενα προγράμματα απασχόλησης, καθώς είναι η ομάδα που απολαμβάνει τη μεγαλύτερη στήριξη από την πολιτεία, χωρίς αυτό να αποκλείει περιθώρια βελτίωσης. Σε επίπεδο τριμήνου, το γενικό ποσοστό ανεργίας υποχώρησε σε 26,6% το δεύτερο τρίμηνο του έτους συνεπικουρούμενο από την ενίσχυση του τουριστικού ρεύματος. Η εικόνα είναι λιγότερο αποκαρδιωτική το δεύτερο τρίμηνο του έτους για τους αποφοίτους Τεχνικής εκπαίδευσης και περισσότερο ανησυχητική για τους απόφοιτους Πανεπιστημίου, αν και δεν πρέπει να βιαστεί κάποιος να εξαγάγει συμπεράσματα. Η διάρκεια της ανεργίας είναι μία παράμετρος που συνεχίζει να προβληματίζει, όπως επίσης και η αδυναμία των ανέργων που αναζητούν εργασία για πρώτη φορά να βρουν σε εύλογο χρονικό διάστημα, δύο σημεία που οφείλουν να απασχολήσουν περισσότερο τους σχεδιαστές των ενεργητικών πολιτικών απασχόλησης.

Παράλληλα, η μείωση της απασχόλησης σε κλάδους που πλήττονται δυσανάλογα από την ύφεση συνεχίζεται και δημιουργεί την ανάγκη καλύτερου προσανατολισμού των υφιστάμενων προγραμμάτων επανεκπαίδευσης και κατάρτισης των ανέργων. Αναφορικά με τις καθαρές ροές μισθωτής απασχόλησης, να μεν οι προσλήψεις ως και τον Αύγουστο συνεχίζουν να ξεπερνούν τις απολύσεις, ωστόσο περίπου οι μισές αφορούν σε ευέλικτες μορφές απασχόλησης, ενώ συχνό είναι και το φαινόμενο της μετατροπής συμβάσεων πλήρους απασχόλησης

σε μερική ή εκ περιτροπής απασχόληση για αυτούς που απασχολούνται ακόμη. Ένα στοιχείο αισιοδοξίας, όμως, είναι η σημαντική μείωση των μετατροπών χωρίς τη σύμφωνη γνώμη του απασχολούμενου σε σύγκριση τόσο με την εικόνα πριν από ένα έτος όσο και με την εικόνα του προηγούμενου μήνα.

3.1.1. Μηνιαία στοιχεία για την ανεργία και την απασχόληση

Η εικόνα της αγοράς εργασίας στη χώρα είναι σχετικά στάσιμη το τρέχον έτος, γεγονός παρήγορο, καθώς δεν επιδεινώνεται περαιτέρω, αλλά ταυτόχρονα ανησυχητικό, μιας και η περιορισμένη αποκλιμάκωση των ποσοστών ανεργίας και η οριακή μόνο αύξηση της απασχόλησης δημιουργούν αμφιβολίες ως προς τη θετική εξέλιξη των μεγεθών αυτών στο άμεσο μέλλον και την ανακούφιση των κοινωνικών ομάδων που υφίστανται τις κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις της ύφεσης. Προκειμένου να σκιαγραφηθεί μια πληρέστερη εικόνα της αγοράς εργασίας, αξιοποιήθηκαν τα μηνιαία δεδομένα των Ερευνών Εργατικού Δυναμικού που φτάνουν ως τον Ιούνιο του τρέχοντος έτους, παράλληλα με τα τριμηνιαία στοιχεία. Το βασικό μειονέκτημα των πρώτων είναι ότι παρέχουν περιορισμένη πληροφόρηση.

Με βάση αυτά τα μηνιαία δεδομένα των Ερευνών Εργατικού Δυναμικού, το εποχικά προσαρμοσμένο ποσοστό ανεργίας των απόμων ηλικίας 15-74 ετών στη χώρα έφτασε το 27,0% τον Ιούνιο του τρέχοντος έτους (βλέπε Διάγραμμα 3.1.1).¹ Αυτό συνεπάγεται μείωση της ανεργίας κατά δύο δέκατα της μονάδας σε σύγκριση με τον Μάιο και μείωση κατά έξι δέκατα σε σύγκριση με τον Ιούνιο του προηγούμενου έτους. Ο αριθμός των ανέργων (μη προσαρμοσμένος εποχικά) μειώθηκε σε σύγκριση με τον Μάιο κατά 4,4% (ή 58 χιλ.) και σε σύγκριση με τον Ιούνιο του περασμένου έτους κατά 1,8% (ή 23,5 χιλ.). Με δεδομένη την αύξηση της οικονομικής δραστηριότητας που προκαλεί η έναρξη της τουριστικής περιόδου, η μείωση των ανέργων τον Ιούνιο είναι αναμενόμενη. Υπολείπεται, ωστόσο, αν συγκριθεί με τον Ιούνιο του 2013, οπότε οι άνεργοι είχαν μειωθεί σε σύγκριση με τον Μάιο του ίδιου έτους κατά 79,3 χιλ. (ή 5,5%). Παράλληλα με τη μείωση των ανέργων, οι απασχολούμενοι τον Ιούνιο αυξήθηκαν, τόσο συγκριτικά με τον Μάιο

1. Η εποχική στάθμιση έχει ως αποτέλεσμα τη χρονική εξομάλυνση των στατιστικών σειρών. Με άλλα λόγια μειώνεται η μεταβλητότητα των δεδομένων που προκαλείται από τη μηνιαία μεταβολή και ενίοτε οφείλεται σε έκτακτους παράγοντες.

κατά 1,2% (ή 42,8 χιλ.) όσο και συγκριτικά με τον ίδιο μήνα του προηγούμενου έτους κατά 0,8% (ή 27 χιλ.). Τον Ιούνιο του προηγούμενου έτους (2013) η εικόνα ήταν εντελώς διαφορετική, καθώς οι απασχολούμενοι μειώθηκαν σε σχέση με ένα έτος πριν (Ιούνιος 2012).

Στην προκειμένη περίπτωση τα μεγέθη της απασχόλησης και της ανεργίας κινούνται παράλληλα, αλλά αυτό δεν συνεπάγεται ότι δεν μπορούν να αποκλίνουν. Για παράδειγμα, παροτρύνεται ο αναγνώστης να αντιπαραβάλει τα αντίστοιχα δεδομένα του Μαΐου του 2014 για άνεργους και απασχολούμενους. Αυτό σημαίνει ότι μια ολοκληρωμένη ανάλυση της αγοράς εργασίας δεν μπορεί να στηρίζεται μόνο στην ανεργία, αλλά πρέπει οπωσδήποτε να εξετάζει και την εξέλιξη της απασχόλησης. Λαμβάνοντας αυτά υπόψη, το ποσοστό των απασχολούμενων στον πληθυσμό αυξήθηκε τον Ιούνιο τόσο συγκριτικά με τον Μάιο του 2014 όσο και συγκριτικά με τον Ιούνιο του 2013, ενώ η εικόνα πριν από ένα έτος ήταν πολύ διαφορετική, σημειώνοντας μείωση σε επίπεδο έτους και αύξηση σε επίπεδο μήνα.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.1.1
Μηνιαίο ποσοστό ανεργίας εποχικά προσαρμοσμένο ή μη (%)

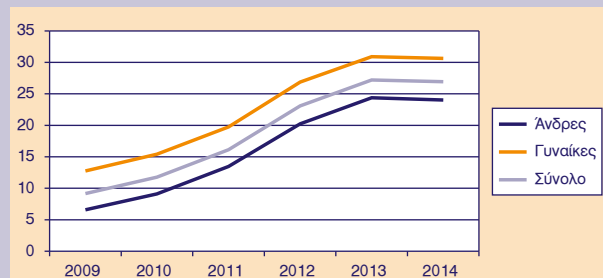

Πηγή: Δημοσιευμένα στοιχεία των Ερευνών Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ.

Αναφορικά με το φύλο, οι γυναίκες συνεχίζουν να έχουν υψηλότερο ποσοστό ανεργίας σε σύγκριση με τους άνδρες (31,1% έναντι 23,8% τον Ιούνιο), εμφανίζοντας όμως σταθερότητα σε σύγκριση με τον Μάιο, ενώ στους άνδρες η ανεργία μειώθηκε οριακά (βλέπε Διάγραμμα 3.1.2). Σε σύγκριση με ένα χρόνο πίσω το ποσοστό ανεργίας μειώθηκε οριακά για τις γυναίκες και περίπου κατά μία εκατοστιαία μονάδα για τους άνδρες, μια παρατήρηση αναμφίβολα θετική. Το πρώτο εξάμηνο του έτους το μέσο ποσοστό ανεργίας στους άνδρες συνεχίζει να είναι χαμηλότερο, όπως άλλωστε

και τα προηγούμενα έτη, όμως η διαφορά των δύο φύλων διατηρείται σχετικά σταθερή στη διάρκεια της κρίσης (γύρω στις έξι εκατοστιαίες μονάδες). Ωστόσο, ο λόγος των ποσοστών ανεργίας μειώθηκε από 1,9 το πρώτο εξάμηνο του 2009 σε 1,3 το πρώτο εξάμηνο του 2012, τιμή που παραμένει σταθερή ως το 2014. Αυτό σημαίνει ότι η ανεργία αυξάνεται αναλογικά για τα δύο φύλα στη διάρκεια της ύφεσης, όχι όμως και ο αριθμός των ανέργων όπως φάνηκε σε προηγούμενα τεύχη των *Οικονομικών Εξελίξεων*.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.1.2
Ποσοστό ανεργίας ανά φύλο στο πρώτο εξάμηνο των ετών 2009-2014 (%)

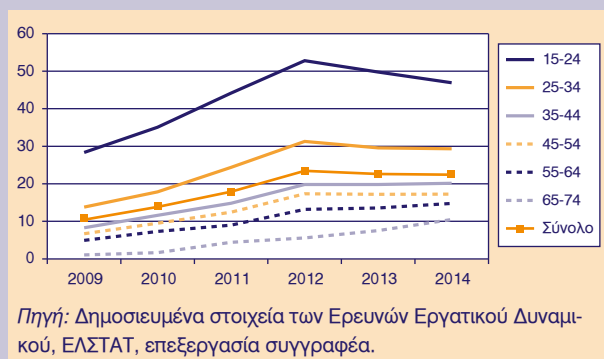
Πηγή: Δημοσιευμένα στοιχεία των Ερευνών Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία συγγραφέα.

Αντίστοιχα με τις γυναίκες, υψηλότερα από το μέσο όρο είναι τα ποσοστά ανεργίας των νέων, δηλαδή των ατόμων ηλικίας 15-24 ετών που αναζητούν, αλλά δε βρίσκουν εργασία. Το φαινόμενο έχει επισημανθεί πολλάκις στην ελληνική και ευρωπαϊκή πραγματικότητα. Το ενδιαφέρον στην περίπτωση της Ελλάδας είναι ότι η διαφορά είναι πολύ μεγαλύτερη σε σύγκριση με τα άτομα μεγαλύτερων ηλικιακών ομάδων. Ωστόσο, το παρήγορο είναι ότι το πρώτο εξάμηνο του έτους, μετά από μια ανοδική πορεία που ξεκίνησε το 2009, το ποσοστό ανεργίας των νέων αποκλιμακώνεται κατά περίπου 2,9 εκατοστιαίες μονάδες (βλέπε Διάγραμμα 3.1.3). Η παρατήρηση είναι ιδιαίτερα σημαντική δεδομένου ότι καμία άλλη ηλικιακή ομάδα δεν εμφανίζει ανάλογη μείωση στο ποσοστό ανεργίας το τελευταίο έτος. Αντίθετα, η ομάδα 55-64 ετών εμφανίζει αύξηση 1,2 εκατοστιαίες μονάδες την ίδια περίοδο.² Μάλιστα, το 2009, οπότε η ανεργία ήταν σε πολύ χαμηλότερα επίπεδα για όλους, ο λόγος ποσοστό ανεργίας νέων προς ποσοστό ανεργίας για το σύνολο του πληθυσμού (15-74 ετών) ήταν 2,7 στο εξάμηνο, ενώ το 2014 ο αντίστοιχος λόγος είναι 2,1. Αν μη τι άλλο, πρόκειται για μια εντυπωσιακή μείωση και μια πιθανή ερμηνεία μπορεί να αναζητηθεί στις ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης που εφαρμόζονται με έμφαση

2. Άλλη μια ευαίσθητη ηλικιακή ομάδα που αξίζει να έχει την προσοχή της πολιτείας, καθώς τα περιθώρια ελιγμών είναι εξαιρετικά περιορισμένα λόγω ηλικίας.

στους νέους. Αν και δεν αμφισβητείται η χρησιμότητα των πολιτικών αυτών στην αποφυγή της απαξίωσης του ανθρώπινου κεφαλαίου που ενσωματώνουν οι νέοι και στην πρόληψη της κοινωνικής αποξένωσής τους, ωστόσο εύλογα τίθεται το ερώτημα της αποτελεσματικότητάς τους. Με άλλα λόγια, η μείωση της ανεργίας που επετεύχθη είναι ανάλογη του κόστους που επιβάρυνε τον κρατικό ή κοινοτικό προϋπολογισμό; Και τι είδους απασχόληση προσέφεραν τα προγράμματα αυτά; Πρόκειται για βιώσιμη απασχόληση ή μήπως για ευκαιριακή; Είναι η απασχόληση ανάλογη των ικανοτήτων και δεξιοτήτων που διαθέτουν οι νέοι ή μήπως όχι; Αυτά, και πολλά άλλα, είναι ζητήματα που οφείλουν να διερευνηθούν, προκειμένου να αξιολογηθούν οι πολιτικές που εφαρμόζονται, όχι για να διακοπούν, αλλά για να γίνουν διορθωτικές παρεμβάσεις όπου είναι απαραίτητο, για να βελτιωθεί η στόχευση και να αυξηθεί η αποτελεσματικότητά τους και, γιατί όχι, να συμπληρωθούν και από άλλες πρωτοβουλίες.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.1.3
Ποσοστό ανεργίας κατά ηλικιακή ομάδα στο πρώτο εξάμηνο των ετών 2009-2014 (%)

3.1.2. Τριμηνιαία στοιχεία για την ανεργία και την απασχόληση

Η ανάλυση των μηνιαίων δεδομένων που προηγήθηκε δεν δίνει πληροφορίες σε βάθος. Λείπουν, για παράδειγμα, δεδομένα που συνδέονται με την εκπαίδευση ή δεδομένα που συνδυάζουν περισσότερα του ενός χαρακτηριστικά, π.χ. ηλικία και φύλο. Επομένως, είναι

αναγκαίο να αξιοποιηθούν τα τριμηνιαία δεδομένα των Ερευνών Εργατικού Δυναμικού, παρά το γεγονός ότι τα τελευταία διαθέσιμα αφορούν στο δεύτερο τρίμηνο του 2014, δηλαδή τους μήνες Απρίλιο, Μάιο και Ιούνιο. Αυτό σημαίνει ότι οι εξελίξεις ενσωματώνουν την ισχυρή επίδραση του τουρισμού στα μεγέθη της ανεργίας και της απασχόλησης. Σε γενικό επίπεδο, λοιπόν, το ποσοστό ανεργίας μειώθηκε σε 26,6%, πάνω από μία εκατοστιαία μονάδα σε σύγκριση με το πρώτο τρίμηνο του έτους και μισή μονάδα χαμηλότερα από το αντίστοιχο τρίμηνο του 2013. Οι απασχολούμενοι αυξήθηκαν κατά 1,6% (55,4 χιλ.) σε σύγκριση με το πρώτο τρίμηνο, αλλά είναι μειωμένοι σε σύγκριση με το δεύτερο τρίμηνο του 2013 κατά 2,6% (93,1 χιλ.), οπότε το ποσοστό απασχόλησης για το σύνολο του πληθυσμού άνω των 15 ετών έφτασε το 38,1%.

Η ανάλυση με βάση τα τριμηνιαία δεδομένα περιορίζεται σε χαρακτηριστικά που δεν είναι διαθέσιμα σε μηνιαία βάση, δηλαδή στο εκπαιδευτικό επίπεδο του πληθυσμού,³ στη διοικητική περιφέρεια διαμονής και στη διάρκεια της ανεργίας, ενώ ιδιαίτερη βαρύτητα δίνεται στην απασχόληση. Ο λόγος είναι ότι το ποσοστό ανεργίας δε δίνει πλήρη εικόνα των εξελίξεων στην αγορά εργασίας, καθώς επηρεάζεται από τις μεταβολές πολλών μεγεθών, όπως είναι το εργατικό δυναμικό, ο αριθμός των ανέργων και ο πληθυσμός. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι μια μείωση του ποσοστού ανεργίας μπορεί να οφείλεται είτε σε μείωση των ανέργων, καθώς κάποιοι εξ αυτών βρήκαν δουλειά ή έπαψαν να ψάχνουν για δουλειά, άρα δεν καταγράφονται πλέον στο εργατικό δυναμικό. Εναλλακτικά, η ανεργία μπορεί να μειώνεται, επειδή κάποιοι εκ των ανέργων αποφάσισαν να αναζητήσουν εργασία στο εξωτερικό, δηλαδή μετανάστευσαν.⁴ Επομένως, ένα ασφαλέστερο κριτήριο των εξελίξεων στην αγορά εργασίας είναι η απασχόληση, έστω και αν υπόκειται στους δικούς της περιορισμούς, όπως είναι η συχνά ανακριβής καταγραφή του αριθμού των απασχολούμενων λόγω περιπτώσεων ανασφάλιστης και αδήλωτης εργασίας.⁵

Εκπαίδευση

Όπως σημειώνεται σχεδόν σε κάθε μελέτη που αφορά στη σχέση του εκπαιδευτικού επιπέδου με την κατάσταση στην αγορά εργασίας, το ποσοστό ανεργίας είναι

3. Να σημειωθεί στο σημείο αυτό ότι τα δεδομένα που είναι διαθέσιμα από την ΕΛΣΤΑΤ για επιμέρους χαρακτηριστικά, όπως είναι η εκπαίδευση ή η περιφέρεια διαμονής, αφορούν σε ολόκληρο τον πληθυσμό άνω των 15 ετών. Επομένως, δεν είναι άμεσα συγκρίσιμα με προηγούμενους πίνακες και διαγράμματα στα οποία τα δεδομένα αναφέρονται σε άτομα ηλικίας 15-64 ετών.

4. Ας μην ξεχνάμε ότι για πολλούς οι έντονες μεταναστευτικές ροές τις δεκαετίες του 1950 και του 1960 αποτελούν τμήμα της πολιτικής απασχόλησης της εποχής, καθώς η απορρόφηση των ανέργων δεν ήταν εφικτή από την αναιμική ελληνική οικονομία.

5. Στις συνεντεύξεις στο πλαίσιο των ΕΕΔ οι ερωτώμενοι δεν έχουν κίνητρο να δηλώσουν ψευδή στοιχεία, καθώς ξεκαθαρίζεται εξ αρχής ότι όποια πληροφορία παρέχουν είναι εμπιστευτική. Ωστόσο, δεν μπορεί να αποκλειστεί η πιθανότητα κάποιοι να δηλώνουν από φόβο άνεργοι ή οικονομικά μη ενεργοί, ενώ στην πραγματικότητα απασχολούνται παράνομα (ανασφάλιστοι και αδήλωτοι).

υψηλότερο και το ποσοστό απασχόλησης χαμηλότερο για τα άτομα με χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο. Η εικόνα στο πρώτο τρίμηνο του 2014 δεν είναι διαφορετική (βλέπε Πίνακα 3.1.1).

Το ποσοστό ανεργίας κυμαίνεται από 32,0% για τους απόφοιτους Γυμνασίου έως 13,3% για τους κατόχους Διδακτορικού ή Μεταπτυχιακού τίτλου. Στις περισσότερες εκπαιδευτικές κατηγορίες καταγράφεται μείωση του αριθμού των ανέργων. Σε σύγκριση με το δεύτερο τρίμηνο του 2013 μόνο οι άνεργοι απόφοιτοι Πανεπιστημίου και οι κάτοχοι Μεταπτυχιακού ή/και Διδακτορικού τίτλου έχουν αυξηθεί, ενώ σε σύγκριση με το προηγούμενο τρίμηνο (2014α) μόνο οι άνεργοι πτυχιούχοι Πανεπιστημίου έχουν αυξηθεί. Πρέπει ωστόσο να επισημανθεί ότι, σε επίπεδο έτους και παρά τα χαμηλά ποσοστά ανεργίας σε σύγκριση με τις υπόλοιπες εκπαιδευτικές ομάδες, οι δύο υψηλότερες εκπαιδευτικές κατηγορίες δε φαίνεται να τα καταφέρνουν πολύ καλά αναλογικά, λαμβάνοντας υπόψη ότι ως περισσότερο εκπαιδευμένοι έχουν και περισσότερες πιθανότητες να βρουν εργασία στο εξωτερικό συγκριτικά με απόφοιτους χαμηλότερων βαθμίδων, καθώς ο αριθμός των ανέργων αυξάνεται (6,8% και 2,0% για κατόχους Διδακτορικού ή/και Μεταπτυχιακού τίτλου και απόφοιτους Πανεπιστημίου αντίστοιχα). Από την άλλη πλευρά, σημαντική μείωση του αριθμού των ανέργων σε σύγκριση με το δεύτερο τρίμηνο του 2013 εμφανίζουν οι απόφοιτοι Τεχνικής εκπαίδευσης (7,6%).

Το ποσοστό απασχόλησης διαφέρει επίσης σημαντικά μεταξύ των διαφορετικών εκπαιδευτικών κατηγοριών

και κυμαίνεται το δεύτερο τρίμηνο του έτους από 18,3% για τους απόφοιτους Δημοτικού (ή λιγότερο) ως 75,2% για τους κατόχους Διδακτορικού ή/και Μεταπτυχιακού τίτλου. Η σχέση εκπαίδευσης-απασχόλησης μοιάζει να είναι σχεδόν γραμμική. Οι μεταβολές του αριθμού των απασχολούμενων το δεύτερο τρίμηνο του 2014 σε σύγκριση με το πρώτο τρίμηνο του 2014 είναι θετικές, με μοναδική εξαίρεση τους απόφοιτους Πανεπιστημίου, ενώ σε επίπεδο έτους άξια λόγου αύξηση της απασχόλησης κατά 46,4 χιλ. (ή 7,4%) εμφανίζουν οι απόφοιτοι Τεχνικής εκπαίδευσης και οι κάτοχοι Διδακτορικού ή/και Μεταπτυχιακού τίτλου κατά 19,4 χιλ. (ή 14,6%). Στις υπόλοιπες εκπαιδευτικές ομάδες οι απασχολούμενοι μειώθηκαν σε επίπεδο έτους.

Λαμβάνοντας υπόψη σε συνδυασμό τα δεδομένα για την ανεργία και την απασχόληση, μπορεί να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι, συγκριτικά με τις υπόλοιπες εκπαιδευτικές κατηγορίες, οι απόφοιτοι Τεχνικής εκπαίδευσης δε φαίνεται να τα πηγαίνουν άσχημα, από όποια πλευρά και αν το εξετάσει κάποιος. Σε αντιδιαστολή, η εικόνα δεν είναι αισιόδοξη για τους απόφοιτους Πανεπιστημίου. Ωστόσο, καλό είναι να μην βιαστεί κάποιος να εξαγάγει συμπεράσματα.

Διοικητική περιφέρεια

Η εικόνα της αγοράς εργασίας διαφοροποιείται ανάλογα με τη γεωγραφική περιοχή και τις τοπικές αγορές εργασίας. Αν και η ομαδοποίηση δεν είναι καθόλου απλή υπόθεση, καθώς ο προσδιορισμός των τοπικών

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.1.1 Ποσοστό ανεργίας και απασχόλησης κατά εκπαιδευτικό επίπεδο

	2013β (%)	2014α (%)	2014β (%)	2013β-2014β (σε χιλ. και %)	2014α-2014β (σε χιλ.)
Ανεργία					
Διδακτορικό ή/και Μεταπτυχιακός τίτλος	14,2	15,3	13,3	1,5 (-0,8)	-1,6
Πανεπιστήμιο	17,7	18,7	19,0	3,2 (1,3)	0,8
Τεχνική εκπαίδευση	30,6	29,2	27,5	-21,0 (-3,1)	-12,4
Λύκειο	29,3	31,1	29,5	-23,1 (0,2)	-26,9
Γυμνάσιο	32,5	33,1	32,0	-6,6 (-0,6)	-5,9
Δημοτικό ή λιγότερο	27,7	28,3	26,8	-24,4 (-0,8)	-16,2
Απασχόληση					
Διδακτορικό ή/και Μεταπτυχιακός τίτλος	74,8	72,5	75,2	19,4 (0,4)	13,4
Πανεπιστήμιο	61,9	59,0	58,4	-45,2 (-3,5)	-10,6
Τεχνική εκπαίδευση	55,8	56,4	57,9	46,4 (2,1)	24,0
Λύκειο	42,4	40,2	41,1	-65,7 (-1,3)	28,2
Γυμνάσιο	30,5	29,7	30,5	-5,1 (0,0)	5,2
Δημοτικό ή λιγότερο	19,3	18,3	18,3	-42,9 (-1,0)	-4,7

Πηγή: Δημοσιευμένα στοιχεία των Ερευνών Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία συγγραφέα.

αγορών εργασίας είναι περίπλοκος, χρησιμοποιείται προσεγγιστικά, και μάλλον ατελώς, η έννοια της διοικητικής περιφέρειας. Όπως φαίνεται ξεκάθαρα από τις αναλύσεις στα προηγούμενα τεύχη των *Οικονομικών Εξελίξεων*, τόσο η ανεργία όσο και η απασχόληση διαφέρουν σημαντικά μεταξύ των δεκατριών διοικητικών περιφερειών της χώρας. Και τα δύο μεγέθη εμφανίζουν εποχική μεταβλητότητα, δηλαδή μεταβάλλονται προς την ίδια κατεύθυνση σε συγκεκριμένες χρονικές περιόδους κάθε έτος, σε κάποιες περιφέρειες περισσότερο από άλλες, αν και σε εθνικό επίπεδο οι επιμέρους μεταβολές αντισταθμίζονται σε κάποιο βαθμό. Οι συχνά

έντονες αυτές διακυμάνσεις⁶ σχετίζονται με τη μεταβλητότητα της οικονομικής δραστηριότητας στη διάρκεια ενός έτους. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της τουριστικής δραστηριότητας, η οποία είναι εστιασμένη στους καλοκαιρινούς μήνες και σε κάποιες περιφέρειες περισσότερο από άλλες.

Στον Πίνακα 3.1.2 παρουσιάζονται οι δείκτες ανεργίας και απασχόλησης κατά διοικητική περιφέρεια. Το δεύτερο τρίμηνο του 2014 το ποσοστό ανεργίας κυμαίνεται από 17,9% στο Νότιο Αιγαίο έως 29,9% στη Δυτική Ελλάδα και 29,4% στην Κεντρική Μακεδονία. Σε σύγκριση με το 2014α, μείωση των ανέργων καταγράφεται σε

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.1.2 Ποσοστό ανεργίας και απασχόλησης κατά διοικητική περιφέρεια

	2013β (%)	2014α (%)	2014β (%)	2013β-2014β (σε χιλ. και %)	2014α-2014β (σε χιλ.)
Ανεργία					
Ανατ. Μακεδονία & Θράκη	26,9	25,4	23,9	-7,5 (-10,9)	-3,7
Κεντρική Μακεδονία	30,1	29,9	29,4	-18,7 (-7,5)	-1,1
Δυτική Μακεδονία	32,9	28,5	27,3	-9,0 (-22,6)	-1,5
Ήπειρος	27,7	28,5	28,3	-2,7 (-6,3)	-0,7
Θεσσαλία	25,6	25,2	25,1	-3,4 (-4,2)	-1,1
Ιόνια Νησιά	16,6	27,4	21,1	2,3 (13,3)	-5,2
Δυτική Ελλάδα	28,5	29,7	29,9	-7,4 (-8,1)	0,7
Στερεά Ελλάδα	26,7	27,6	26,8	-1,7 (-2,6)	-2,9
Αττική	28,1	28,1	27,4	-23,5 (-4,5)	-16,7
Πελοπόννησος	22,2	23,4	23,6	0,7 (1,2)	1,1
Βόρειο Αιγαίο	21,7	24,4	22,7	0,4 (2,2)	-1,5
Νότιο Αιγαίο	19,3	30,3	17,9	1,7 (6,4)	-18,9
Κρήτη	23,7	27,0	22,8	-1,5 (-2,3)	-10,9
Απασχόληση					
Ανατ. Μακεδονία & Θράκη	37,3	36,9	37,9	8,8 (4,7)	5,1
Κεντρική Μακεδονία	35,8	34,2	34,8	-27,2 (-4,7)	8,9
Δυτική Μακεδονία	32,8	33,7	34,2	0,9 (1,1)	0,9
Ήπειρος	36,3	34,3	34,2	-10,2 (-9,1)	-0,5
Θεσσαλία	38,2	37,6	37,4	-3,7 (-1,6)	-1,6
Ιόνια Νησιά	43,9	37,7	42,0	-13,8 (-15,8)	7,5
Δυτική Ελλάδα	36,8	34,5	34,4	-32,7 (-14,2)	-0,5
Στερεά Ελλάδα	37,4	36,4	36,3	-5,0 (-2,8)	-0,6
Αττική	39,8	39,6	39,6	-18,3 (-1,4)	-1,1
Πελοπόννησος	40,3	39,8	40,2	-13,4 (-6,6)	1,6
Βόρειο Αιγαίο	39,5	36,1	36,7	-2,5 (-3,8)	1,0
Νότιο Αιγαίο	45,1	39,0	46,6	18,9 (17,1)	21,2
Κρήτη	43,1	39,6	42,3	5,3 (2,5)	13,6

Πηγή: Δημοσιευμένα στοιχεία των Ερευνών Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία συγγραφέα.

6. Για παράδειγμα, με βάση τον αριθμό των ανέργων από το πρώτο τρίμηνο του 2008 και έπειτα, οι περιφέρειες με το μεγαλύτερο λόγο τυπικής απόκλισης/μέσο αριθμό ανέργων είναι το Βόρειο Αιγαίο, η Αττική, η Κρήτη και η Κεντρική Μακεδονία. Οι υπολογισμοί είναι διαθέσιμοι από τον συγγραφέα.

έντεκα από τις δεκατρείς περιφέρειες, παρατήρηση που συνάδει με την εποχική ενίσχυση του τουρισμού. Οι μεγαλύτερες μειώσεις σε απόλυτους αριθμούς είναι στις πολυπληθέστερες περιφέρειες, ήτοι στην Κεντρική Μακεδονία και την Αττική. Σε σύγκριση με το δεύτερο τρίμηνο του 2013, δηλαδή με την εικόνα της αγοράς εργασίας ένα έτος πίσω, πέντε στις δεκατρείς περιφέρειες εμφανίζουν αύξηση των ανέργων, ενώ οι υπόλοιπες μείωση, συχνά σημαντική. Οι περιφέρειες των Ιονίων Νήσων και του Νοτίου Αιγαίου εμφανίζουν τις μεγαλύτερες αυξήσεις των ανέργων (2,3 χιλ. ή 13,3% και 1,7 χιλ. ή 6,4%, αντίστοιχα). Σε αντιδιαστολή, αναλογικά σημαντική μείωση των ανέργων καταγράφεται στη Δυτική Μακεδονία (9,0 χιλ. ή 22,6%) και την Ανατολική Μακεδονία & Θράκη (7,5 χιλ. ή 10,9%). Αξιοσημείωτη σταθερότητα του αριθμού των ανέργων το τελευταίο έτος εμφανίζει η Πελοπόννησος. Από την άλλη πλευρά, στηριζόμενοι μόνο στο ποσοστό ανεργίας, τα αποτελέσματα είναι μοιρασμένα, καθώς σε σύγκριση με το 2013β σε τέσσερις περιφέρειες καταγράφεται αύξηση της ανεργίας άνω της μίας εκατοστιαίας μονάδας και σε άλλες τρεις μείωση αντίστοιχου μεγέθους. Στις υπόλοιπες έξι οι μεταβολές στο ποσοστό ανεργίας είναι πολύ μικρές.

Οι περιφέρειες διαφοροποιούνται και ως προς το ποσοστό των απασχολούμενων στον πληθυσμό, όπως ακριβώς συμβαίνει και με το δείκτη ανεργίας. Έτσι, το δεύτερο τρίμηνο του 2014 το ποσοστό απασχόλησης κυμαίνεται από 34,2% στη Δυτική Μακεδονία και την Ήπειρο έως 46,6% στο Νότιο Αιγαίο. Η διαφορά των δώδεκα εκατοστιαίων μονάδων είναι χαρακτηριστική των διαφορών που υπάρχουν μεταξύ των περιφερειών. Πρέπει να σημειωθεί ότι ακόμη και στις περιφέρειες που τα ποσοστά απασχόλησης είναι συγκριτικά υψηλά, υπολείπονται σημαντικά σε σύγκριση με τα αντίστοιχα ευρωπαϊκά. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι στην ΕΕ-28 το ποσοστό απασχόλησης των ατόμων άνω των 15 ετών το πρώτο τρίμηνο του 2014 ήταν 51,2% και στην Ευρωζώνη των 18 κρατών-μελών άγγιξε το 50%.⁷ Σε σύγκριση με ευρωπαϊκές χώρες του Βορρά δε, η διαφορά στα ποσοστά απασχόλησης είναι ιδιαίτερα διευρυμένη (π.χ. 67,9% στη Νορβηγία ή 59,3% στην Ολλανδία).⁸ Οι επιπτώσεις από αυτή την παρατήρηση είναι ότι κάθε απασχολούμενος στην Ελλάδα οφείλει να παράγει για να συντηρήσει ακόμη δύο άτομα, όταν σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες οφείλει να συντηρήσει ακόμη ένα. Αυτό σημαίνει ότι είτε πρέπει να εργάζεται τις διπλάσιες ώρες, είτε να έχει τη

διπλάσια παραγωγικότητα για να εξασφαλίσει την ίδια ποιότητα διαβίωσης με τους υπόλοιπους Ευρωπαίους.

Ο αριθμός των απασχολούμενων μεταβάλλεται σε όλες τις περιφέρειες, αλλά το πρόσημο της μεταβολής εξαρτάται από το χρονικό σημείο αναφοράς. Σε σύγκριση με το πρώτο τρίμηνο του 2014, σε πέντε από τις δεκατρείς περιφέρειες καταγράφεται αξιόλογη αύξηση των απασχολούμενων, πιθανόν λόγω ενίσχυσης της τουριστικής δραστηριότητας, καθώς οι μεγαλύτερες αυξήσεις σε αριθμό σημειώνονται στο Νότιο Αιγαίο και την Κρήτη. Από την άλλη πλευρά, σε σύγκριση με την εικόνα της αγοράς εργασίας πριν από ένα έτος, σε εννέα από τις δεκατρείς περιφέρειες καταγράφεται μείωση των απασχολούμενων. Αυτές οι μεταβολές είναι περισσότερο αντιπροσωπευτικές της δύσκολης οικονομικής συγκυρίας που διέρχεται η χώρα. Οι μεγαλύτερες ποσοστιαίες, όχι απαραίτητα και σε απόλυτους αριθμούς, μειώσεις της απασχόλησης το τελευταίο έτος καταγράφονται στα Ιόνια Νησιά (15,8% ή 13,8 χιλ. λιγότεροι απασχολούμενοι), τη Δυτική Ελλάδα (14,2% ή 32,7 χιλ.) και την Ήπειρο (9,1% ή 10,2 χιλ.). Σε αντιδιαστολή, καλύτερη εικόνα εμφανίζει το Νότιο Αιγαίο, καθώς σημειώνεται ετήσια αύξηση των απασχολούμενων 17,1% (18,9 χιλ.).

Διάρκεια της ανεργίας

Ένα από τα βασικότερα χαρακτηριστικά της ανεργίας είναι η διάρκεια που παραμένει το άτομο σε καθεστώς ανεργίας. Η αιτία είναι οι αρνητικές επιπτώσεις που αναμένεται να έχει ο χρόνος ανεργίας στο άτομο και οι οποίες είναι ψυχολογικές, κοινωνικές και οικονομικές, όπως έχει ήδη λεχθεί σε προηγούμενα τεύχη των *Οικονομικών Εξελίξεων*, και σχετίζονται με ζητήματα όπως η χαμηλή αυτοπεποίθηση, η κατάθλιψη, ο κοινωνικός αποκλεισμός, η φτώχεια, η απαξίωση του ανθρώπινου κεφαλαίου, η αποθάρρυνση και η παύση αναζήτησης εργασίας, κτλ. Τούτων δοθέντων, ιδιαίτερα ευάλωτη κατηγορία ανέργων θεωρούνται οι μακροχρόνια άνεργοι, δηλαδή αυτοί που παραμένουν άνεργοι για περισσότερους από δώδεκα μήνες. Εκτός από τους μακροχρόνια άνεργους, ιδιαίτερα προβληματική περίπτωση θεωρούνται και οι νέοι άνεργοι, δηλαδή αυτοί που αναζητούν εργασία για πρώτη φορά, με άλλα λόγια δεν έχουν εργαστεί ποτέ στο παρελθόν. Οι δύο κατηγορίες συχνά ταυτίζονται. Πρόκειται για άτομα που ψάχνουν

7. Κατά τη συγγραφή του παρόντος δεν υπήρχαν διαθέσιμα στοιχεία για την Ευρωζώνη των 18 ή την ΕΕ-28, καθώς δεν υπάρχουν ακόμη στοιχεία για το δεύτερο τρίμηνο του 2014 σε όλες τις συμμετέχουσες χώρες. Επομένως, επιλέχθηκε να χρησιμοποιηθούν δεδομένα από το πρώτο τρίμηνο.

8. Οι διαφορές είναι αντίστοιχες για τα άτομα ηλικίας 15-64 ετών, την πιο συχνά χρησιμοποιούμενη ηλικιακή ομάδα. Σύμφωνα με δημοσιευμένα στοιχεία της Eurostat, το ποσοστό απασχόλησης στην ΕΕ-28 ήταν 64,1% το πρώτο τρίμηνο του 2014, 63,2% στην Ευρωζώνη των 18 κρατών-μελών και 48,5% στην Ελλάδα.

για πρώτη φορά εργασία περισσότερους από δώδεκα μήνες, δημιουργώντας ένα εκρηκτικό μείγμα.

Στο Διάγραμμα 3.1.4 παρουσιάζονται οι δύο εν λόγω κατηγορίες ανέργων ως ποσοστό επί του συνόλου των ανέργων όπως εξελίχθηκαν τα τελευταία δέκα έτη περίπου. Στον αριστερό κάθετο άξονα μετριέται το ποσοστό των μακροχρόνια ανέργων και στο δεξιό κάθετο άξονα μετριέται το ποσοστό των νέων ανέργων. Είναι ενδιαφέρον ότι πριν την οικονομική ύφεση, οι δύο κατηγορίες κινούνταν παράλληλα ακολουθώντας πτωτική πορεία: όποιος έψαχνε δουλειά για πρώτη φορά έβρισκε σε λιγότερο από ένα έτος, ενώ αυτός που έχανε τη δουλειά του επίσης έβρισκε πριν τους δώδεκα μήνες. Οι νέοι άνεργοι ήταν κατά κανόνα περισσότεροι από τους μακροχρόνια ανέργους: στις αρχές της περιόδου υπό εξέταση οι νέοι άνεργοι αποτελούσαν περίπου το 70% του συνόλου των ανέργων, ενώ οι μακροχρόνια άνεργοι αποτελούσαν το 55% περίπου των ανέργων. Τα δύο ποσοστά δεν αθροίζουν στη μονάδα, απόδειξη ότι οι δύο κατηγορίες συχνά ταυτίζονται.

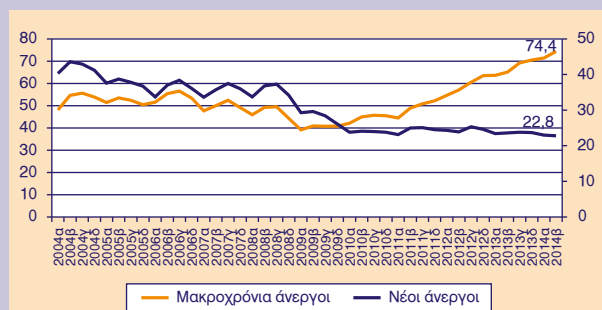
Με την έναρξη της οικονομικής ύφεσης σταθεροποιείται το μερίδιο των μακροχρόνια ανέργων και, στη συνέχεια, αυξάνεται ξεπερνώντας περίπου στα μέσα του 2012 τις τιμές του 2004 και αγγίζοντας το 75% το δεύτερο τρίμηνο του 2014. Οι νέοι άνεργοι μειώνονται ως μερίδιο μέχρι το 2010 και έπειτα κινούνται σταθεροποιητικά. Να τονιστεί στο σημείο αυτό ότι πρόκειται για μερίδια επί του συνόλου των ανέργων, οπότε αυτό που στην πραγματικότητα καταγράφεται είναι η ταχύτερη αύξηση των μακροχρόνια ανέργων σε σχέση με το σύνολο των ανέργων και η ανάλογη ταχύτητα αύξηση των νέων ανέργων σε σχέση με το σύνολο των ανέργων. Επομένως, και στις δύο κατηγορίες καταγράφεται αύξηση του αριθμού των ανέργων, όμως στην περίπτωση των μακροχρόνια ανέργων η αύξηση αυτή είναι εκρηκτική.

Η ύπαρξη τόσο ανθρώπων που είναι εκτός εργασίας για μεγάλο χρονικό διάστημα, όσο και ανθρώπων που δεν έχουν εργαστεί ποτέ στο παρελθόν, αναμένεται να δημιουργήσει προβλήματα στην προσπάθεια εξόδου από την ύφεση, καταρχάς στους ίδιους που θα βρεθούν με απαξιωμένες γνώσεις και δεξιότητες ή χωρίς καθόλου εργασιακή εμπειρία και κατά δεύτερο στην ίδια την αγορά που δεν θα μπορεί να βρει άτομα με τις δεξιότητες που ζητά. Ο ρόλος της πολιτείας είναι σημαντικότατος και πρέπει να διερευνηθεί, ώστε το ανθρώπινο δυναμικό να είναι έτοιμο για την επόμενη μέρα. Τα προγράμματα επιδοτούμενης απασχόλησης που υλοποιεί κατά κανόνα ο ΟΑΕΔ οφείλουν να αξιολογηθούν, προκειμένου να βρεθούν οι αδυναμίες τους και να

ενισχυθούν περιλαμβάνοντας ακόμη μεγαλύτερο αριθμό ανέργων και διευρύνοντας τις ομάδες των συμμετεχόντων (π.χ. να δοθεί βαρύτητα και σε άλλες ηλικιακές ομάδες παράλληλα με τους νέους 15-24 ετών), ενώ το ίδιο πρέπει να γίνει και με τις πολιτικές επανεκπαίδευσης και κατάρτισης ανέργων, οι οποίες θα ήταν σκόπιμο να ευθυγραμμιστούν περισσότερο με τις ανάγκες και τις απαιτήσεις της αγοράς εργασίας.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.1.4

Νέοι και μακροχρόνια άνεργοι ως ποσοστό του συνόλου των ανέργων (%)

Πηγή: Δημοσιευμένα στοιχεία των Ερευνών Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ.

Κλάδος οικονομικής δραστηριότητας

Από το σύνολο των 3,5 εκατ. απασχολούμενων περίπου το δεύτερο τρίμηνο του 2014, 71,5% απασχολούνται στον τριτογενή τομέα, 15,0% στο δευτερογενή τομέα και 13,4% στον πρωτογενή τομέα. Σε σύγκριση με ένα έτος πριν (2013β), ο τριτογενής τομέας έχει ενισχύσει το μερίδιο απασχόλησης που του αντιστοιχεί, σε αντίθεση με τους άλλους δύο, αν και η μεταβολή στον πρωτογενή τομέα είναι οριακή. Η εξέλιξη αυτή είναι χαρακτηριστική της συρρίκνωσης της βιομηχανικής βάσης της χώρας και τονίζεται ακόμη περισσότερο, αν ληφθούν υπόψη στην ανάλυση τα μερίδια απασχόλησης το 2009β, δηλαδή κατά την έναρξη της ύφεσης: 11,7% στον πρωτογενή τομέα, 67,2% στον τριτογενή τομέα και 21,1% στο δευτερογενή τομέα. Με άλλα λόγια, ο δευτερογενής τομέας είναι ο μεγάλος χαμένος της ύφεσης, καθώς απώλεσε περίπου έξι εκατοστιαίες μονάδες σε μερίδιο απασχόλησης, ακόμη και αν ένα τμήμα της μείωσης των απασχολούμενων μπορεί να ερμηνευθεί από την τεχνολογική εξέλιξη και την υποκατάσταση εργασίας με κεφάλαιο.⁹

9. Το τμήμα αυτό πρέπει να είναι εξαιρετικά μικρό, αν ληφθεί υπόψη ότι οι καθαρές επενδύσεις στη χώρα είναι αρνητικές τα τελευταία χρόνια, λόγω της οικονομικής ύφεσης και της αβεβαιότητας που επικρατεί στους επιχειρηματικούς κύκλους για τις εξελίξεις.

Αναλυτικά τα μερίδια απασχόλησης κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας το δεύτερο τρίμηνο του 2014 εμφανίζονται στην τελευταία στήλη του Πίνακα 3.1.3. Ο μεγαλύτερος κλάδος σε όρους απασχόλησης είναι το Χονδρικό και λιανικό εμπόριο (17,6%) και ακολουθούν η Γεωργία, δασοκομία και αλιεία (13,4%), η Μεταποίηση (9,0%) και η Δημόσια διοίκηση και άμυνα (8,9%). Είναι ενδιαφέρον ότι συχνά οι μεταβολές της απασχόλησης είναι εντονότερες σε ορίζοντα τριμήνου παρά σε ορίζοντα έτους και σε κάποιες περιπτώσεις ακόμη και με αντίθετο πρόσημο, προφανώς λόγω της εποχικότητας που εμφανίζουν πολλές δραστηριότητες. Τέτοιες περιπτώσεις είναι οι κλάδοι Διαχείριση ακίνητης περιουσίας, Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία, Δραστηριότητες παροχής καταλυμάτων, κ.ά. Εφόσον κάποιος επιθυμεί να εξαγάγει συμπεράσματα για τη διαχρονική εξέλιξη

των μεγεθών της απασχόλησης χωρίς την επίδραση της εποχικότητας, είναι σκόπιμο να χρησιμοποιήσει τις μεταβολές σε επίπεδο έτους, όπου αντίθετα με την κοινή τάση μείωσης των απασχολούμενων κινούνται οι κλάδοι Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης, Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες και Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία. Ορισμένοι κλάδοι αντιπροσωπεύουν μικρό μερίδιο απασχολούμενων, οπότε ενδέχεται τα αποτελέσματα να πάσχουν σε εγκυρότητα λόγω μεγέθους, άλλοι όμως όχι (βλέπε Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης με μερίδιο 8,5% το 2014β).

Οι κλάδοι που διαχρονικά (από το 2009β) εμφανίζουν τη μεγαλύτερη ποσοστιαία μείωση σε όρους απασχόλησης είναι η Διαχείριση ακίνητης περιουσίας (73,6%), οι Κατασκευές (59,6%), η Μεταποίηση (38,3%) και οι

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.1.3 Απασχολούμενοι κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας

	2009β-2014β (μεταβολή %)	2013β-2014β (μεταβολή %)	2014α-2014β (μεταβολή %)	2014β (σύσταση %)
A. Γεωργία, δασοκομία και αλιεία	-10,1	-3,7	-0,8	13,4
B. Ορυχεία και λατομεία	-17,9	3,6	11,7	0,3
Γ. Μεταποίηση	-38,3	-5,8	1,0	9,0
Δ. Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού	-7,9	2,2	-2,1	0,8
E. Παροχή νερού, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης	-14,4	7,6	11,3	0,7
ΣΤ. Κατασκευές	-59,6	-14,0	-0,9	4,2
Z. Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών	-24,6	-4,8	0,5	17,6
H. Μεταφορά και αποθήκευση	-21,2	-4,1	-1,4	4,9
Θ. Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης	-4,0	13,9	21,4	8,5
I. Ενημέρωση και επικοινωνία	-8,0	-4,1	1,7	2,1
K. Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	-16,6	-16,0	-8,5	2,7
Λ. Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	-73,6	0,0	-23,3	0,1
M. Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	-20,0	-6,4	-3,9	5,2
N. Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	9,8	41,7	18,4	2,4
Ξ. Δημόσια διοίκηση και άμυνα. Υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	-17,0	-5,7	-2,9	8,9
O. Εκπαίδευση	-11,6	3,2	1,0	8,3
Π. Δραστηριότητες ανθρώπινης υγείας και κοινωνικής μέριμνας	-7,2	-5,7	1,5	5,9
P. Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία	-13,6	16,1	9,3	1,4
Σ. Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών	-16,8	-0,7	3,6	2,0
T. Δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών	-45,2	-12,6	-2,1	1,3
Υ. Δραστηριότητες ετεροδίκων οργανισμών και φορέων	18,2	-7,1	0,0	0,0

Πηγή: Δημοσιευμένα στοιχεία των Ερευνών Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία συγγραφέα.

Σημείωση: Στην τελευταία στήλη του πίνακα οι τιμές δεν είναι ποτέ μηδέν, είναι όμως πολύ κοντά σε αυτό στην περίπτωση του τελευταίου κλάδου που εμφανίζεται.

Δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών (45,2%), ενώ και ο μεγαλύτερος κλάδος του Χονδρικού και λιανικού εμπορίου υπέστη σημαντικές απώλειες (24,6%) Σε απόλυτους αριθμούς, όμως, οι περισσότερες θέσεις εργασίας χάθηκαν στις Κατασκευές (περίπου 218 χιλ.), στο Χονδρικό και λιανικό εμπόριο (περίπου 204 χιλ.) και στη Μεταποίηση (περίπου 197 χιλ.). Αυτοί είναι και οι κλάδοι στους οποίους πρέπει να εστιάσουν οι προσπάθειες επανεκπαίδευσης και επανακατάρτισης των απολυμένων, ώστε να μπορέσουν να βρουν νέα απασχόληση. Από την άλλη πλευρά, όπως συχνά αναφέρεται στο δημόσιο διάλογο, η Γεωργία, δασοκομία και αλιεία εμφανίζει μικρές απώλειες της τάξης του 10,1% ή 53,7 χιλ. θέσεις εργασίας. Ως αποτέλεσμα, η σημασία του κλάδου για την απασχόληση ισχυροποιήθηκε στη διάρκεια της ύφεσης και, ενδεχομένως, αποτελεί έναν κλάδο ο οποίος θα μπορούσε να απορροφήσει και άλλους απασχολούμενους, αρκεί να γίνει με γνώμονα τις σύγχρονες απαιτήσεις των καταναλωτών, π.χ. για βιολογικές καλλιέργειες ή τροφές πλούσιες σε θρεπτικά συστατικά, καθώς και τις νέες τεχνολογίες και μεθόδους παραγωγής.

3.1.3. Ροές μισθωτής απασχόλησης (ΕΡΓΑΝΗ)

Η πιο πρόσφατη έκθεση του συστήματος ΕΡΓΑΝΗ δημοσιεύτηκε πριν από λίγες ημέρες και αναφέρεται στις ροές μισθωτής απασχόλησης τον Αύγουστο του τρέχοντος έτους. Πιθανόν λόγω εποχικότητας, το ισοζύγιο θέσεων απασχόλησης παραμένει θετικό, αλλά σημαντικά μειωμένο σε σύγκριση με τους προηγούμενους μήνες. Έτσι, τον Αύγουστο το ισοζύγιο είναι θετικό κατά μόλις 1.311 θέσεις εργασίας, επίδοση που υπολείπεται κατά 9,6 χιλ. θέσεις της αντίστοιχης του Αυγούστου του 2013. Σε αντιδιαστολή, στο οκτάμηνο του έτους καταγράφονται σχεδόν διπλάσιες νέες θέσεις απασχόλησης (190.883 έναντι 102.580 νέες θέσεις πέρσι), κυρίως εξαιτίας της πολύ καλής επίδοσης της αγοράς εργασίας τον Ιούλιο. Μάλιστα, η επίδοση του οκταμήνου όπως και του Ιουλίου είναι από τις καλύτερες επιδόσεις από το 2001 (2^η και 3^η καλύτερη επίδοση αντίστοιχα), δηλαδή ακόμη και από περιόδους όπου η οικονομία αναπτυσσόταν. Αυτό σίγουρα αποτελεί έναν γρίφο, όμως κάποιες λογικές εξηγήσεις θα μπορούσαν να είναι η αύξηση του ειδικού βάρους της μισθωτής απασχόλησης και η αντίστοιχη μείωση των αυτοαπασχολούμενων, η καταμέτρηση των προσλήψεων από το Δημόσιο και των προσλήψεων μέσω των προγραμμάτων επιδοτούμενης απασχόλησης του ΟΑΕΔ στο σύστημα ΕΡΓΑΝΗ, ο περιορισμός της αδήλωτης εργασίας ως αποτέλεσμα των αυξημένων ελέγχων στην αγορά, κ.ά. Μια διαφορετική προσέγγιση θα ήταν ότι οι προσλήψεις που γίνονται αφορούν σε χαμηλές αποδοχές υπό νέες ευέλικτες μορφές απασχόλησης και, επομένως, δεν επαρκούν να ωθήσουν την οικονομία σε αναπτυξιακή τροχιά.

Αυξημένες είναι συγκριτικά τόσο οι προσλήψεις όσο και οι αποχωρήσεις, τόσο σε επίπεδο μήνα όσο και σε επίπεδο οκταμήνου, ενώ σημαντικά αυξημένος είναι ο αριθμός των οικειοθελών αποχωρήσεων, όπως ακριβώς συνέβη και τους μήνες Ιούνιο και Ιούλιο. Περισσότερες προσλήψεις και αποχωρήσεις δεν είναι απαραίτητα αρνητικό στοιχείο, καθώς αντανακλούν την αύξηση της κινητικότητας στην αγορά εργασίας. Ωστόσο, ενδιαφέρον θα ήταν να εξεταστεί η πηγή αυτής της κινητικότητας. Οι πολλές οικειοθελείς αποχωρήσεις, εφόσον είναι τέτοιες και όχι συγκεκριμένες απολύσεις με στόχο την αποφυγή καταβολής αποζημίωσης, είναι σίγουρα ένα θετικό στοιχείο. Επιπλέον, οι καταγγελίες συμβάσεων στο οκτάμηνο είναι αυξημένες κατά 30% περίπου σε σύγκριση με το 2013, οπότε θα ήταν ενδιαφέρον να διερευνηθεί αν πρόκειται περί καταγγελιών συμβάσεων αορίστου ή ορισμένου χρόνου. Στην πρώτη περίπτωση ενδέχεται να συντελείται υποκατάσταση των συμβάσεων αορίστου χρόνου με συμβάσεις ορισμένου χρόνου, εξέλιξη όχι ευνοϊκή για τους απασχολούμενους γενικά, αφού συνεπάγεται εξ ορισμού χαμηλότερες αποδοχές, και για την οικονομία σε μεσοπρόθεσμο ορίζοντα, μιας και εισάγει μεγαλύτερη αβεβαιότητα και συγκρατεί την καταναλωτική και επενδυτική διάθεση.

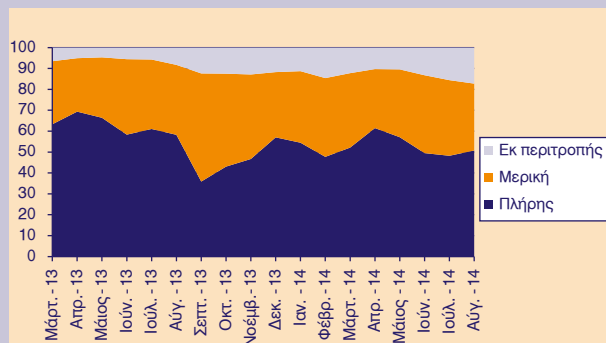
Συγκρίνοντας τον Αύγουστο του 2014 με τον Αύγουστο του 2013, προκύπτει ότι οι καταγγελίες συμβάσεων αορίστου χρόνου είναι περίπου το ένα τρίτο του συνόλου των καταγγελιών. Επομένως, οι απολύσεις συνεχίζουν να αφορούν κυρίως σε λήξεις συμβάσεων ορισμένου χρόνου. Τι συμβαίνει όμως με τις προσλήψεις; Οι προσλήψεις πλήρους απασχόλησης έχουν πάψει να αποτελούν τη σταθερή πλειονότητα των προσλήψεων ήδη από το 2013 (βλέπε Διάγραμμα 3.1.5). Το ποσοστό προσλήψεων πλήρους απασχόλησης τον Αύγουστο του 2014 φτάνει το 50,7%, όταν τον ίδιο μήνα πριν από ένα έτος ήταν 58,2%. Σε αντιδιαστολή, επεκτείνονται οι ευέλικτες μορφές απασχόλησης και ιδιαίτερα η εκ περιτροπής απασχόληση. Ειδικότερα, οι προσλήψεις μερικής απασχόλησης αποτελούσαν το 33,5% του συνόλου των προσλήψεων τον Αύγουστο του 2013 και αποτελούν το 32,0% τον Αύγουστο του 2014, ενώ οι προσλήψεις εκ περιτροπής απασχόλησης ήταν το 8,3% του συνόλου τον Αύγουστο του 2013 και είναι το 17,3% τον Αύγουστο του 2014. Μάλιστα, οι τάσεις είναι εμφανείς ακόμη και αν εξεταστούν οι μηνιαίες μεταβολές.

Εκτός από τις νέες προσλήψεις, ως κριτήριο αξιολόγησης της πορείας της αγοράς εργασίας μπορεί να χρησιμοποιηθεί και η σχέση εργασίας αυτών που εργάζονται και, συγκεκριμένα, να διερευνηθούν οι μεταβολές που επήλθαν σε αυτή. Σε αυτό το πλαίσιο, στο Διάγραμμα 3.1.6 αναπαριστώνται οι μετατροπές συμβάσεων πλήρους απασχόλησης σε μερικής και εκ περιτροπής απασχόληση, με ή χωρίς τη σύμφωνη γνώμη

του απασχολούμενου. Σε σχέση με ένα έτος πίσω οι συμβάσεις που μετατράπηκαν είναι οριακά λιγότερες (2,3%). Αναλυτικότερα, αυξημένες κατά 23,3% είναι οι συμβάσεις που μετατράπηκαν σε μερικής απασχόλησης και μειωμένες κατά 4,1% οι συμβάσεις που μετατράπηκαν σε εκ περιτροπής απασχόληση με τη σύμφωνη γνώμη του απασχολούμενου. Θετικά εκλαμβάνεται το γεγονός ότι οι μετατροπές συμβάσεων σε εκ περιτροπής εργασία χωρίς τη σύμφωνη γνώμη του απασχολούμενου είναι λιγότερες από τις μισές σε σύγκριση με τον Αύγουστο του 2013. Σε σύγκριση με τον αμέσως προηγούμενο μήνα πάντως, οι συνολικές μετατροπές μειώθηκαν κατά 37,7% περίπου, όμως αυτό ενδέχεται να είναι καθαρά εποχική επίδραση.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.1.5

Προσλήψεις ανά είδος σύμβασης (%)

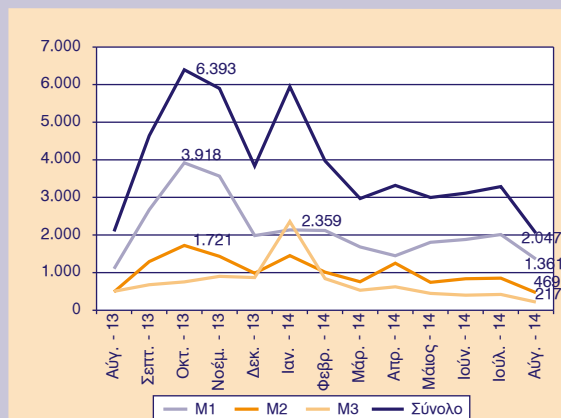
Πηγή: Δημοσιευμένα στοιχεία συστήματος ΕΡΓΑΝΗ, επεξεργασία συγγραφέα.

Συνοψίζοντας, οι ροές μισθωτής εργασίας είναι για έναν ακόμη μήνα θετικές, αλλά σημαντικά μειωμένες σε σύγκριση με τους προηγούμενους μήνες και την αντίστοιχη περίοδο ένα χρόνο πριν. Σε επίπεδο οκταμήνου, ωστόσο, η επίδοση είναι πολύ ικανοποιητική, αφού δημιουργήθηκαν σχεδόν διπλάσιες καθαρές θέσεις εργασίας σε σύγκριση με το πρώτο οκτάμηνο του 2013. Καλλιεργείται έτσι ένα κλίμα συγκρατημένης αισιοδο-

ξίας στην αγορά, χωρίς ωστόσο να λείπουν τα ερωτηματικά που σχετίζονται με τη μεθοδολογία και το ακριβές αντικείμενο των μετρήσεων. Απορίες προκύπτουν και ως προς το μεγάλο αριθμό οικειοθελών αποχωρήσεων σε μια περίοδο που το ποσοστό ανεργίας αγγίζει το 27%. Αν και οι καταγγελίες συμβάσεων κυριαρχούνται από λήξεις συμβάσεων ορισμένου χρόνου (περίπου τα 2/3), ωστόσο τα στοιχεία από τις νέες προσλήψεις και τη μετατροπή υφιστάμενων συμβάσεων πλήρους απασχόλησης σε ευέλικτες μορφές απασχόλησης δείχνουν ελαστικοποίηση της αγοράς εργασίας, με συνέπειες που γίνονται αισθητές στους απασχολούμενους και την οικονομία συνολικά. Σε κάθε περίπτωση, η εικόνα της αγοράς εργασίας δεν επιτρέπει κανέναν εφησυχασμό.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.1.6

Μετατροπή συμβάσεων πλήρους απασχόλησης

Πηγή: ΕΡΓΑΝΗ, Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας.

Σημείωση: M1 = μετατροπές σε συμβάσεις μερικής απασχόλησης, M2 = μετατροπές σε συμβάσεις εκ περιτροπής απασχόλησης με τη συμφωνία του απασχολούμενου, M3 = μετατροπές σε συμβάσεις εκ περιτροπής απασχόλησης χωρίς τη συμφωνία του απασχολούμενου.

3.2. Αδήλωτη και ανασφάλιστη εργασία

Ιωάννης Χολέζας

3.2.1. Επιχειρησιακό σχέδιο ARTEMIS

Η ανασφάλιστη και αδήλωτη εργασία έχει αρνητικές επιπτώσεις τόσο σε ατομικό όσο και σε συλλογικό επίπεδο. Σε ατομικό επίπεδο, εφόσον είναι ακούσια συνιστά παραβίαση των δικαιωμάτων του απασχολούμενου, καθώς δεν υπόκειται στις διατάξεις της εργατικής νομοθεσίας, ενώ απασχολείται χωρίς ασφαλιστική κάλυψη, επομένως χωρίς προστασία σε περίπτωση ασθένειας, εργατικού ατυχήματος, ανεργίας ή ηλικίας. Σε συλλογικό επίπεδο η ανασφάλιστη εργασία δημιουργεί συνθήκες αθέμιτου ανταγωνισμού μεταξύ των επιχειρήσεων, καθώς μειώνει το κόστος εργασίας αποφεύγοντας τις ασφαλιστικές εισφορές και το φόρο εισοδήματος και δίνει έτσι αθέμιτο πλεονέκτημα στις επιχειρήσεις που υιοθετούν τέτοιες πρακτικές έναντι των υπολοίπων. Επιπλέον, μειώνοντας το κόστος εργασίας επιβραδύνεται η υιοθέτηση νέων τεχνολογιών μέσω επενδύσεων, καθώς η τιμή του παραγωγικού συντελεστή εργασίας μειώνεται σε σχέση με τον παραγωγικό συντελεστή κεφάλαιο, καθιστώντας τις (εγχώριες) επιχειρήσεις λιγότερο ανταγωνιστικές σε βάθος χρόνου.¹ Σε μακροοικονομικό επίπεδο, όταν οι επιχειρήσεις γίνονται λιγότερο παραγωγικές, η οικονομία συνολικά γίνεται λιγότερο ανταγωνιστική. Επίσης, η μη καταβολή ασφαλιστικών εισφορών μειώνει τα έσοδα των ασφαλιστικών ταμείων και, επομένως, τη δυνατότητα να αντεπεξέλθουν στις υποχρεώσεις τους προς τους ασφαλισμένους με επιτυχία. Τέλος, η μη είσπραξη φόρων μειώνει τα φορολογικά έσοδα του κράτους και οδηγεί είτε σε μείωση των κοινωνικών παροχών σε ποσότητα ή ποιότητα είτε σε μεγαλύτερη επιβάρυνση των ήδη φορολογούμενων ή, συνήθως, σε κάποιο συνδυασμό αυτών. (ILO, 2013).

Η ανασφάλιστη και αδήλωτη απασχόληση, για τους παραπάνω λόγους, αποτελεί πρακτική που καταδικάζεται από την κοινωνία και καταπολεμάται από την πολιτεία. Ο πρωταρχικός στόχος των δράσεων για την καταπολέμηση του φαινομένου οφείλει να είναι η μετατροπή αυτού του είδους απασχόλησης σε ασφαλισμένη και νόμιμη απασχόληση. Με άλλα λόγια, το ζητούμενο δεν πρέπει να είναι η εξάλειψη των συγκεκριμένων θέσεων

εργασίας, αλλά η μετατροπή τους σε νόμιμες που θα αποδίδουν ασφαλιστικές εισφορές, φόρους στο κράτος και ασφαλιστικές παροχές στον απασχολούμενο. Ο στόχος αυτός ομολογουμένως δεν είναι καθόλου εύκολο να επιτευχθεί. Απόδειξη είναι τα υψηλά ποσοστά αδήλωτης και ανασφάλιστης εργασίας που καταγράφονται στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 27 χωρών-μελών, σύμφωνα με την πρόσφατη ειδική έρευνα στο πλαίσιο του Ευρωβαρόμετρου (European Commission, 2014). Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, που αφορά στο 2013, περίπου 11% των πολιτών της ΕΕ-27 πλήρωσαν τους τελευταίους 12 μήνες για προϊόντα και υπηρεσίες για τα οποία βάσιμα μπορούν να υποθέσουν ότι περιλαμβάνουν αδήλωτη εργασία. Η Ελλάδα κατατάσσεται στην πρώτη θέση με ποσοστό 30%, και αύξηση 13 εκατοστιαίων μονάδων από το 2007, και ακολουθεί η Ολλανδία με ποσοστό 29%. Τα χαμηλότερα ποσοστά καταγράφονται στο Η.Β. (8%), τη Γερμανία (7%) και την Πολωνία (5%). Ένας ακόμη δείκτης που είναι ενδεικτικός της έκτασης της αδήλωτης εργασίας είναι το ποσοστό αυτών που γνωρίζουν κάποιον άλλο που ασκεί τέτοιου είδους δραστηριότητα. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο ο δείκτης αυτός φτάνει το 32%, μειωμένο σε σύγκριση με το αντίστοιχο ποσοστό στην έρευνα του 2007 (38%). Η Ελλάδα κατατάσσεται στην τρίτη θέση μεταξύ των χωρών στο δεύτερο δείκτη με ποσοστό 54%, πίσω από τη Δανία (59%) και την Ολλανδία (55%), εμφανίζοντας τη μεγαλύτερη αύξηση μεταξύ των εξεταζόμενων χωρών κατά επτά εκατοστιαίες μονάδες σε σύγκριση με το 2007. Λίγο παλαιότερα δεδομένα από την εργασία του Schneider (2011) για τα έτη 2010 και 2011, φέρνουν τη χώρα μας πάνω από το μέσο όρο 31 ευρωπαϊκών χωρών (περίπου 19,5%) με κριτήριο το μερίδιο της σκιώδους οικονομίας στο ΑΕΠ, καθώς στην Ελλάδα η σκιώδης οικονομία εκτιμάται στο 25% περίπου του ΑΕΠ, ποσοστό που βρίσκεται λίγο χαμηλότερα από τις χώρες ψηλά στην κατάταξη, όπως είναι η Βουλγαρία, η Ρουμανία και η Κροατία (περίπου 30% του ΑΕΠ).

Στο πλαίσιο της εντατικοποίησης των προσπαθειών καταπολέμησης της αδήλωτης και ανασφάλιστης εργασίας στη χώρα μας το Σεπτέμβριο του 2013, το Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας (στο εξής Υπουργείο Εργασίας) έθεσε σε εφαρμογή το επιχειρησιακό σχέδιο ARTEMIS για την καταπολέμηση της ανασφάλιστης και αδήλωτης εργασίας. Στο επιχειρησιακό πλαίσιο δράσης συμμετέχουν οι ελεγκτικές υπηρεσίες του Υπουργείου Εργασίας, δηλαδή το Σώμα Επιθεώρησης Εργασίας (ΣΕΠΕ) και η Ειδική Υπηρεσία Ελέγχου Ασφάλισης του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ (ΕΥΠΕΑ). Η πρώτη

1. Οι επιχειρήσεις έχουν μειωμένο κίνητρο να επενδύσουν σε τεχνολογίες που μειώνουν την ένταση χρήσης του συντελεστή εργασίας, αφού αυτός είναι φθηνότερος σε σύγκριση με την περίπτωση που επιβαρύνεται με ασφαλιστικές εισφορές και φόρο εισοδήματος. Επομένως, η φθηνή εργασία οδηγεί στην ευρύτερη υιοθέτηση μεθόδων παραγωγής εντάσεως εργασίας αναστέλλοντας έτσι την υιοθέτηση τεχνολογιών εντάσεως κεφαλαίου μέσω επενδύσεων, οι οποίες αυξάνουν την παραγωγικότητα της εργασίας και την ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων.

υπηρεσία (ουσιαστικά μικτά κλιμάκια Επιθεωρητών Εργασιακών Σχέσεων και Επιθεωρητών Ασφάλειας & Υγείας της Εργασίας του ΣΕΠΕ) διενεργεί εστιασμένους ελέγχους σε κλάδους οικονομικής δραστηριότητας που μέχρι σήμερα παρουσιάζουν αυξημένα ποσοστά αδήλωτης εργασίας, ενώ η δεύτερη διενεργεί δειγματοληπτικούς ελέγχους σε όλη τη χώρα. Η προσπάθεια συνεπικουρείται από την αύξηση του προστίμου για τους παραβάτες που ανέρχεται από τον Σεπτέμβριο του 2013 σε €10.550 ανά αδήλωτο και ανασφάλιστο εργαζόμενο (€9.200 κάτω των 25 ετών), και στηρίζεται σε εστιασμένους ελέγχους σε ολόκληρη τη χώρα, οι οποίοι φαίνεται να έχουν θετικά αποτελέσματα.

Πιο συγκεκριμένα, με βάση την έκθεση του επιχειρησιακού σχεδίου ΑΡΤΕΜΙΣ που δόθηκε στη δημοσιότητα τον Ιούλιο του 2014 και αφορά σε ελέγχους που έγιναν από 15 Σεπτεμβρίου 2013 έως 30 Ιουνίου 2014 ελέγχθηκαν 17.281 επιχειρήσεις. Από αυτές, το 9,1% απασχολούσε αδήλωτους εργαζόμενους, δηλαδή 1.574 επιχειρήσεις. Αντίστοιχα, από το σύνολο των απασχολούμενων σε αυτές τις επιχειρήσεις (106.630) μόλις 2,3% απασχολούνταν χωρίς να είναι δηλωμένοι στο ΙΚΑ-ΕΤΑΜ, δηλαδή 2.415 άτομα (Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας, 2014α). Τα δεδομένα για το μήνα Ιούλιο, σύμφωνα με την τελευταία έκθεση που δημοσιεύθηκε τον Αύγουστο του 2014, δείχνουν αύξηση τόσο του ποσοστού των επιχειρήσεων που απασχολούν αδήλωτους εργαζόμενους (17,6%) όσο και του ποσοστού των αδήλων απασχολούμενων (6,7%) (Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας, 2014β). Το ίδιο ισχύει και σε σύγκριση με τα δεδομένα του Ιουνίου, οπότε 16,9% των επιχειρήσεων που ελέγχθηκαν απασχολούσαν αδήλωτο ανθρώπινο δυναμικό και 4,8% του συνόλου των απασχολούμενων σε αυτές ήταν αδήλωτο. Η αυξητική αυτή τάση δεν προκαλεί έκπληξη, καθώς τουλάχιστον ο τουριστικός κλάδος που θεωρείται επιρρεπής στην απασχόληση αδήλων εργαζομένων ενισχύεται την καλοκαιρινή περίοδο. Κατά τα λοιπά, την περίοδο Σεπτεμβρίου 2013-Ιουλίου 2014, τα δύο φύλα έχουν περίπου ίσες πιθανότητες να απασχολούνται ως ανασφάλιστοι και αδήλωτοι (2,7% οι άνδρες και 2,8% οι γυναίκες), ενώ το φαινόμενο είναι συχνότερο μεταξύ των αλλοδαπών (6,3% έναντι 2,2% των ημεδαπών).

Εντύπωση προκαλεί το υψηλό ποσοστό αδήλων απασχολούμενων σε ορισμένες περιφέρειες της χώρας, αλλά και η μεγάλη μεταβλητότητα που παρουσιάζει αυτό (Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας, 2014α και 2014β, Πίνακες II και III στο

πρώτο και Πίνακας III στο δεύτερο). Ενδεικτικά αναφέρεται ότι στη Δυτική Ελλάδα το ποσοστό αδήλων εργαζομένων στο σύνολο αυτών που ελέγχθηκαν την περίοδο Σεπτεμβρίου 2013-Ιουνίου 2014 ήταν 6,3% και τον Ιούνιο του 2014 ήταν 23,6%, το υψηλότερο ποσοστό μεταξύ των περιφερειών και στις δύο περιπτώσεις, ενώ τον Ιούλιο του 2014 μειώνεται στο 2,1%, ποσοστό που την κατατάσσει στην προτελευταία θέση. Αντίστοιχα, ενώ η Πελοπόννησος βρίσκεται περίπου στη μέση της κατάταξης σε ποσοστό αδήλων απασχολούμενων, τον Ιούλιο εμφανίζει το υψηλότερο ποσοστό (16,1%). Συγκριτικά με την περίοδο Σεπτεμβρίου 2013-Ιουνίου 2014, τον Ιούλιο το ποσοστό αδήλων απασχολούμενων αυξήθηκε περισσότερο στην Κεντρική Μακεδονία (8,8 φορές), την Πελοπόννησο (7,3 φορές) και τη Δυτική Μακεδονία (4,4 φορές). Από αυτές, μόνο η Πελοπόννησος βρίσκεται ψηλά στην κατάταξη (3^η θέση) με βάση τα αποτελέσματα της περιόδου Σεπτεμβρίου 2013-Ιουλίου 2014, πίσω από τη Δυτική Ελλάδα (5,9%) και τα Ιόνια Νησιά (5,8%), ενώ στην τέταρτη θέση βρίσκεται η Αττική (3,2%). Χωρίς να αποκλείεται οι έντονες διαφορές στα ποσοστά αδήλων απασχολούμενων να ερμηνεύονται από τη διακύμανση της οικονομικής δραστηριότητας στις περιφέρειες, στους κλάδους που έχουν εντονότερη παρουσία σε αυτές και στην έκταση που αυτοί απασχολούν αδήλωτους εργαζόμενους, παρ' όλα αυτά υπάρχει ένα ζήτημα που θα ήταν σκόπιμο να διερευνηθεί.

Τέλος, ένα ενδιαφέρον εύρημα είναι ότι από την έναρξη του επιχειρησιακού σχεδίου ΑΡΤΕΜΙΣ τα ποσοστά ανασφάλιστης εργασίας εμφανίζονται σημαντικά μειωμένα σε σύγκριση με το παρελθόν. Για παράδειγμα, ακόμη και την καλοκαιρινή περίοδο, στην οποία αναφέρονται τα στοιχεία του Ιουνίου και του Ιουλίου των δύο τελευταίων εκθέσεων, οπότε θεωρητικά η ανασφάλιστη και αδήλωτη απασχόληση αναμένεται αυξημένη, αυτή εμφανίζεται σημαντικά μειωμένη σε σχέση με αντίστοιχες μετρήσεις του παρελθόντος: Σύμφωνα με την τελευταία έκθεση του ΣΕΠΕ για το πρώτο εξάμηνο του 2013 το ποσοστό ανασφάλιστων εργαζομένων στο σύνολο αυτών που ελέγχθηκαν άγγιζε το 38,4%, ενώ και το 2012 την ίδια περίοδο το αντίστοιχο ποσοστό ήταν 36,2% (ΣΕΠΕ, 2013).² Μια πιθανή εξήγηση της σημαντικής αυτής απόκλισης είναι ότι οι έλεγχοι του ΣΕΠΕ, όπως ήδη αναφέρθηκε, είναι εστιασμένοι σε κλάδους οικονομικής δραστηριότητας που εμφανίζουν αυξημένη παραβατικότητα, ενώ τα αποτελέσματα που ανακοινώνονται βάσει του επιχειρησιακού σχεδίου ΑΡΤΕΜΙΣ προκύπτουν τόσο από εστιασμένους ελέγχους όσο και από δειγματοληπτικούς ελέγχους στο σύνολο της οικονομίας, καθώς περιλαμβάνονται και τα αποτελέσματα των ελέγχων της

2. Σημειώνεται ότι και στις δύο αυτές εκθέσεις περιλαμβάνεται ο Ιούνιος, αλλά όχι ο Ιούλιος. Επομένως, το ποσοστό αδήλων απασχολούμενων στο σύνολο αυτών που ελέγχθηκαν θα ήταν ακόμη υψηλότερο, αν συμπεριλαμβανόταν και ο Ιούλιος.

ΕΥΠΕΑ.³ Ένα άλλο μέρος της απόκλισης αυτής ενδέχεται να ερμηνεύεται από τη μείωση της παραβατικότητας ως αποτέλεσμα της εντατικοποίησης των ελέγχων και της αύξησης του προστίμου για την ανασφάλιστη και αδήλωτη απασχόληση.

3.2.2. Συμπτώματα και προτάσεις για την αδήλωτη και ανασφάλιστη εργασία

Ένα φαινόμενο που έλαβε δημοσιότητα πρόσφατα και αναδείχθηκε από την επεξεργασία των δεδομένων που συλλέγει το σύστημα ΕΡΓΑΝΗ είναι η απότομη μεταβολή των προσλήψεων τις ημέρες διεξαγωγής ελέγχων για την αδήλωτη και ανασφάλιστη εργασία από τα μικτά

κλιμάκια του ΣΕΠΕ και της ΕΥΠΕΑ.⁴ Σύμφωνα με τα αποτελέσματα των ελέγχων την περίοδο Ιουνίου-Αυγούστου 2014, δηλαδή στην κορύφωση της τουριστικής περιόδου, που έδωσε στη δημοσιότητα το Υπουργείο Εργασίας για 25 κατ' εξοχήν τουριστικές περιοχές της χώρας, εμφανίζεται ένα ξεκάθαρο πρότυπο αύξησης των προσλήψεων συγκεκριμένες ημερομηνίες, οι οποίες συμπίπτουν με εκείνες της διεξαγωγής ελέγχων. Όπως είναι φανερό στον Πίνακα 3.2.1 υπάρχει σημαντική απόκλιση μεταξύ του ισοζυγίου ροών απασχόλησης (προσλήψεις μείον απολύσεις) την περίοδο πριν και μετά τις ημερομηνίες διεξαγωγής των ελέγχων. Να σημειωθεί στο σημείο αυτό ότι η διάρκεια των ελέγχων ποικίλλει μεταξύ των περιοχών και κυμαίνεται από τρεις ημέρες

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.2.1 Προσλήψεις βάσει συστήματος ΕΡΓΑΝΗ, Ιούνιος-Αύγουστος 2014

	Μ.Ο. ισοζυγίου απασχόλησης τις ημέρες πριν και μετά τον έλεγχο	Ισοζύγιο απασχόλησης τις ημέρες του ελέγχου
Σαντορίνη	175,0	541
Σαλαμίνα	-8,5	37
Σπέτσες	-8,3	64
Μύκονος	55,8	305
Ρέθυμνο	-6,3	198
Χανιά	-90,3	261
Κατερίνη	-57,3	255
Νάξος	47,5	295
Ζάκυνθος	88,8	190
Κέρκυρα	99,3	314
Χαλκιδική	2,3	556
Ρόδος	140,8	447
Λακωνία	71,0	437
Σύμη	6,7	21
Τολό	14,3	46
Κύθηρα	6,3	48
Τήνος	3,8	117
Ν. Ηλείας	66,2	293
Ζάκυνθος	114,6	280
Αμαλιάδα-Κουρούτα	-6,6	34
Κως	12,0	146
Κάλυμνος	17,2	28
Σάμος	9,3	37
Ν. Αχαΐας	-161,0	114
Χανιά	8,5	323

Πηγή: Ειδική έκθεση συστήματος ΕΡΓΑΝΗ, Αύγουστος 2014.

Σημείωση: Υπάρχουν περιοχές που αναφέρονται δύο φορές, καθώς στο διάστημα Ιουνίου-Αυγούστου 2014 πραγματοποιήθηκαν δύο έλεγχοι.

3. Ο Κανελλόπουλος (2012) υπολογίζει το ποσοστό ανασφάλιστης εργασίας για το σύνολο της οικονομίας κοντά στο 12% κατά μέσο όρο για την περίοδο 2006-2012, ποσοστό σημαντικά υψηλότερο από αυτό που προκύπτει από τους ελέγχους στο πλαίσιο του επιχειρησιακού σχεδίου δράσης ΑΡΤΕΜΙΣ, αλλά σημαντικά χαμηλότερο από το ποσοστό που υπολογίζεται σε παλαιότερες εκθέσεις του ΣΕΠΕ.

4. Βλέπε Δελτίο Τύπου του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας την 12^η Αυγούστου 2014.

(π.χ. Σπέτσες, Σαλαμίνα) ως οκτώ ημέρες (π.χ. Χανιά, Ρόδος), ενώ όμοια ποικίλλει και η κατανομή των ημερών πριν και μετά την περίοδο ελέγχου. Σημαντικότερες αποκλίσεις εμφανίζονται στη Χαλκιδική, τα Χανιά, το Ρέθυμνο και την Τήνο, ενώ σοβαρό ζήτημα υπάρχει επίσης και σε περιοχές που εμφανίζουν απολύσεις εκτός της περιόδου ελέγχου, αλλά αξιόλογες προσλήψεις την περίοδο του ελέγχου, όπως είναι ο Ν. Αχαΐας. (Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας, 2014γ).

Αναμφίβολα, τα αποτελέσματα του συστήματος ΕΡ-ΓΑΝΗ από τους ελέγχους της περιόδου Ιουνίου-Αυγούστου 2014 φανερώνουν τις παθογένειες της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας, ενώ ταυτόχρονα επιβεβαιώνουν ότι ο δρόμος καταπολέμησης του φαινομένου της αδήλωτης και ανασφάλιστης εργασίας είναι ακόμη μακρύς. Δύο είναι τα βασικά ζητήματα που προκύπτουν και οφείλουν να προβληματίσουν ιδιαίτερα.

Το πρώτο είναι ότι οι επιτόπιοι έλεγχοι των ελεγκτικών συνεργειών γνωστοποιούνται εκ των προτέρων δίνοντας έτσι τη δυνατότητα συμμόρφωσης στους παραβάτες και αποφυγής των προστίμων, τα οποία είναι πλέον ιδιαίτερα υψηλά. Μάλιστα, σύμφωνα με τον ημερήσιο τύπο,⁵ οι έλεγχοι των ελεγκτικών συνεργειών ανακοινώνονται στο Πρόγραμμα Διαύγεια πριν την πραγματοποίησή τους, καθώς όταν αφορούν σε ελέγχους εκτός τοπικής αρμοδιότητας των αρμόδιων υπηρεσιών (πρακτικά οι περισσότεροι έλεγχοι) απαιτείται ειδική δημόσια δαπάνη, η οποία οφείλει να αναρτηθεί στο Πρόγραμμα Διαύγεια. Είναι προφανές ότι απαιτείται άμεση αλλαγή του νομικού πλαισίου, καθώς παρότι το πρόστιμο είναι εξαιρετικά υψηλό και ενδέχεται να οδηγήσει σε κλείσιμο επιχειρήσεις παραβάτες με δυσμενείς συνέπειες για την απασχόληση, ωστόσο θεωρείται αναποτελεσματικό να ακυρώνεται εκ των προτέρων η χρησιμότητά του ως μέσου καταστολής. Με απόφαση του Υπουργού Εργασίας φαίνεται ότι το ζήτημα με την ανάρτηση εκ των προτέρων της περιοχής διεξαγωγής των ελέγχων διευθετήθηκε, όμως παραμένει το ζήτημα του υψηλού προστίμου. Υπό τις συνθήκες αυτές, πιθανόν να ήταν προτιμότερο να επιβάλλεται το πρόστιμο στους παραβάτες ακόμη και σημαντικά μειωμένο, καθώς στόχος είναι η συμμόρφωση και όχι η εξόντωση των παραβατών. Στο πλαίσιο αυτό, θα ήταν χρήσιμο να διερευνηθεί η αποτελεσματικότητα της αύξησης του προστίμου για την ανασφάλιστη και αδήλωτη εργασία και να εξεταστούν παράμετροι που έχουν να κάνουν με το βαθμό συμμόρφωσης των επιχειρήσεων και την είσπραξιμότητα του προστίμου. Πιθανόν ένα μικρότερο,

αλλά βέβαιο πρόστιμο (ή ακόμη και ανάλογο με τον τζίρο της επιχείρησης⁶) σε συνδυασμό με διαδικασίες άμεσης είσπραξης και επιτάχυνση της κατακύρωσης των μη χρηματικών ποινών (ποινικές κυρώσεις), ώστε να γίνουν άμεσα αισθητές οι δυσμενείς επιπτώσεις της παράβασης, ταυτόχρονα με την αύξηση της συχνότητας των ελέγχων, να επέφεραν καλύτερα αποτελέσματα στη μάχη κατά της αδήλωτης και ανασφάλιστης εργασίας.

Το δεύτερο ζήτημα που αποκαλύπτεται είναι η νοοτροπία μερίδας των επιχειρήσεων και των απασχολουμένων, οι οποίοι υιοθετούν παραβατικές συμπεριφορές νοθεύοντας έτσι τον ανταγωνισμό και στερώντας πολύτιμα έσοδα τόσο από τα ασφαλιστικά ταμεία (εισφοροδιαφυγή) όσο και από το φορολογικό μηχανισμό (φόρος εισοδήματος). Η παράνομη εργασία φυσικά απαιτεί κατά κανόνα τη συνεργασία δύο μερών: του εργαζόμενου και του εργοδότη. Όμως, είναι λογικό να υποθέσει κάποιος ότι, δεδομένων των υψηλών ποσοστών ανεργίας, άρα της πλεονάζουσας προσφοράς εργασίας, αυτοί που αναζητούν εργασία έχουν χαμηλή διαπραγματευτική ισχύ και, επομένως, το μεγαλύτερο μερίδιο ευθύνης βαρύνει τους εργοδότες. Στο πλαίσιο αυτό, η πολιτεία οφείλει να επινοήσει αποτελεσματικότερους τρόπους συμμόρφωσης των επιχειρήσεων. Μιας και είναι αδύνατο να ελέγχονται όλοι οι εμπλεκόμενοι συνεχώς, δεδομένων των γεωγραφικών ιδιαιτεροτήτων της χώρας και μη αποδεχόμενοι την εγγενή ροπή του Έλληνα προς την παραβατικότητα, μια λύση ενδεχομένως είναι η αύξηση της αποτελεσματικότητας των ελέγχων με την υιοθέτηση νέων μεθόδων και πρακτικών επιλέγοντας τις βέλτιστες από αντίστοιχες που εφαρμόζονται σε χώρες με αποτελεσματική αντιμετώπιση του φαινομένου.

Μια τέτοια πρακτική ενδεχομένως είναι ο καθορισμός συγκεκριμένης διορίας από τη στιγμή που επιβάλλεται το πρόστιμο ως την είσπραξή του, με την επιβολή ποινής σε περίπτωση καθυστέρησης και έκπτωσης σε περίπτωση ταχείας εξόφλησής του καθώς και τη χρηματική επιβράβευση των εμπλεκόμενων υπαλλήλων σε περίπτωση έγκαιρης ολοκλήρωσης της υπόθεσης. Μια άλλη πρακτική μπορεί να αφορά στην ανταλλαγή πληροφοριών και τεχνογνωσίας μεταξύ των ελεγκτικών υπηρεσιών και στην προώθηση της συνεργασίας μεταξύ τους. Ακόμη και η καλύτερη αξιοποίηση του υφιστάμενου ανθρώπινου δυναμικού αναμένεται να αποφέρει σημαντικά οφέλη, χωρίς βεβαίως να απορρίπτεται η ενίσχυσή του, είτε σε αριθμό είτε σε επιχειρησιακή ικανότητα (π.χ. μέσω παροχής εκπαίδευσης και αξιοποίησης των μέσων σύγχρονης τεχνολογίας).

5. Βλέπε *Πρώτο Θέμα* στο: <http://www.protothema.gr/economy/article/402304/>. Η εφημερίδα επικαλείται τη μαρτυρία του κ. Πανατζή, ειδικού γραμματέα του ΣΕΠΕ.

6. Για μια μεγάλη επιχείρηση το δεδομένο ύψος του προστίμου μπορεί να είναι μικρό, αλλά για μια μικρή επιχείρηση όπως αυτές που αποτελούν την πλειοψηφία στη χώρα, μπορεί να είναι πολύ μεγάλο έως καταστροφικό.

Εφόσον βελτιωθεί η αποτελεσματικότητα των ελέγχων και επιταχυνθεί η απονομή δικαιοσύνης, τότε θα σταλεί ένα ηχηρό μήνυμα προς την αγορά και οι συνεπείς εργοδότες και εργαζόμενοι θα αισθανθούν δικαιωμένοι. Επίσης, η αρμοδιότητα για τον έλεγχο τήρησης της σχετικής νομοθεσίας μπορεί επικουρικά να διευρυνθεί και σε άλλα κρατικά όργανα, όπως είναι η αστυνομία, το ΣΔΟΕ, ακόμα και οι αγορανομικές αρχές, τα οποία μπορούν στο πλαίσιο των δικών τους ελέγχων να εξετάζουν μόνο αν έχει γίνει αναγγελία πρόσληψης και, αν έχουν αμφιβολίες, να ειδοποιούν τις αρμόδιες αρχές.

Προς την ίδια κατεύθυνση της αύξησης του βαθμού συμμόρφωσης ενδέχεται να μπορούν να συμβάλουν και άλλες παρεμβάσεις, όπως είναι λόγου χάρη η μείωση των ασφαλιστικών εισφορών και της φορολογίας εισοδήματος, τόσο για φυσικά πρόσωπα, όσο και για επιχειρήσεις, καθώς συχνά προβάλλεται το επιχείρημα ότι το μη μισθολογικό κόστος είναι πολύ υψηλό. Εφόσον η αύξηση της νόμιμης απασχόλησης είναι σημαντική, με άλλα λόγια η ζήτηση για εργασία είναι αρκούντως ελαστική ως προς την τιμή της (δηλαδή το μικτό μισθό ή ημερομίσθιο), τότε μπορεί να αντισταθμίσει τη μείωση των εισφορών και να διατηρήσει τα έσοδα σταθερά ή ακόμη και να τα αυξήσει. Στο πλαίσιο αυτό θα ήταν χρήσιμο να μελετηθούν οι επιπτώσεις της μείωσης των ασφαλιστικών εισφορών που θεσμοθετήθηκε με το Ν.4254/2014 και τέθηκε σε εφαρμογή από 1^η Ιουλίου 2014 (3,9% συνολικά, 2,9% για τους εργοδότες και 1% για τους εργαζόμενους).

Μία ακόμη παρέμβαση θα μπορούσε να αφορά στο ασφαλιστικό σύστημα. Μερίδα των ανασφάλιστων απασχολούμενων ενδέχεται να αποδέχονται να απασχοληθούν χωρίς ασφάλιση υπό το φόβο ότι δε θα συνταξιοδοτηθούν ή ότι η σύνταξη που τελικά θα λάβουν θα είναι πολύ χαμηλή και ανεπαρκής για να τους εξασφαλίσει ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης. Αυτό σημαίνει ότι το κίνητρο να εργαστούν νόμιμα είναι αδύναμο και αποδυναμώνεται ακόμη περισσότερο από τη σχέση μεταξύ εισφορών και κατώτατης σύνταξης. Σημαντική μερίδα εργαζομένων ακόμα και αν συνεισφέρουν περισσότερες εισφορές λαμβάνουν την κατώτατη σύνταξη, οπότε δεν έχουν κίνητρο να εισφέρουν (Ματσαγγάνης, 2011). Ωστόσο, φαίνεται ότι σε βάθος χρόνου το πρόβλημα αυτό θα μετριαστεί με το νέο τρόπο υπολογισμού των συντάξεων. Επιπλέον, πολλοί παράνομα απασχολούμενοι δεν έχουν καν το δικαίωμα να εργαστούν νόμιμα, όπως είναι για παράδειγμα οι παράνομοι μετανάστες, οι οποίοι ενδέχεται να πέφτουν θύματα εκμετάλλευσης υπό την απειλή της απέλασης από τη χώρα.

Τέλος, δεν μπορεί να αποκλειστεί το ενδεχόμενο κάποιιο από τους ανασφάλιστους να μην γνωρίζουν ότι ο εργοδότης δεν πληρώνει ασφαλιστικές εισφορές. Αν και το ενδεχόμενο αυτό είναι μάλλον περιορισμένο και τα περιθώρια αντίδρασης του απασχολούμενου στενά, δεδομένης της οικονομικής κατάστασης, όπως άλλωστε αναφέρθηκε παραπάνω, ωστόσο δεν θα πρέπει να απορριφθεί εκ των προτέρων η πιθανότητα να ενημερώνονται οι μισθωτοί σε τακτά χρονικά διαστήματα από τον ασφαλιστικό φορέα τους για το αν πληρώνονται κανονικά ή όχι οι ασφαλιστικές τους εισφορές.

Βιβλιογραφία

European Commission (2014). "Undeclared Work in the European Union". Special Eurobarometer 402 / Wave EB79.2 – TNS opinion & social, DG Employment, Social Affairs and Inclusion.

ILO (2013). "Labour Inspection and Undeclared Work in the EU". Working Document No 29. International Labour Office, Labour Administration and Inspection Programme (LAB/ADMIN). - Geneva: ILO.

Schneider, F. (2011). "Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2011". Διαθέσιμο στο <http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/2011/ShadEcon31.pdf>

Κανελλόπουλος, Κ.Ν. (2012). "Μέγεθος και διάρθρωση της ανασφάλιστης εργασίας". Τράπεζα της Ελλάδος, *Οικονομικό Δελτίο* 37: 25-44.

Ματσαγγάνης Μ. (2011). *Η κοινωνική πολιτική σε δύσκολους καιρούς: οικονομική κρίση, δημοσιονομική λιτότητα και κοινωνική προστασία*. Εκδόσεις Κριτική.

Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας (2014α). "Επιχειρησιακό σχέδιο δράσης για την καταπολέμηση της ανασφάλιστης και αδήλωτης εργασίας ΑΡΤΕΜΙΣ Περίοδος: 15 Σεπτεμβρίου 2013-30 Ιουνίου 2014".

Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας (2014β). "Επιχειρησιακό σχέδιο δράσης για την καταπολέμηση της ανασφάλιστης και αδήλωτης εργασίας ΑΡΤΕΜΙΣ Περίοδος: 15 Σεπτεμβρίου 2013-31 Ιουλίου 2014".

ΣΕΠΕ (2013). "Η εξέλιξη των συμβάσεων εργασίας και η ελεγκτική δράση του σώματος επιθεώρησης εργασίας για το Α' εξάμηνο του έτους 2013". Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας.

Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας (2014γ). "Αποτελέσματα στοχευμένων ελέγχων για την αδήλωτη εργασία σε 25 περιοχές της χώρας". Πληροφοριακό Σύστημα ΕΡΓΑΝΗ.

4. Αναπτυξιακές πολιτικές και κλάδοι

4.1. Ανάλυση των τάσεων του Τουρισμού στην Ελλάδα

Νίκος Βαγιονής

4.1.1. Ανάλυση του τουριστικού κύκλου εργασιών

Όπως έχει σημειωθεί, η οικονομική δραστηριότητα στον Τουρισμό είναι σημαντική και απεδείχθη ανθεκτική στην κρίση και πρωτοπόρος στην ανάκαμψη της οικονομικής δραστηριότητας στη χώρα μας.

Εξετάζουμε κατ' αρχήν το *Δείκτη Κύκλου Εργασιών στον Τομέα Υπηρεσιών Παροχής Καταλύματος και Εστίασης*.¹ Με την ανάλυση της ανά έτος και τρίμηνο διαμόρφωσης,² και με τη βοήθεια επίσης των Διαγραμμάτων 4.1.1 και 4.1.2 μπορεί να παρατηρηθεί ότι:

Ξεκινώντας με βάση 100 το 2005, ο **μέσος ετήσιος δείκτης** κατέγραψε τις ανώτερες ιστορικά εισπράξεις στον τομέα του τουρισμού το έτος 2008, φτάνοντας στο **113,9**. Κατόπιν ξεκίνησε μια φάση μείωσης του κύκλου εργασιών και ο μέσος δείκτης έτους έπεσε στο **103,6** το 2009. Η καθοδική τάση συνεχίστηκε το 2010 με τον ετήσιο δείκτη να πέφτει στο **95,1**, όπως και το 2011 με την τιμή του δείκτη στο **88,1**, αλλά και για το 2012 φτάνοντας στο **72,9**, μειωμένος συνολικά κατά **36%** από το 2008.

Η Ελληνική Στατιστική Αρχή άλλαξε το 2012 το έτος βάσης του δείκτη, τοποθετώντας ως νέα βάση το 100 για το μέσο ετήσιο δείκτη του έτους 2010. Με την κατάλληλη μετατροπή προς τη νέα βάση ακολουθεί ο Πίνακας 4.1.1, που παρουσιάζει τις αντίστοιχες **νέες τιμές** του δείκτη από το 2005 μέχρι σήμερα (Β' τρίμηνο του 2014).

Αναλύοντας τα δεδομένα, παρατηρούμε τα εξής: Το 2012 παρουσιάστηκε η χαμηλότερη μέση ετήσια τιμή του Δείκτη Κύκλου Εργασιών στον Τομέα Υπηρεσιών Παροχής Καταλύματος-Εστίασης, σημειώνοντας αρνη-

τικό ρεκόρ δεκαετίας, καθώς και σε όλα τα επιμέρους τρίμηνα. Η πτωτική τάση συνεχίστηκε μέχρι και το Α' τρίμηνο του 2013.

Η ανάκαμψη ξεκίνησε το Β' τρίμηνο του 2013, οπότε υπήρξε αύξηση του δείκτη τριμήνου στο 84,2, κατά 5% υψηλότερα από το Β' τρίμηνο του 2012 (βλ. Διάγραμμα 4.1.2 και Πίνακα 4.1.1). Στο Γ' τρίμηνο του 2013 ο δείκτης έφτασε το 147,5 και 1,2% υψηλότερα από το αντίστοιχο Γ' τρίμηνο του 2012. Εν συνεχεία στο Δ' τρίμηνο του 2013 έφτασε στο 57,6, αυξημένος σημειωτέον κατά 36% από το Δ' τρίμηνο του 2012. Η αυξητική τάση του δείκτη συνεχίζεται στο πρώτο τρίμηνο του 2014 με τον εντυπωσιακό ρυθμό 45% σε σχέση με το αντίστοιχο (αδύναμο) Α' τρίμηνο του 2013, η οποία συνεχίστηκε με αύξηση 6,6% για το Β' τρίμηνο του 2014 έναντι του αντίστοιχου του προηγούμενου έτους. Σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις αναμένεται να υπάρξει αύξηση και στα υπόλοιπα τρίμηνα του 2014. Σημειώνεται πάντως ότι ακόμα και αυτά τα σημαντικά αυξημένα από πλευράς τζίρου τρίμηνα του 2014 υπολείπονται σημαντικά, περίπου 30%, σε σχέση με τα αντίστοιχα του 2008, χρονιά με τον υψηλότερο δείκτη σε όλα τα τρίμηνα (βλ. Πίνακα 4.1.1).

Παρατηρείται, επομένως, ότι αρχής γενομένης από το Β' τρίμηνο του 2013 λαμβάνει χώρα μια συνεχής αύξηση η οποία αποτυπώνεται τόσο με την ποσοστιαία μεταβολή κατά +4,5% του μέσου **ετήσιου** δείκτη εργασιών από το 2012 στο 2013, όσο και με τις επιμέρους μεταβολές των αντιστοιχών τριμήνων, που είναι παντού αυξητικές.

Παρατηρείται ακόμα ότι τα εκτός «αιχμής» Δ' και Α' τρίμηνα του κάθε έτους παρουσίασαν τις μεγαλύτερες μεταβολές στην εξεταζόμενη περίοδο (βλ. Διαγράμματα 4.1.1 και 4.1.2), γεγονός που αναδεικνύει και την υψηλή εποχικότητα του τουριστικού φαινομένου η οποία εντάθηκε στις χρονιές του 2011 και 2012. Οι μεταβολές αυτές ήταν έντονα πτωτικές, που σε σημαντικό βαθμό οφείλεται στην καθίζηση του εσωτερικού μη θερινού τουρισμού, αλλά και στην μη ελκυστικότητα στη διεθνή αγορά των αστικών προορισμών για δράσεις εναλλακτικές του μοντέλου 'ήλιος-θάλασσα' (ή 'sss') εντείνοντας την εποχικότητα και τα συνδεδεμένα με αυτήν προβλήματα.

1. Ο δείκτης, με βάση την ταξινόμηση NACE rev.2, παρουσιάζεται αναλυτικά στο: *Οικονομικές Εξελίξεις*, τεύχος 22, "4.1 Πρόσφατες τουριστικές εξελίξεις στην Ελλάδα".

2. Ελληνική Στατιστική Αρχή: *Δείκτης Κύκλου Εργασιών στον Τομέα Υπηρεσιών Παροχής Καταλύματος και Εστίασης, Β' τριμήνου 2014*. Πειραιάς, Σεπτ. 2014.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.1.1 Δείκτης Κύκλου Εργασιών Υπηρεσιών Παροχής Καταλύματος - Εστίασης
Μέσος ετήσιος και τρίμηνα, ΝΕΑ ΒΑΣΗ 2010=100

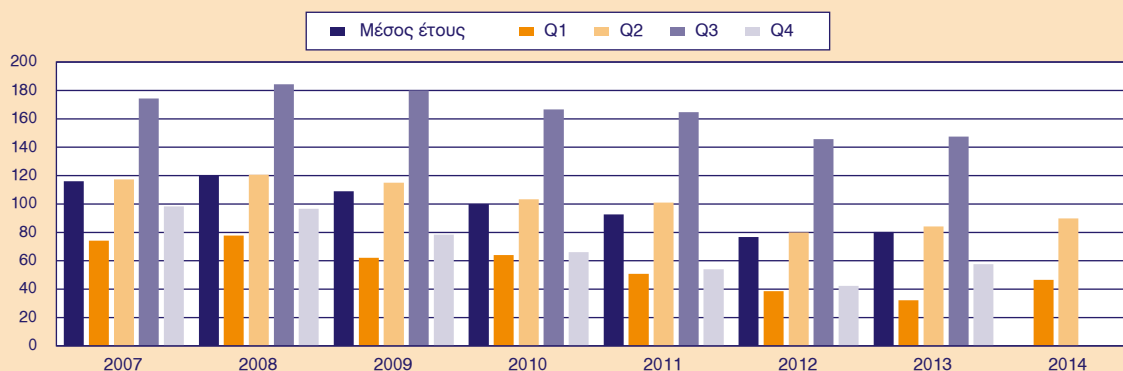
	Μέσος ετήσιος	Q1	Q2	Q3	Q4
2005	105,2				
2006	109,0	67,4	111,4	168,1	89,3
2007	116,1	74,1	117,4	174,3	98,3
2008	119,8	77,7	120,6	184,3	96,6
2009	108,9	62,1	115,0	180,0	78,4
2010	100	64	103,3	166,6	66,1
2011	92,6	50,8	101	164,7	54
2012	76,7	38,6	80	145,7	42,3
2013	80,3	32,1	84,2	147,5	57,6
2014	n/a	46,5	89,8	n/a	n/a

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή, επεξεργασία του συγγραφέα.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.1

Ελλάδα: Δείκτης κύκλου εργασιών «Υπηρεσιών Παροχής Καταλύματος και Εστίασης», 2007-2014

Νέα βάση 2010 = 100

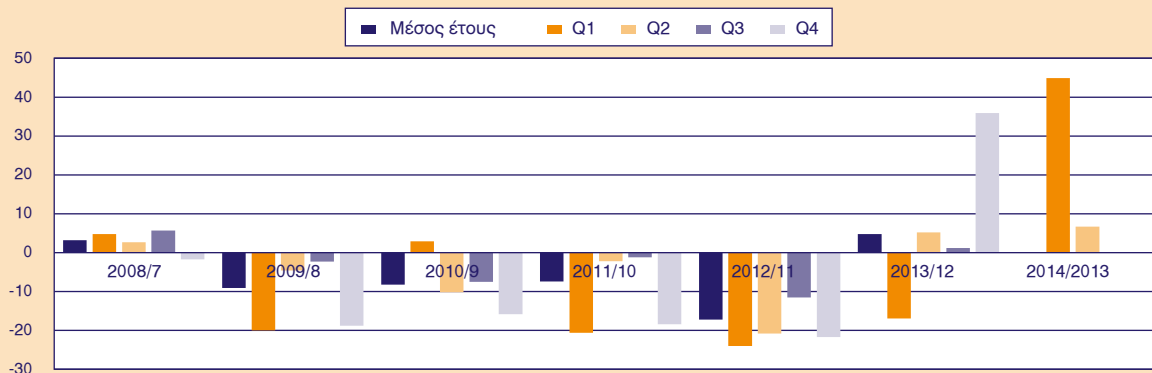

Πηγή στοιχείων: Ελληνική Στατιστική Αρχή: Δείκτης Κύκλου Εργασιών στον Τομέα Υπηρεσιών Παροχής Καταλύματος και Εστίασης, Α' Τρίμηνο του 2014.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.2

Ελλάδα: Δείκτης κύκλου εργασιών «Υπηρεσιών Παροχής Καταλύματος και Εστίασης», 2007-2014

Ετήσια % μεταβολή του δείκτη μέσου έτους και τριμήνων

Πηγή στοιχείων: Ελληνική Στατιστική Αρχή: Δείκτης Κύκλου Εργασιών στον Τομέα Υπηρεσιών Παροχής Καταλύματος και Εστίασης Α' Τρίμηνο 2014.

Επισημαίνεται, όμως, ότι αρχής γενομένης από το Δ' τρίμηνο 2013 και το Α' τρίμηνο 2014 καταγράφηκε εντυπωσιακή αύξηση που αμβλύνει –ως ένα βαθμό– την ενταθείσα εποχικότητα. Ο εισερχόμενος τουρισμός στις πόλεις (μικρές ή μεγάλες) και μάλιστα σε εναλλακτικές των 'sss' μορφές, (συνεδριακός, ιατρικός, επαγγελματικός, πολιτιστικός, θρησκευτικός) φαίνεται να συμβάλλει τα μέγιστα στην ανάκαμψη αυτή καθώς ο εσωτερικός τουρισμός δεν έχει ανακάμψει στο βαθμό που απαιτείται ώστε να επηρεάσει επαρκώς την αύξηση των αφίξεων στις χαμηλής ζήτησης περιόδους (off-peak). Η αύξηση συνεχίστηκε και στο Β' τρίμηνο 2014, με ποσοστό 6,7% φτάνοντας τις 89,8 μονάδες.

4.1.2. Ανάλυση των διεθνών τουριστικών αφίξεων ανά χώρα προέλευσης

Η συστηματική ανάλυση των πρόσφατων στοιχείων **αφίξεων μη κατοίκων** στη χώρα³ δίνει μια καλή ένδειξη της τουριστικής κίνησης προς την Ελλάδα και των πρόσφατων τάσεων των επισκεπτών από τις χώρες προέλευσης.

Ο **συνολικός αριθμός** των αφιχθέντων επισκεπτών στη χώρα για το 2008 ήταν 15,939 εκατομμύρια άτομα, ενώ το 2009 μειώθηκαν σε 14,916 εκατ. και το 2010 σε 15,008 εκατ., το 2011 ανέκαμψαν στον αριθμό των 16,427 εκατ. ατόμων, το 2012 ανήλθαν σε 15,518 εκατ. ταξιδιώτες, ενώ το 2013 ανήλθαν σε **17,920** εκατ. ταξιδιώτες, αριθμό που αποτελεί ιστορικό ρεκόρ αφίξεων.

Ας δούμε την ανάλυση ανά περιοχές και χώρες προέλευσης για την περίοδο 2008-2013. Τα Διαγράμματα 4.1.3, 4.1.4 και 4.1.5 παρουσιάζουν λεπτομερώς τα δεδομένα.

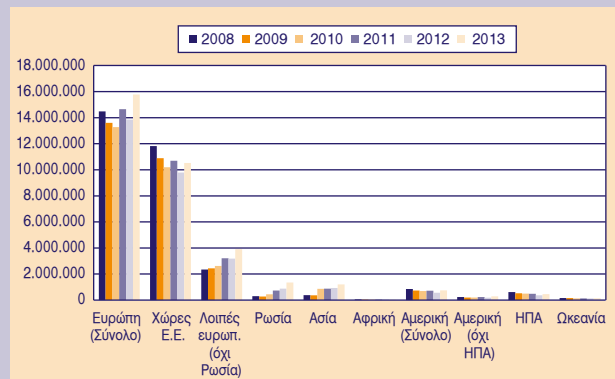
Ευρώπη

Αναλύοντας την προέλευση των επισκεπτών παρατηρούμε ότι οι αφίξεις από την Ευρώπη (Ε.Ε. και λοιπές ευρωπαϊκές χώρες) για το 2008 ήταν 14,475 εκατ. άτομα και αντιστοιχούσαν στο 90,8% του συνόλου των αφίξεων. Κατά τη διάρκεια του 2009, μειώθηκαν σε 13,601 εκατ. άτομα αλλά το ποσοστό επί του συνόλου αυξήθηκε σε 91,2%. Το 2010 οι αφίξεις από την Ευρώπη έφτασαν τις 13,276 εκατ. άτομα και για το 2011 αυξήθηκαν σε 14,652 εκατ. Τα ποσοστά επί του συνόλου για τα δύο έτη ήταν 88,5% και 89,2%, αντιστοίχως. Το 2012 οι αντίστοιχες αφίξεις μειώθηκαν σε 13,851 εκατ. άτομα και αντιστοιχούσαν στο 89,3% των συνολικών αφίξεων, ενώ το **2013** αυξήθηκαν κατά 13,9% και ανήλθαν σε **15,778** εκατ. άτομα και αντιστοιχούσαν στο **88,1%** του συνόλου

των αφίξεων. Παρατηρείται ειδικότερα το εξής (βλέπε και Διάγραμμα 4.1.3):

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.3

Διεθνείς τουριστικές αφίξεις (στα σύνορα) στην Ελλάδα από επιλεγμένες περιοχές, 2008-2013

Οι αφίξεις από την ομάδα των **χωρών της Ε.Ε.** για το 2008 ήταν 11,815 εκατ. και αντιστοιχούσαν στο 74,1% του συνόλου των επισκεπτών. Αυτές **μειώθηκαν** στα 10,888 εκατ. ή 73% το 2009 και στα 10,200 εκατ. ή 68% του συνόλου των επισκεπτών το 2010, ενώ μικρή αύξηση (4,9%) παρουσίασαν το 2011 φτάνοντας τα 10,698 εκατ. άτομα, με μείωση ωστόσο στο ποσοστό επί του συνόλου των αφίξεων (65,1%). Για το 2012 είχαμε μείωση στα 9,792 εκατ. ή 63,1% του συνόλου των επισκεπτών και το **2013** αύξηση στα 10,525 εκατ. άτομα με μείωση του ποσοστού για πρώτη φορά κάτω του 60% επί του συνόλου των αφίξεων (58,7%). Η σταδιακή και συνεχής αυτή πτώση από το 74,1% στο 58,7% θεωρείται **σημαντική και συστημική**, που δεν είναι εύκολο να αναστραφεί χωρίς σημαντικές αλλαγές στη δομή του προσφερόμενου τουριστικού προϊόντος και στη συνολικότερη προσέγγιση του τουρισμού. Βέβαια στο βαθμό που ανακάμπτουν οι ευρωπαϊκές αφίξεις σε απόλυτους αριθμούς, –έστω και όχι ως ποσοστά του συνόλου των επισκεπτών– αυτό είναι θετικό και, όπως θα δούμε αμέσως μετά, αποδεικνύει μια αυξημένη ελκυστικότητα της Ελλάδας σε χώρες άλλων ηπείρων.

Σε αντιδιαστολή, οι αφίξεις από τις **εκτός Ε.Ε. ευρωπαϊκές χώρες** ακολούθησαν μια **σταθερά ανοδική πορεία** κατά την εξεταζόμενη περίοδο και αναφορικά με το ποσοστό τους επί των συνολικών αφίξεων. Πιο συγκεκριμένα, για το 2008 το ποσοστό κυμάνθηκε στο 16,7%, το 2009 στο 18,2% και το 2010 στο 20,5%. Έπειτα το ποσοστό των αφίξεων από τις εκτός Ε.Ε. ευρωπαϊκές χώρες παρουσίασε μια σχετικά μεγάλη αύξηση φτάνο-

3. Ελληνική Στατιστική Αρχή: Αφίξεις μη κατοίκων από το εξωτερικό, Ιανουαρίου-Δεκεμβρίου 2013.

ντας το 2011 στο 24,1%, το 2012 στο 26,2% και τέλος το **2013 στο 29,3%**. Εδώ μπορεί να εκτιμηθεί μια ισχυρή τάση, αυξητική και ιδιαίτερης σημασίας. Πρώτον, καθότι υποδηλώνει μια μεταστροφή στις αγορές που 'πωλείται' το ελληνικό τουριστικό προϊόν. Δεύτερον, λόγω της τρέχουσας οικονομικής διάστασης αυτής της αναδιάρθρωσης, αλλά και της μεσο-μακροπρόθεσμης δυναμικής που διαγράφεται.

Φυσικά και κάθε μία αγορά χωριστά έχει την αξία της (βλέπε και Διαγράμματα 4.1.4 και 4.1.5.) Όπως διαμορφώθηκε η κατάσταση όσον αφορά στην κατανομή των αφίξεων μη κατοίκων κατά χώρα, ως ποσοστό επί του συνόλου, τη μεγαλύτερη συμμετοχή για το 2013 κατέχει η Γερμανία με **12,7%** (αντίστοιχα, 13,6% το 2012 και 15,5% το 2008) και ακολουθούν το Ηνωμένο Βασίλειο με **10,3%** (12,4% το 2012 και 14,3% το 2008), η Ρωσία με **7,5%** (αντίστοιχα, 5,6% το 2012 και 1,9% το 2008), η Γαλλία με 6,4% με αξιοσημείωτη πιστότητα, (βλ. και Διάγραμμα 4.1.4), και η Ιταλία με 5,4% (από 6,9% το 2008). Η μεγάλη **άνοδος** των αφίξεων των **Ρώσων τουριστών** οφείλεται πιθανότατα και στο εστιασμένο μάρκετινγκ του ελληνικού τουρισμού στη Ρωσία, το οποίο **φαίνεται ότι είχε αποτέλεσμα**. Αντιθέτως, οι παραδοσιακές αγορές της Γερμανίας και του Ηνωμένου Βασιλείου σημείωναν **ως ποσοστό συνεχή πτώση** τη συγκεκριμένη περίοδο, με πρόσφατα σημάδια **ανάκαμψης σε απόλυτους αριθμούς**.

Ασία

Οι αφίξεις επισκεπτών από την Ασία το 2013 ήταν 1,353 εκατ. άτομα, ενώ το 2012 ήταν 875 χιλιάδες άτομα έναντι 739 χιλ. το 2011 και μόλις 385 χιλ. το 2008. Το **2013** αντιστοιχούσαν στο **6,8%** του συνόλου των αφίξεων στη χώρα μας έναντι 6,0% το 2012 και μόλις 2,4% το 2008. Όπως φαίνεται οι αφίξεις από την Ασία ως μεγέθη

παρουσιάζουν μεγάλη αυξητική τάση, που αποτελεί σχεδόν 'τριπλασιασμό' μεταξύ του 2008 και του 2013. Η κύρια χώρα που συνετέλεσε σε αυτό είναι η Τουρκία, με **4,6%** εκ του 6,3% της 'Ασίας', ή 831 χιλ. επισκέπτες το 2013 (έναντι 602 χιλ. το 2012 και 208 χιλ. το 2008). Η επόμενη σημαντική χώρα προέλευσης τουριστικών ροών είναι το Ισραήλ με 212,5 χιλιάδες τουρίστες το 2013 (έναντι 208 χιλ. αντίστοιχα το 2012). Πρέπει να σημειωθεί επίσης η αυξητική τάση από την Κίνα με 28 χιλ. τουρίστες το 2013 έναντι, αντίστοιχα, 12 χιλ. το 2012 και 6 χιλ. το 2008, που είναι σημαντική, **τετραπλασιασμός από το 2008**, αλλά τα μεγέθη είναι ακόμα πολύ μικρά. Αυξημένες αφίξεις καταγράφονται από το Λίβανο και τη Συρία, από 13 χιλ. το 2012 σε 36,6 χιλ. το 2013, δυστυχώς όμως κυρίως λόγω του πολέμου εκεί, επίσης από τη Νότια Κορέα και από άλλες χώρες της Ασίας, ενώ καθίζηση παρουσιάζεται στους επισκέπτες από το Ιράν με 13,6 χιλ. το 2012 έναντι 5 χιλ. το 2013.

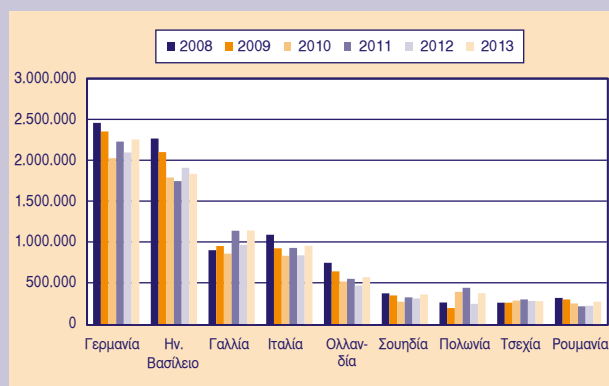
Αμερική - Αφρική - Ωκεανία

Συνολικά οι αφίξεις από την αμερικανική ήπειρο ήταν 754,5 χιλιάδες το 2013, σημειώνοντας ανάκαμψη έναντι των 559 χιλιάδων, αντίστοιχα, του 2012 και 719,6 χιλ. του 2011 έναντι όμως 849 χιλ. το 2008. Η ανάκαμψη χρειάζεται να συνεχιστεί και να σταθεροποιηθεί με δραστηριοποίηση του τουριστικού μας μάρκετινγκ στην ήπειρο αυτή. Από την Ωκεανία ήλθαν στην Ελλάδα 142,6 χιλιάδες επισκέπτες το 2013, έναντι 133 χιλ. το 2012 και 160 χιλ. το 2008. Τέλος, το 2013 ήλθαν από την Αφρική 31 χιλιάδες επισκέπτες, εκ των οποίων οι 17,6 χιλιάδες από τη Νότια Αφρική έναντι 19,7 χιλ. το 2012 από την ίδια χώρα.

Στο Διάγραμμα 4.1.3 φαίνονται οι διεθνείς τουριστικές αφίξεις στην Ελλάδα από επιλεγμένες **γεωγραφικές περιοχές**. Παρατηρείται ότι η Ε.Ε. παραμένει ο κύριος,

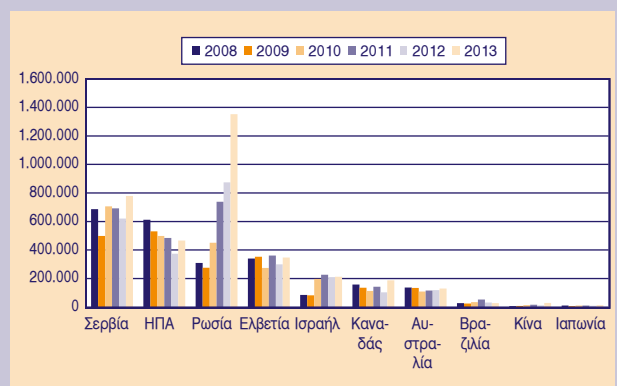
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.4

Διεθνείς τουριστικές αφίξεις στην Ελλάδα από επιλεγμένες χώρες της Ε.Ε.: 2008-2013

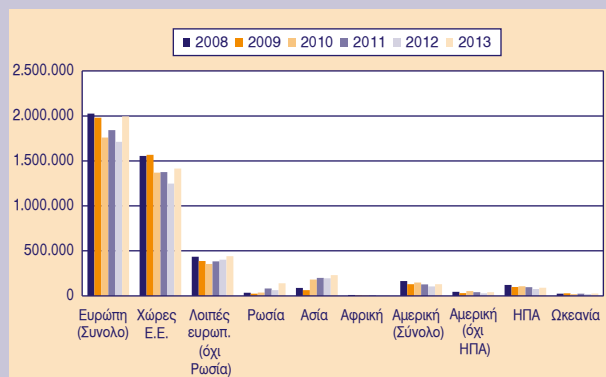
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.5

Διεθνείς τουριστικές αφίξεις στην Ελλάδα από επιλεγμένες χώρες εκτός Ε.Ε.: 2008-2013

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.6

Διεθνείς τουριστικές αφίξεις (στα σύνορα) στην Ελλάδα από επιλεγμένες περιοχές, Δ' τρίμηνο 2008-2013

και με σημαντική διαφορά, τροφοδότης του ελληνικού τουρισμού, όμως με μια πτωτική κατά βάση τάση, **που φαίνεται ωστόσο ότι μπορεί να σταθεροποιηθεί** και ενδεχομένως να αναστραφεί στο μέλλον. Παράλληλα γίνεται φανερό η αύξηση από τις λοιπές ευρωπαϊκές χώρες, τη Ρωσία και την Ασία, αλλά και οι αντίστοιχες αναλογίες των μεγεθών (βλ. και Διαγράμματα 4.1.4 και 4.1.5)

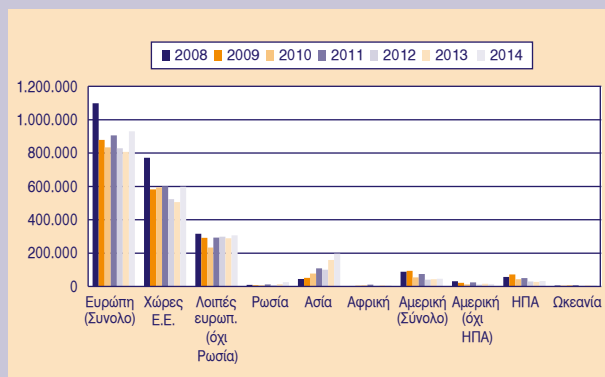
Ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα στοιχεία των αφίξεων στα σύνορα που αφορούν τα τρίμηνα της χαμηλής τουριστικής ζήτησης, δηλαδή το Α' και το Δ'. (Διάγραμμα 4.1.6 και Διάγραμμα 4.1.7). Όπως παρατηρείται, μετά το 2008 το Δ' τρίμηνο παρουσίασε διαχρονική πτώση, που οφείλεται κυρίως στη μείωση των αφίξεων από τις χώρες της Ευρώπης. Όμως το 2013 παρουσιάζεται ανάκαμψη που αγγίζει σε απόλυτους αριθμούς τα επίπεδα του 2008. Αναφορικά με το Α' τρίμηνο 2014, παρουσιάζεται σημαντική αύξηση το έτος που διανύουμε κυρίως από τις χώρες της Ευρώπης, χωρίς όμως να πλησιάζουν τα μεγέθη του 2008.

Είναι χαρακτηριστικό πάντως ότι, και στα δύο τρίμηνα, παρουσιάζεται σημαντική και σταθερή αύξηση, τόσο από τη χώρα της Ρωσίας όσο και από την ήπειρο της Ασίας. Ειδικότερα, αναφορικά με τις αφίξεις από την Ασία για το Δ' τρίμηνο παρουσιάστηκε μέση ετήσια αύξηση για την περίοδο 2008-2013, 21,07% και συνολική 160%. Τα μεγέθη για το Α' τρίμηνο, συμπεριλαμβανομένου και του τρέχοντος έτους, ήταν 28,1% και 342%, αντιστοίχως.

Τα παραπάνω μεγέθη αποτυπώνουν την τάση βελτίωσης στα δύο τρίμηνα της χαμηλής τουριστικής ζήτησης και αναδεικνύουν την αναγκαιότητα στήριξης των παραδοσιακών τουριστικών αγορών μέσω προώθησης ειδικών μορφών τουρισμού που ενδείκνυνται για τις περιόδους

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.7

Διεθνείς τουριστικές αφίξεις (στα σύνορα) στην Ελλάδα από επιλεγμένες περιοχές, Α' τρίμηνο 2008-2014

αυτές (όπως π.χ. συνεδριακός και επαγγελματικός τουρισμός). Ταυτοχρόνως, υπογραμμίζουν τη σημασία των αναδυόμενων αγορών που προέρχονται κυρίως από την ήπειρο της Ασίας και ενδεχομένως να συμβάλλουν στην άμβλυνση του φαινομένου της εποχικότητας της ζήτησης.

4.1.3. Συμπεράσματα

Οι **τουριστικές αφίξεις** μετά την πτώση του 2009 και 2010 ανέκαμψαν το 2011, για να συνεχίσουν πτωτικά και το 2012. Από το 2013, σημειώνεται αυξητική πορεία η οποία καταγράφεται και στα πρώτα τρίμηνα του 2014. Σαφώς σημειώθηκε αύξηση της τουριστικής προσέλευσης με σημαντικό χαρακτηριστικό την αναδιάρθρωση των περιοχών προέλευσης των τουριστών, με υπερδιπλασιασμό του τουριστικού ρεύματος από την Ανατολή (Ρωσία και Ασία), σταθεροποίηση από τη Δυτική Ευρώπη και μερική ανάκαμψη από την Αμερική. Επισημαίνονται, βέβαια, προβληματισμοί αναφορικά με την πορεία της ρωσικής αγοράς και τη διαχείριση των αρνητικών επιπτώσεων που αναμένονται από γεγονότα όπως η ουκρανική κρίση και η πτώχευση ρωσικών ταξιδιωτικών πρακτορείων.

Τα **τουριστικά έσοδα** μέχρι και το 2012 παρουσιάζουν μια συνεχή κάμψη, έναντι του 2008, ενώ η ανάκαμψη του 2011 αφορούσε μόνο τις αφίξεις και όχι τα έσοδα. Το 2013 επεφύλαξε μια μικρή άνοδο στα τουριστικά έσοδα έναντι του 2012. Επιπροσθέτως, τα δύο πρώτα τρίμηνα του 2014 παρουσιάζεται αύξηση που εκτιμάται ότι θα συνεχισθεί σε όλη τη διάρκεια του έτους. Το αποτέλεσμα είναι μεν θετικό, αλλά δεν είναι αντίστοιχο των δυνατοτήτων μας. Οι συνθήκες στη Μεσόγειο είναι ιδιαίτερα ευνοϊκές δεδομένης της κατάστασης σε όλη τη Βόρεια Αφρική και εγγύς Ανατολή. Πέραν της αύξησης των μαζικών αφίξεων τουρισμού από τη Ρωσία – η οποία

ενδέχεται να περιοριστεί για ένα διάστημα– και από αλλού, χρειάζεται παράλληλα η στήριξη και προβολή ειδικών μορφών τουρισμού και δραστηριοτήτων –π.χ. ιατρικός, συνεδριακός, οικολογικός, γευσισγνωστικός, ευεξίας και αποκατάστασης, μουσείων, φεστιβάλ, σπορ, κ.ά.– που διαφοροποιούν το τουριστικό προϊόν από το στερεότυπο ‘ήλιος-θάλασσα’, δρώντας προσθετικά και όχι ανταγωνιστικά, αυξάνουν την τουριστική κατανάλωση και συμβάλλουν στη διεύρυνση της τουριστικής περιόδου, ενώ ανοίγουν και νέες αγορές. Σημειώνεται,

επίσης, ότι κρίνεται σκόπιμο να εξεταστούν τρόποι αξιοποίησης των πόρων της χώρας σε περιόδους χαμηλής ζήτησης (Α΄ και Δ΄ τρίμηνο) όπου διαγράφεται ζήτηση από αρκετές αγορές (χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Κίνα), ειδικότερα όσον αφορά τα αστικά κέντρα. Τέλος, πρέπει να σημειωθεί η σημαντική κάμψη του εσωτερικού τουρισμού και του αριθμού των διανυκτερεύσεων που δημιουργεί, λόγω της μείωσης του διαθέσιμου (μετά τους φόρους) εισοδήματος και της υψηλής ανεργίας.

4.2. Ο κλάδος της Πληροφορικής και των Επικοινωνιών: Συνεισφορά στην Ελληνική Οικονομία και αναπτυξιακές προτάσεις πολιτικής

Γιάννης Παναγόπουλος

4.2.1. Εισαγωγή: Η οικονομική συνεισφορά του κλάδου

Ο τομέας της Πληροφορικής και των Επικοινωνιών (Information & Communication) αποτελεί έναν από τους σπουδαιότερους και τεχνολογικά εξελισσόμενους κλάδους της οικονομικής και κοινωνικής ζωής όχι μόνο της χώρας μας αλλά και κάθε ανεπτυγμένου κράτους. Σε πιο γενική βάση η σημασία του είναι πολυδιάστατη, μιας και επηρεάζει σημαντικά την κατανομή των συντελεστών παραγωγής σε κάθε τομέα της οικονομίας και κατ' επέκταση τη συνολική παραγωγικότητα. Με απλά λόγια ο συγκεκριμένος τομέας (κλάδος) δημιουργεί έντονες οικονομίες κλίμακας και για πολλούς από τους υπόλοιπους κλάδους της οικονομίας. Το Διάγραμμα 4.2.1 που ακολουθεί αναδεικνύει την οικονομική σημασία της διείσδυσης της Πληροφορικής και των Επικοινωνιών στην ελληνική οικονομία και κοινωνία τα τελευταία χρόνια.

Με βάση το Διάγραμμα 4.2.1 δεν υπάρχουν μεγάλες αποκλίσεις το χρονικό διάστημα 2001-2013 στην ανάπτυξη του κλάδου ως ποσοστού του ΑΕΠ. Συγκεκριμένα, η ανάπτυξη του κλάδου, σε τρέχουσες τιμές, κυμαινόταν μεταξύ 3,49% και 4,27% το εξεταζόμενο διάστημα, ενώ

το μέσο επίπεδο ανάπτυξης ήταν της τάξης του 3,91%. Βέβαια αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι η συμμετοχή του συγκεκριμένου κλάδου στο συνολικό ΑΕΠ της χώρας είχε μια υποχώρηση κατά τη διάρκεια της κρίσης (2009-2013) που έφθασε τα 3 δις ευρώ περίπου. Συγκεκριμένα η συμμετοχή αυτή υποχώρησε από 4,42% στο ΑΕΠ (και 10,2 δις ευρώ, σε τρέχουσες τιμές) το 2009 στο 3,98% (και 7,2 δις ευρώ, σε τρέχουσες τιμές) το 2013. Αξιοσημείωτη, τέλος, είναι επίσης και η μικρή πτώση της συνεισφοράς του κλάδου ως % του ΑΕΠ κατά την περίοδο των Ολυμπιακών αγώνων (2002-2004).

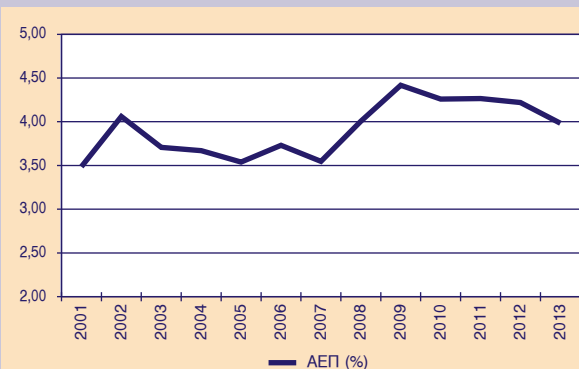
4.2.2. Η απασχόληση στον κλάδο

Σε ό,τι αφορά την πορεία της απασχόλησης στον κλάδο σε σχέση με το σύνολο της απασχόλησης τα πράγματα είναι λίγο διαφορετικά από ό,τι στη συμμετοχή του κλάδου στο ΑΕΠ. Συγκεκριμένα, η απασχόληση έφθασε στην κορύφωσή της την περίοδο των Ολυμπιακών αγώνων το 2004 (100,3 χιλιάδες απασχολούμενοι), ενώ στη μικρότερη τιμή της το 2012 (76,5 χιλιάδες απασχολούμενοι). Για την ακρίβεια μέχρι και το 2010 η απασχόληση στο κλάδο κινούνταν σταθερά στα 86-88 χιλιάδες άτομα, ενώ την περίοδο 2002-2004 παρουσίασε μια απότομη αύξηση 15 χιλιάδων θέσεων περίπου λόγω των αγώνων. Τον τελευταίο καταγεγραμμένο χρόνο (2013) παρατηρείται μια κάποια ανάκαμψη της απασχόλησης κατά 4 χιλιάδες άτομα περίπου (80,6 χιλιάδες απασχολούμενοι), γεγονός που αποτελεί ένα αισιόδοξο μήνυμα για την περαιτέρω πορεία του κλάδου.

Το Διάγραμμα 4.2.2 αναδεικνύει τη διαχρονική πορεία της απασχόλησης στον κλάδο της Πληροφορικής και των Επικοινωνιών σε σχέση με τη συνολική πορεία της απασχόλησης στην ελληνική οικονομία και κοινωνία. Συγκεκριμένα φαίνεται καθαρά αυτό που περιγράψαμε παραπάνω: το μερίδιο της απασχόλησης φθάνει στην

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.2.1

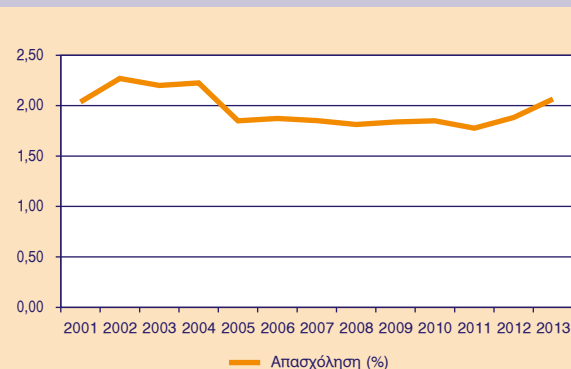
Το ποσοστό της Πληροφορικής & Επικοινωνιών στο ΑΕΠ

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.2.2

Το ποσοστό απασχόλησης της Πληροφορικής & των Επικοινωνιών στην οικονομία

υψηλότερη τιμή του το 2004 (με 2,22% του συνόλου) και τη χαμηλότερη το 2011 (με 1,77% του συνόλου), ενώ για σημαντική χρονική περίοδο (2005-2010) κινείται σταθερά στο 1,85% περίπου του συνόλου.

4.2.3. Το εμπορικό ισοζύγιο του κλάδου

Σε ό,τι αφορά το εμπορικό ισοζύγιο θα πρέπει να αναφέρουμε εδώ ότι αναλυτικά στοιχεία χρησιμοποιήθηκαν τόσο για την Παραγωγή Αγαθών όσο και για την Παροχή Υπηρεσιών του συγκεκριμένου κλάδου. Συγκεκριμένα, στην ανάλυση του εμπορίου της Παραγωγής Αγαθών τα υπάρχοντα στοιχεία αφορούν τις Τηλεπικοινωνίες και πιο συγκεκριμένα την καταγραφή παραγόμενου Τηλεπικοινωνιακού Υλικού. Τα στοιχεία που προέκυψαν προέρχονται από τη βάση δεδομένων COMTRADE του ΟΟΣΑ (OECD) και αφορούν την περίοδο από το 2008 έως το 2013 (βάσει της κωδικοποίησης ISIC Rev 4).

Στον Πίνακα 4.2.1α παρουσιάζεται αναλυτικά η πορεία των εξαγωγών αλλά και των εισαγωγών για την υποκατηγορία των Τηλεπικοινωνιών, Μηχανημάτων ηχοληψίας και αναπαραγωγής και Τηλεπικοινωνιακού Υλικού (SITC Rev.4 - 76) που αποτελεί και το μεγαλύτερο τμήμα εμπορίου του τομέα παραγωγής.¹ Με βάση τα στοιχεία του πίνακα, οι επιπτώσεις από την ύφεση στην ελληνική οικονομία είναι εμφανείς στα στοιχεία του συγκεκριμένου υποκλάδου. Αναλυτικότερα, διαπιστώνεται μεγάλη

πτώση του ελλείμματος από τα 1,75 δισ. δολάρια το 2009 στα 822,8 εκατ. δολάρια το 2013. Η πτώση αυτή προέρχεται κυρίως από τη μείωση των εισαγωγών και όχι από σημαντική αύξηση των εξαγωγών Τηλεπικοινωνιακού Υλικού.

Εκτός όμως από την Παραγωγή Αγαθών υπάρχει και ο τομέας Παροχής Υπηρεσιών. Έτσι στον Πίνακα 4.2.1β παρουσιάζεται η διαχρονική πορεία των εξαγωγών αλλά και των εισαγωγών τόσο στις Επικοινωνίες (το μεγαλύτερο τμήμα των οποίων αποτελούν οι Τηλεπικοινωνίες ως υπηρεσία, κωδικός: S245) αλλά και στις Υπηρεσίες Πληροφορικής (ακριβέστερα Η/Υ και Πληροφορικής, κωδικός: S262). Τα στοιχεία και οι κωδικοί για τις δύο αυτές κατηγορίες προέρχονται από τη βάση δεδομένων του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (WTO) και αφορούν την περίοδο από το 2008 έως το 2013. Ο Πίνακας 4.2.1β παρουσιάζει αναλυτικά την πορεία των εξαγωγών αλλά και των εισαγωγών για τις δύο αυτές κατηγορίες Παροχής Υπηρεσιών του κλάδου.

Με βάση τα αποτελέσματα του πίνακα είναι εμφανές ότι σε συνολικό επίπεδο ο τομέας Παροχής Υπηρεσιών δείχνει να έχει είτε πολύ μικρότερο εμπορικό έλλειμμα, σε σχέση με το αντίστοιχο έλλειμμα του τομέα της Παραγωγής Αγαθών, είτε πλεόνασμα (βλέπε Πίνακα 4.2.1α). Συγκεκριμένα, ο υποκλάδος των Επικοινωνιών ως υπηρεσία, που περιλαμβάνει κυρίως τις Τηλεπικοινωνιακές

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.2.1α Εμπόριο προϊόντων Π&Ε* (σε χιλ. δολ.)

Κωδ.	2009	2010	2011	2012	2013
76 (Εισαγωγές)	2.048.409	1.650.805	1.336.501	1.320.470	1.175.052
76 (Εξαγωγές)	296.204	329.596	442.877	450.177	352.212
Εξαγωγές - Εισαγωγές	-1.752.205	-1.321.208	-893.623	-870.293	-822.840

Πηγή: Comtrade, UN. * (Π&Ε: Πληροφορικής & Επικοινωνιών).

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.2.1β Εμπόριο Υπηρεσιών Π&Ε* (σε χιλ. δολ.)

Κωδ.	2009	2010	2011	2012	2013
245 (Εισαγωγές)	678.411	518.710	551.132	649.703	523.813
245 (Εξαγωγές)	410.811	414.531	517.255	455.200	532.669
Εξαγωγές - Εισαγωγές	-267.600	-104.179	-33.877	-194.503	-8.856
262 (Εισαγωγές)	497.580	543.570	497.417	272.955	275.444
262 (Εξαγωγές)	401.281	472.289	493.886	439.525	505.987
Εξαγωγές - Εισαγωγές	-96.298	-71.280	-3.530	166.570	230.543

Πηγή: World Trade Organization (WTO). * (Π&Ε: Πληροφορικής & Επικοινωνιών).

1. Στις τηλεπικοινωνίες υπάρχει επίσης και η υποκατηγορία του Υπόλοιπου υλικού και μηχανημάτων ειδικά σχεδιασμένων για Τηλεπικοινωνίες (SITC Rev.4 - 87477). Η συγκεκριμένη όμως υποκατηγορία έχει πολύ μικρούς τζίρους (π.χ. 2-5 εκατομμύρια δολάρια το 2013), γι' αυτό και δεν την παρουσιάζουμε αναλυτικά.

Υπηρεσίες (κωδικός: S245), εμφανίζει ένα έλλειμμα που προσεγγίζει τα 8,8 εκατ. δολάρια το 2013. Πιο αναλυτικά, διαπιστώνουμε μια ξεκάθαρη πτώση (με εξαίρεση το 2012) των εισαγωγών λόγω της οικονομικής κρίσης, όπως στην περίπτωση της *Παραγωγής Αγαθών*. Από την άλλη πλευρά, στην περίπτωση του υποκλάδου των υπηρεσιών Πληροφορικής (ακριβέστερα Η/Υ και Πληροφορικής, κωδικός: S262) έχουμε μια πλήρη αντιστροφή των πραγμάτων στο ισοζύγιο. Συγκεκριμένα παρατηρείται όχι μόνο η διαχρονική εξάλειψη του εμπορικού ελλείμματος αλλά και η ύπαρξη πλεονάσματος το 2013 (230,5 εκατ. δολαρίων). Εν κατακλείδι ο υποκλάδος των υπηρεσιών Πληροφορικής φαίνεται να «αποδίδει» καλύτερα από τον αντίστοιχο των Τηλεπικοινωνιακών αγαθών (υλικού).

4.2.4. Προοπτικές ανάπτυξης του κλάδου²

Το άμεσο μέλλον της Πληροφορικής αλλά και των Επικοινωνιών στη χώρα μας δεν πρόκειται να διαφοροποιηθεί ριζικά από την πορεία των πραγμάτων στις άλλες ανεπτυγμένες χώρες. Με βάση τις εγχώριες αλλά και διεθνείς τάσεις του κλάδου λόγω του υπάρχοντος ανταγωνισμού και των συνεχών τεχνολογικών καινοτομιών, οι προοπτικές για τις εταιρείες του κλάδου στη χώρα μας (αλλά και διεθνώς) –ειδικά για τις εταιρείες κινητής τηλεφωνίας που αποτελούν το σημαντικότερο ίσως κομμάτι του κλάδου– είναι σε σύντομο χρονικό διάστημα να μειώσουν τη χρέωση για υπηρεσίες φωνητικής κλήσης στα επίπεδα χρέωσης της σταθερής τηλεφωνίας (η οποία και αυτή παρουσιάζει τάσεις συνεχούς μείωσης) προκειμένου να προσεγγίσουν νέους πελάτες, ενώ ταυτόχρονα θα προσφέρουν προστιθέμενες υπηρεσίες 4^{ης} γενιάς. Απαραίτητη προϋπόθεση γι' αυτό αποτελεί η δημιουργία ενός πυκνότερου και αναβαθμισμένου δικτύου κεραίων, το οποίο σημαίνει αυτομάτως νέες επενδύσεις. Η ικανότητα των εταιρειών πληροφορικής και τηλεπικοινωνίας να λειτουργήσουν αποτελεσματικά και να συμπίεσουν την κοστολογική τους βάση είναι κρίσιμη για τη μελλοντική εικόνα του κλάδου στη χώρα μας, ενώ οι συνθήκες είναι προφανώς ευνοϊκές για επιχειρηματικές κινήσεις, εξαγορές ή συγχωνεύσεις, που θα ευνοήσουν τον στόχο αυτό και θα δημιουργήσουν μεγαλύτερες ενότητες πελατειακής βάσης. Κατ' επέκταση, και με εξαίρεση πιθανώς τον χώρο του τηλεπικοινωνιακού εξοπλισμού (υλικού), στον ευρύτερο χώρο της πληροφορικής και των τηλεπικοινωνιακών υπηρεσιών, λόγω και της φύσης των αγαθών και υπηρεσιών που επιτρέπει την απουσία διαχωριστικών ορίων μεταξύ των επιμέρους κλάδων της αγοράς, αναμένεται μια σταδιακή αύξηση του αριθμού των παρόχων ποικίλων τηλεπικοινωνιακών υπηρεσιών. Η δυνατότητα αυτών των παρόχων να προ-

σφέρουν ολοκληρωμένες πλέον υπηρεσίες στην αγορά έχει ενισχύσει τον ανταγωνισμό και έτσι ο καταναλωτής/χρήστης βρίσκεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος απολαμβάνοντας (Περαντώνης, 2011):

- α. αυξημένες επιλογές παροχών,
- β. προσφορά νέων σύγχρονων υπηρεσιών (π.χ. Mobile marketing, υπηρεσίες τηλεμετρίας, υπηρεσίες πληρωμών κ.λπ.),
- γ. βελτιωμένη ποιότητα νέων και παλαιών υπηρεσιών,
- δ. συνεχώς μειούμενες τιμές.

Με βάση την παραπάνω ανάλυση δεν μπορούμε στο άμεσο μέλλον να αποκλείσουμε την περαιτέρω σύγκλιση υπηρεσιών σταθερής και κινητής τηλεφωνίας και broadband σε όλα τα επίπεδα (όχι μόνο σε επίπεδο υπηρεσιών και δικτύων αλλά ακόμα και τηλεπικοινωνιακών συσκευών). Μια τέτοια εξέλιξη μπορεί να γίνει πιο γρήγορα υλοποιήσιμη μέσω περαιτέρω συμμαχιών, εξαγορών και συγχωνεύσεων. Παρ' όλα αυτά οι συνεχείς τεχνολογικές καινοτομίες επιτρέπουν σε μικρές εταιρείες πληροφορικής και τηλεπικοινωνιών να επιδοθούν, με σχετικά όχι υψηλές επενδύσεις, στη δημιουργία νέων υπηρεσιών και προϊόντων τις οποίες μπορούν εν συνεχεία είτε να υπενοικιάσουν είτε να μεταπωλήσουν στους μεγάλους παρόχους. Έτσι λόγω και της ύπαρξης υψηλής τεχνολογικής εξειδίκευσης προσωπικού στη χώρα μας, είναι δυνατή η δημιουργία τέτοιων ΜΜΕ στον χώρο της πληροφορικής και των τηλεπικοινωνιών που μπορούν να παίξουν δυναμικό ρόλο στην ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας.

Ειδικά σε ό,τι αφορά τον κρίσιμο χώρο του διαδικτύου, θα μπορούσαμε να αναφέρουμε εδώ ότι, σύμφωνα με την έκθεση της BCG (Boston Consulting Group, 2012), η χώρα μας υστερεί στο ηλεκτρονικό εμπόριο το οποίο, όπως προαναφέραμε, υπολείπεται σημαντικά της υπόλοιπης Ευρώπης όπου η εμπορική χρήση του διαδικτύου φθάνει το 40%. Συγκεκριμένα σχετικά λίγες επιχειρήσεις εμπιστεύονται και αποδέχονται τις on line πληρωμές, διεξάγουν ηλεκτρονικό εμπόριο B2B με τους προμηθευτές και τους πελάτες τους, προχωρούν σε διαδικτυακή διαφήμιση ή μοιράζονται ηλεκτρονικά ευαίσθητες εταιρικές πληροφορίες με τους συνεργάτες τους. Η διεύρυνση της χρήσης του διαδικτύου στον χώρο των επιχειρήσεων σύμφωνα με την BCG αναμένεται να αυξήσει την παραγωγικότητά τους από 10% έως και 20% είτε μέσω της μείωσης του κόστους των συναλλαγών τους είτε μέσω της επιτάχυνσης και απλοποίησης των διαδικασιών τους. Μια τέτοια εξέλιξη θα μπορούσε δυνητικά να ανεβάσει τη συμβολή του διαδικτύου στο ΑΕΠ της χώρας έως και στα 6,5 δισ. ευρώ το 2015 (βλέπε BCG, 2012).

2. Η συγκεκριμένη ενότητα βασίζεται στην αντίστοιχη κλαδική ανάλυση που παρουσιάστηκε στη μελέτη του ΚΕΠΕ για το Υπουργείο Ανάπτυξης και Ανταγωνιστικότητας «Το Αναπτυξιακό Όραμα για την Ελλάδα του 2020».

Στοχεύσεις-Προτάσεις πολιτικής

- Η Πληροφορική και οι Επικοινωνίες, λόγω του ειδικού τους ρόλου, αποτελούν κλάδο που οδηγεί τις εξελίξεις, διαμορφώνει όραμα οικονομικής ανάπτυξης και μεταδίδει μήνυμα σε εγχώριους και ξένους επενδυτές. Επειδή μάλιστα δημιουργεί έντονες οικονομίες κλίμακας για πολλούς από τους υπόλοιπους κλάδους της οικονομίας, θα πρέπει να προσεχθεί ιδιαίτερα από μέρους της Πολιτείας.
- Περαιτέρω ενδυνάμωση της ανεξαρτησίας της Εθνικής Επιτροπής Ταχυδρομείων και Τηλεπικοινωνιών (ΕΕΤΤ) σε θέματα ρύθμισης της αγοράς και προώσπισης του ανταγωνισμού κρίνεται αναγκαία. Συγκεκριμένα, η ΕΕΤΤ θα πρέπει να ενισχυθεί με όσο το δυνατόν πιο ειδικευμένο (τεχνολογικά και νομικά) προσωπικό, μιας και οι συνεχείς και ραγδαίες τεχνολογικές εξελίξεις το επιβάλλουν.
- Η πορεία της συγκεκριμένης αγοράς, λόγω και της ιδιαιτερότητας του κλάδου, αναμένεται να είναι σύνθετη στο άμεσο μέλλον. Πιο συγκεκριμένα, η δυνατότητα διείσδυσης διαφορετικά κατηγοριοποιημένων επιχειρήσεων στις περισσότερες αγορές του χώρου αναμένεται να εντείνει τον ανταγωνισμό. Ταυτόχρονα όμως οι ραγδαίες εξελίξεις στις τεχνολογίες του χώρου επιτρέπουν τη δημιουργία νέων αναγκών, οι οποίες με τη σειρά τους γεννούν νέα προϊόντα και ως εκ τούτου νέες δυναμικές μικρομεσαίες εταιρείες (ΜΜΕ). Για παράδειγμα, παλαιότερα οι μεγάλες εταιρείες κινητής τηλεφωνίας δεν είχαν εξαρχής προβλέψει την τεράστια απήχηση που θα είχαν τα σύντομα μηνύματα (sms) και αιφνιδιάστηκαν από την καινούρια αγορά που αναδύθηκε. Κατ' επέκταση η στρατηγική της κυβέρνησης στη συγκεκριμένη αγορά θα πρέπει να έχει ως στόχο τους νέους κυρίως επιχειρηματίες, οι οποίοι τείνουν γρηγορότερα από τους άλλους να υιοθετούν νέες τεχνολογίες (συνέβη παλαιότερα και με την κινητή τηλεφωνία και με το διαδίκτυο). Οι γενικές κατευθύνσεις λοιπόν του κράτους θα μπορούσε να είναι: ενίσχυση από μέρους των τραπεζών νέων τέτοιων ΜΜΕ εταιρειών που δημιουργούνται από νέους επιστήμονες οι οποίοι και μπορούν να προτείνουν πρωτότυπες ιδέες στον χώρο.
- Η περαιτέρω διείσδυση της πληροφορικής (και ιδιαίτερα του διαδικτύου) μπορεί να βοηθήσει αποφασιστικά στην αύξηση της παραγωγικότητας σε μια σειρά από επιστημονικούς χώρους όπως, για παράδειγμα, η τηλε-εκπαίδευση και η τηλε-ιατρική. Ένας επιπρόσθετος επιθυμητός στόχος, μέσω της πληροφορικής, μπορεί να θεωρηθεί και ο περαιτέρω εκσυγχρονισμός του δημόσιου τομέα. Συγκεκριμένα,

η ευρεία εφαρμογή της μπορεί να έχει θετική επίδραση στη βελτίωση για μια σειρά από συστήματα του Δημοσίου όπως: προμήθειες, διαδικασίες εξαγωγών, διαχείρισης δικτύων, υποδομών και φυσικών πόρων, δημόσιας ασφάλειας και προστασίας, δικαιοσύνης και φορολογίας, παρακολούθησης τεχνικών έργων, προβολής πολιτισμού κ.ά.

4.2.5. Συμπεράσματα

Η πορεία του κλάδου της Πληροφορικής και των Επικοινωνιών στη χώρα μας είναι μια σύνθετη διαδικασία. Πιο συγκεκριμένα, παρατηρούμε τη συνεχή προσφορά νέων πακέτων υπηρεσιών σε ανταγωνιστικές και συνεχώς μειούμενες τιμές αλλά και τη δημιουργία νέων καινοτόμων προϊόντων και υπηρεσιών. Έχουμε δηλαδή έναν κλάδο σε διαδικασία συνεχούς εξέλιξης και απελευθέρωσης. Ως εκ τούτου σκοπός και στρατηγική της Πολιτείας θα πρέπει να είναι:

- Η αυστηρή και συνεχής παρακολούθηση, μέσω των ρυθμιστικών αρχών, τόσο της απελευθέρωσης του κλάδου όσο και των πιθανών επερχόμενων συμμαχιών-εξαγορών-συγχωνεύσεων των μεγάλων παρόχων (εταιρειών τηλεπικοινωνιών και της πληροφορικής) για λόγους βιωσιμότητας στο άμεσο μέλλον.
- Η χρηματοδοτική ενίσχυση (για την πραγματοποίηση των αναγκών επενδύσεων σε επίπεδο τουλάχιστον του τεχνολογικού εξοπλισμού) των παλαιών αλλά και των νεοεισερχόμενων ΜΜΕ του κλάδου. Οι εταιρείες αυτές μπορούν να αναλάβουν, μέσω των καινοτομιών που επιβάλλει η ταχύτατη τεχνολογική εξέλιξη, την αύξηση της προστιθέμενης αξίας (ικανοποιώντας τις συνεχώς εξελισσόμενες ανάγκες στον χώρο) αλλά και της απασχόλησης στον κλάδο.
- Η διευκόλυνση και ενίσχυση νέων αγορών του ηλεκτρονικού επιχειρείν αλλά και των ΜΜΕ που δραστηριοποιούνται δυναμικά σε αυτές και βρίσκονται σε αρχικό στάδιο ανάπτυξης.

Βιβλιογραφία

Boston Consulting Group (2012), "Παράγων Ίντερνετ: Το Διαδίκτυο ως μοχλός ανάπτυξης της Ελληνικής Οικονομίας", Annual Report.

International Telecommunication Union, "Measuring the Information Society" (2013), Annual Report.

Περαντώνης, Γ. (2011), "Κλάδος Τηλεπικοινωνιών: Ανάλυση Περιβάλλοντος στην Ελλάδα", Μεταπτυχιακή Διατριβή, Οικονομικό τμήμα, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.

Η διαχρονική εξέλιξη των δαπανών υγείας στην Ελλάδα κατά την περίοδο 2009-2012

Ρωξάνη Καραγιάννη*

1. Εισαγωγή

Οι δαπάνες υγείας αντικατοπτρίζουν τη ζήτηση υπηρεσιών υγείας μιας χώρας και αντιπροσωπεύουν περίπου το 10% της συνολικής οικονομικής δραστηριότητας στις ανεπτυγμένες χώρες, ενώ τα $\frac{3}{4}$ αυτών αφορούν στη δημόσια χρηματοδότηση (Λιαρόπουλος, 2007). Αυτό που διαφοροποιεί τις δαπάνες υγείας από τις δαπάνες άλλων τομέων της οικονομίας είναι η φύση του αγαθού αλλά και η αναγκαιότητά τους για τη διασφάλιση του επιπέδου υγείας του πληθυσμού. Άλλωστε το κύριο ερώτημα που απασχολεί τους μελετητές είναι το κατά πόσο οι πολίτες ωφελούνται πραγματικά από τις διατιθέμενες δαπάνες.

Το παγκόσμιο ενδιαφέρον για το μέγεθος των δαπανών υγείας οφείλεται στην έμφαση των κυβερνήσεων για τη συγκράτηση του κόστους και στη σχέση κόστους-αποδοτικότητας που διέπει τις δαπάνες υγείας, λαμβάνοντας υπόψη ότι το μεγαλύτερο ποσοστό χρηματοδοτείται από την Κεντρική Κυβέρνηση είτε μέσω της φορολογίας είτε μέσω της υποχρεωτικής κοινωνικής ασφάλισης (Gerdtham και Jonsson, 2000). Κύρια ερωτήματα που απασχόλησαν τους μελετητές ήταν σε ποιο βαθμό η οργάνωση του υγειονομικού συστήματος, η αυξημένη κάλυψη υπηρεσιών υγείας μέσω της κοινωνικής ασφάλισης, η πλεονάζουσα προσφορά ιατρικού δυναμικού καθώς και ο τρόπος αποζημίωσης των υπηρεσιών τους, η εισαγωγή του θεσμού του γενικού ιατρού ως gatekeeper καθώς και η χρήση υπηρεσιών υψηλού κόστους μπορούν να επηρεάσουν θετικά ή αρνητικά το μέγεθος των δαπανών υγείας.

Η μελέτη των προαναφερθέντων ερωτημάτων οδήγησε σε κύρια συμπεράσματα για τους παράγοντες που επηρεάζουν το μέγεθος των δαπανών υγείας. Ο Newhouse (1987) υποστηρίζει ότι το κατά κεφαλήν εισόδημα συν-

δέεται θετικά με την αύξηση των δαπανών υγείας. Οι Pauly (1968) και Weisbord (1991) καταλήγουν ότι η αυξημένη κοινωνική ασφάλιση επηρεάζει το ύψος των δαπανών υγείας τόσο μέσω της προσφοράς όσο και της ζήτησης υπηρεσιών υγείας. Αντίστοιχα, η μελέτη του OECD (1996) συμπεραίνει ότι το υψηλό ποσοστό χρηματοδότησης των δαπανών υγείας από την Κεντρική Κυβέρνηση μπορεί να οδηγήσει σε ελλείμματα στο δημόσιο τομέα, ενώ η υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση συμβάλλει στην εμφάνιση του φαινομένου του ηθικού κινδύνου. Οι Evans (1974), Rice (1983), και McGuire et al. (1993) συμφωνούν ότι η προκλητή ζήτηση υπηρεσιών υγείας (supplier-induced demand) συμβάλλει στην αύξηση των δαπανών υγείας. Ο Weisbord (1991) συμπεραίνει ότι η ιατρική τεχνολογία μπορεί να απλοποιεί τις ιατρικές διαδικασίες αλλά γενικότερα οδηγεί σε αύξηση της προσφοράς και της ζήτησης, με τελικό αποτέλεσμα την αύξηση των δαπανών υγείας. Οι Leu (1986), Gerdtham et al. (1992) και Hitiris και Posnett (1992) υποστηρίζουν ότι δημογραφικοί και οργανωσιακοί παράγοντες επηρεάζουν σημαντικά τις δαπάνες υγείας. Οι Baltagi και Moscone (2010) συμπεραίνουν ότι οι υπηρεσίες υγείας είναι αναγκαίο αγαθό και η ελαστικότητά τους είναι μικρότερη της μονάδας, σε αντίθεση με τον Newhouse (1987), ο οποίος υποστηρίζει ότι είναι αγαθό πολυτελείας.

Οι δημογραφικοί, οι κοινωνικοοικονομικοί, οι υγειονομικοί και οι επιδημιολογικοί παράγοντες καθώς και η αύξηση του όγκου και της αξίας των υπηρεσιών υγείας αποτελούν τα κύρια αίτια αύξησης των δαπανών υγείας. Η βελτίωση του προσδόκιμου επιβίωσης και το φαινόμενο της γήρανσης του πληθυσμού είχαν ως αποτέλεσμα την αύξηση του αριθμού των ατόμων της τρίτης ηλικίας, η ιατρική φροντίδα των οποίων απαιτεί μεγαλύτερο χρόνο νοσηλείας και περισσότερους πόρους. Η υπερβάλλουσα κατανάλωση υπηρεσιών υγείας λόγω της αύξησης του κατά κεφαλήν εισοδήματος και της πλήρους ασφαλιστικής κάλυψης διόγκωσε την ιδιωτική δαπάνη υπηρεσιών υγείας. Η συνεχιζόμενη ανάπτυξη και διεύρυνση των ιατρικών και διαγνωστικών πράξεων, η διάδοση της βιοϊατρικής τεχνολογίας αύξησαν το κόστος των υπηρεσιών παρ' όλη τη βελτίωση στη διάγνωση και στη θεραπεία. Η αύξηση των χρόνιων και εκφυλιστικών νοσημάτων και οι απαραίτητες μακροχρόνιες και πολλές φορές αναποτελεσματικές παρεμβάσεις απαιτούν όλο

* Ερευνήτρια Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ).

και περισσότερους πόρους. Επιπρόσθετα, η αλόγιστη ζήτηση υπηρεσιών υγείας, η κακή χρήση και η μη ορθή αξιοποίηση της βιοτεχνολογίας, η κατάχρηση της συνταγογράφησης, το πλεονάζον ιατρικό δυναμικό συντέλεσαν στη διαχρονική αύξηση των δαπανών υγείας.

Για την αντιμετώπιση των αυξανόμενων δαπανών υγείας εφαρμόζονται μία σειρά από διαρθρωτικές παρεμβάσεις από τις εκάστοτε κυβερνήσεις τόσο ως προς τη ζήτηση όσο και ως προς την προσφορά υπηρεσιών υγείας, με κύριο στόχο την παραγωγική και αποδοτική αξιοποίηση των διατιθέμενων πόρων, η οποία βελτιώνει το επίπεδο υγείας του πληθυσμού. Παρεμβάσεις από την πλευρά της ζήτησης όπως η συμμετοχή του ασθενούς στο κόστος οδοντιατρικών και ιατρικών επισκέψεων, φαρμακευτικής κατανάλωσης, εργαστηριακών και διαγνωστικών εξετάσεων καθώς και η ειδική φορολόγηση σε προϊόντα που ενέχονται για αυξημένη χρήση των υπηρεσιών υγείας στοχεύουν στη μείωση της κατανάλωσης των υπηρεσιών υγείας και στην απελευθέρωση πόρων για χρήση τους σε άλλες ανάγκες και προτεραιότητες. Παρεμβάσεις από την πλευρά της προσφοράς όπως οι σφαιρικοί προϋπολογισμοί, η αμοιβή των ιατρών κατά κεφαλήν εγγραφόμενων ασθενών, οι φραγμοί στην είσοδο στο ιατρικό επάγγελμα, η αξιολόγηση της τεχνολογίας υγείας, ο έλεγχος της φαρμακευτικής δαπάνης, ο έλεγχος των τιμών των παρεχόμενων υπηρεσιών υγείας, η μείωση των κερδών των συμμετεχόντων στην εφοδιαστική αλυσίδα, η εισαγωγή αρνητικών και θετικών καταλόγων συνταγογράφησης στοχεύουν στη μείωση του όγκου των προσφερόμενων υπηρεσιών υγείας από τους προμηθευτές.

Με βάση τα παραπάνω είναι εύλογο οι δαπάνες υγείας να αποτελούν βασικό σημείο συζήτησης και εφαρμογής διαρθρωτικών μέτρων σε περιόδους οικονομικής ύφεσης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Ελλάδα όπου ένας από τους βασικούς στόχους των Μνημονίων Συνεννόησης είναι ο εξορθολογισμός των δαπανών υγείας με ιδιαίτερη έμφαση στη συγκράτηση της δημόσιας φαρμακευτικής δαπάνης και στην αναδιάρθρωση του υγειονομικού συστήματος.

Σκοπός του άρθρου είναι να αναλύσει τη διαχρονική εξέλιξη των δαπανών υγείας στη χώρα μας κατά την περίοδο 2009-2012, προσδιορίζοντας σε ποιους χρηματοδοτικούς φορείς, σε ποιες υγειονομικές δραστηριότητες και σε ποιους προμηθευτές υγείας καταγράφηκαν σημαντικές μεταβολές από την εφαρμογή των πρόσφατων διαρθρωτικών παρεμβάσεων. Η ανάλυση βασίζεται σε προσωρινά αναθεωρημένα στοιχεία δαπανών υγείας

σε εθνικό επίπεδο, με βάση το Σύστημα Λογαριασμών Υγείας του ΟΟΣΑ¹ που δημοσιοποίησε η Ελληνική Στατιστική Αρχή τον Μάρτιο του 2014. Η ανάλυση των δαπανών υγείας στις διάφορες συνιστώσες μπορεί να συμβάλει θετικά στην άσκηση αποτελεσματικής δημόσιας πολιτικής στον τομέα της υγείας.

2. Επισκόπηση της διαχρονικής εξέλιξης των δαπανών υγείας

Οι δαπάνες υγείας μειώθηκαν σε πολλές χώρες του ΟΟΣΑ, ως αποτέλεσμα της οικονομικής κρίσης που ξεκίνησε το 2008, μετά από μία περίοδο συνεχούς αύξησης, η οποία οφειλόταν στην αύξηση του όγκου των κατά κεφαλήν καταναλισκόμενων υπηρεσιών υγείας, στην αύξηση των τιμών των υγειονομικών υπηρεσιών, σε δημογραφικές και καταναλωτικές αλλαγές, στη ραγδαία πρόοδο της τεχνολογίας υγείας καθώς και στον ιατρικό πληθωρισμό και την προκλητή ζήτηση.

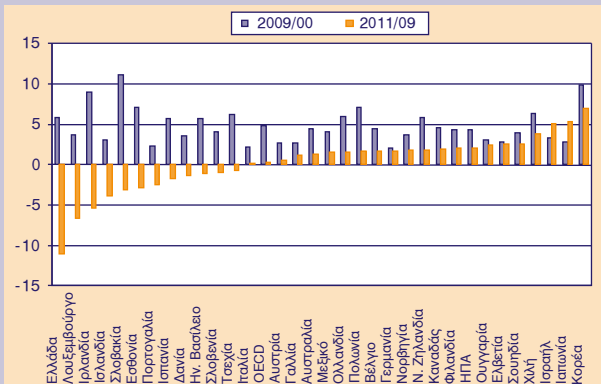
Λόγω της οικονομικής κρίσης, οι ευρωπαϊκές χώρες δέχτηκαν πιέσεις για συγκράτηση των δαπανών υγείας. Λαμβάνοντας υπόψη ότι η δημόσια χρηματοδότηση καταλαμβάνει τα $\frac{3}{4}$ των συνολικών δαπανών υγείας, κατά μέσο όρο στις χώρες της Ε.Ε., οι εκάστοτε κυβερνήσεις εφάρμοσαν διάφορες πολιτικές για να βελτιώσουν την αποτελεσματικότητα των συστημάτων υγείας όπως η αναπροσαρμογή του επιπέδου χρηματοδότησης, η ρύθμιση της ζήτησης των υπηρεσιών υγείας και ο έλεγχος του κόστους φροντίδας (Morgan και Astolfi, 2013, 2014).

Σε όλες τις χώρες του ΟΟΣΑ, εκτός από το Ισραήλ και την Ιαπωνία, ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής των συνολικών δαπανών υγείας, σε πραγματικούς όρους, μειώθηκε την περίοδο 2009-2011, ενώ ο μέσος όρος για τις χώρες του ΟΟΣΑ αυξήθηκε κατά 0,27% (Διάγραμμα 1). Οι χώρες που επλήγησαν από την οικονομική κρίση παρουσίασαν υψηλούς αρνητικούς ρυθμούς μεταβολής των δαπανών υγείας. Η Ελλάδα κατέχει την πρώτη θέση μεταξύ αυτών με μέση ετήσια μεταβολή -11,08% την περίοδο 2009-2011 έναντι 5,86% την περίοδο 2000-2009. Στην Ιρλανδία οι συνολικές δαπάνες υγείας μειώθηκαν κατά 5,36% την περίοδο 2009-2011 συγκριτικά με μέση ετήσια αύξηση 8,98% την περίοδο 2000-2009. Ομοίως, στην Πορτογαλία οι δαπάνες υγείας μειώθηκαν κατά 2,45% έναντι αύξησης 2,72%, αντίστοιχα. Σε 20 χώρες του ΟΟΣΑ, οι δαπάνες υγείας συνέχισαν την ανοδική τους πορεία με φθίνοντα όμως ρυθμό, ο οποίος κυμάνθηκε από 0,10% στην Ιταλία, 1,73% στην Γερμανία, 2,60% στη Σουηδία μέχρι 6,95% στην Κορέα.

1. Το Σύστημα Λογαριασμών Υγείας στοχεύει στη διεθνή συγκρισιμότητα μεταξύ των χωρών και επιτρέπει την παροχή αξιόπιστων στοιχείων με απώτερο στόχο τον προσδιορισμό της οικονομικής επιβάρυνσης του κάθε χρηματοδοτικού φορέα και της κατεύθυνσης της υγειονομικής δαπάνης ανά προμηθευτή υγείας και ανά υγειονομική δραστηριότητα.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1

Μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής των συνολικών δαπανών υγείας στις χώρες του ΟΟΣΑ, 2000-2011 (εκατ., εθνικό νόμισμα, σταθερές τιμές ΑΕΠ 2005)

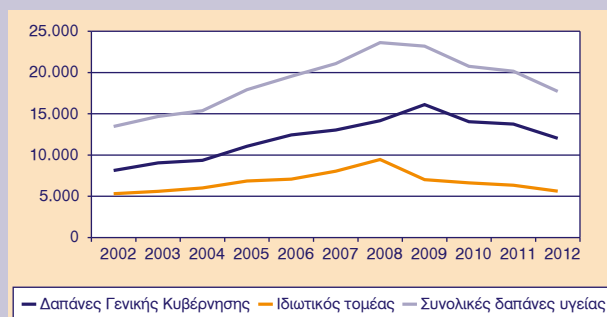

Πηγή: OECD, Health Data Statistics (2013).

Στην Ελλάδα, οι συνολικές δαπάνες υγείας, σε τρέχουσες τιμές, την περίοδο 2002-2012 καταγράφουν την υψηλότερη τιμή (23.615 εκατ. ευρώ) το 2008 συγκριτικά με 13.459 εκατ. ευρώ το 2002, ενώ κατά τη διάρκεια της οικονομικής ύφεσης μειώθηκαν για να προσεγγίσουν τα 17.708 εκατ. ευρώ το 2012, από τα οποία τα 12.033 εκατ. ευρώ αφορούσαν δαπάνες της Γενικής Κυβέρνησης και τα 5.622 εκατ. ευρώ του ιδιωτικού τομέα² (Διάγραμμα 2). Οι δαπάνες της Γενικής Κυβέρνησης και του ιδιωτικού τομέα μειώθηκαν σημαντικά μετά το 2009 και το 2008, αντίστοιχα, συμβαδίζοντας με την τάση των συνολικών δαπανών υγείας. Η συρρίκνωση αυτή οφείλεται στην οικονομική εξυγίανση των δαπανών υγείας μέσω των διαρθρωτικών μέτρων που εφαρμόστηκαν μετά τη σύμβαση του Μνημονίου Συνεννόησης τον Μάιο του 2010.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2

Διαχρονική εξέλιξη των δαπανών υγείας, σε τρέχουσες τιμές, 2002-2012 (σε εκατ. ευρώ)

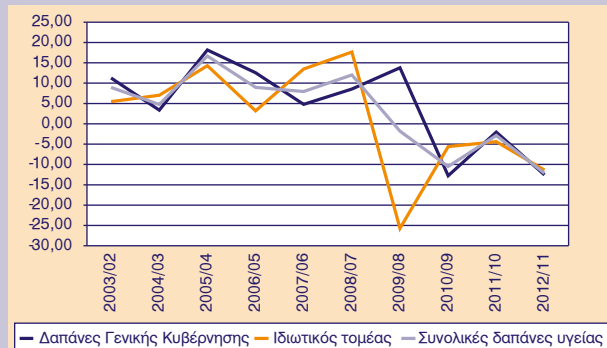

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2014), OECD Health Data Statistics (2013).

2. Η έννοια της δημόσιας ή ιδιωτικής δαπάνης αναφέρεται στο χρηματοδοτικό φορέα και όχι στο ιδιοκτησιακό καθεστώς του παρόχου της υγειονομικής φροντίδας.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3

Διαχρονική εξέλιξη του ετήσιου ρυθμού μεταβολής (%) των δαπανών υγείας, 2002-2012 (σε τρέχουσες τιμές)

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2014), OECD Health Data Statistics (2013), ίδιο υπολογισμοί.

Στο Διάγραμμα 3 απεικονίζεται ο ετήσιος ρυθμός μεταβολής των δαπανών υγείας σε τρέχουσες τιμές για την περίοδο 2002-2012. Παρατηρούμε ότι τόσο ο ρυθμός μεταβολής των συνολικών δαπανών όσο και των δαπανών της Γενικής Κυβέρνησης και του ιδιωτικού τομέα ακολουθούν την ίδια τάση, με μόνη εξαίρεση την περίοδο 2008-2009 όταν οι δαπάνες της Γενικής Κυβέρνησης αυξήθηκαν σε αντίθεση με τις δαπάνες του ιδιωτικού τομέα. Τη ραγδαία αύξηση των συνολικών δαπανών υγείας (8,21% κατά μέσο όρο) την περίοδο 2002-2009 ακολούθησε σημαντική συρρίκνωση (-8,50%) την περίοδο 2009-2012. Σε αντιστοιχία, τόσο οι δαπάνες της Γενικής Κυβέρνησης όσο και οι δαπάνες του ιδιωτικού τομέα μειώθηκαν κατά μέσο όρο κατά 9,13% και 7,12% μετά το 2009, συγκριτικά με την αύξηση 10,35% και 5,06% που καταγράφηκε την περίοδο 2002-2009.

Οι συνολικές δαπάνες υγείας ως ποσοστό του ΑΕΠ, σε τρέχουσες τιμές, διαμορφώθηκαν διαχρονικά στο 8,59% το 2002, στο 10,13% το 2008, στο 9,34% το 2010 και στο 9,16% το 2012. Οι δαπάνες της Γενικής Κυβέρνησης κυμάνθηκαν από 5,20% το 2002 σε 6,97% το 2009 και 6,22% το 2012, ενώ οι ιδιωτικές δαπάνες αυξήθηκαν από 3,40% το 2002 στο 4,06% το 2008 για να μειωθούν στο 2,91% το 2012. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι δαπάνες της Γενικής Κυβέρνησης ως ποσοστό του ΑΕΠ μειώθηκαν σημαντικά (-3,54% κατά μέσο όρο) συγκριτικά με τις ιδιωτικές δαπάνες (-1,45% κατά μέσο όρο) μετά το 2009 ύστερα από θετικούς ρυθμούς μεταβολής ύψους 4,50% την περίοδο 2002-2009.

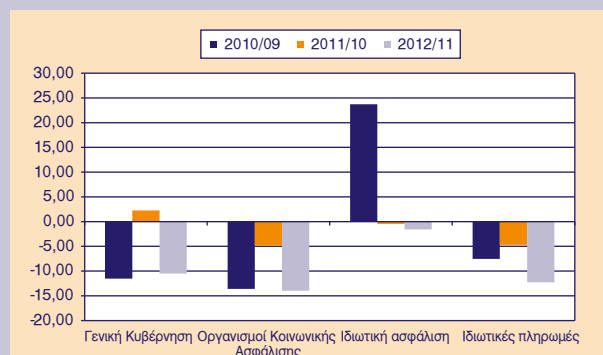
3. Η χρηματοδότηση των υπηρεσιών υγείας ανά χρηματοδοτικό φορέα (πλευρά της ζήτησης)

Τα διάφορα είδη υγειονομικής δραστηριότητας όπως η ενδονοσοκομειακή περίθαλψη, οι υπηρεσίες αποκατάστασης, η μακροχρόνια φροντίδα, τα φαρμακευτικά και υγειονομικά προϊόντα χρηματοδοτούνται από τους φορείς της εγχώριας οικονομίας και συγκεκριμένα από τη Γενική Κυβέρνηση συμπεριλαμβανομένων των Οργανισμών Κοινωνικής Ασφάλισης (ΟΚΑ), από τα νοικοκυριά και τις ιδιωτικές ασφαλιστικές εταιρείες (ιδιωτικές πληρωμές) και λοιπές οργανώσεις. Η Γενική Κυβέρνηση κατέβαλε για δαπάνες υγείας 2,63% του ΑΕΠ, οι ΟΚΑ 3,60% και τα νοικοκυριά 2,92% το 2012. Στον Πίνακα 1 παρατίθεται η ποσοστιαία κατανομή των δαπανών υγείας ανά φορέα χρηματοδότησης, σε τρέχουσες τιμές, για την περίοδο 2009-2012 (ΕΛΣΤΑΤ, 2014). Το κύριο χρηματοδοτικό βάρος του υγειονομικού συστήματος καθ' όλη την υπό εξέταση περίοδο επωμίζονται οι ΟΚΑ (39,28% επί του συνόλου των δαπανών υγείας το 2012 ή 6.957 εκατ. ευρώ) και οι συνολικές ιδιωτικές πληρωμές (31,91% ή 5.651 εκατ. ευρώ), ενώ έπεται η Γενική Κυβέρνηση (28,67% ή 5.076 εκατ. ευρώ) και οι λοιποί φορείς (0,14% ή 24 εκατ. ευρώ). Στη διάρκεια της οικονομικής ύφεσης η χρηματοδότηση από τους ΟΚΑ μειώθηκε, ενώ αυξήθηκε από τη Γενική Κυβέρνηση και τις ιδιωτικές πληρωμές.

Η εφαρμογή των μνημονιακών μέτρων σχετικά με τον εξορθολογισμό των δαπανών υγείας είχε ως αποτέλεσμα οι ΟΚΑ να συμβάλουν με σχετικά μεγαλύτερο μερίδιο στη συγκράτηση του κόστους συγκριτικά με τους υπόλοιπους φορείς χρηματοδότησης των υπηρεσιών υγείας (Διάγραμμα 4). Πιο αναλυτικά, η χρηματοδότηση από τους ασφαλιστικούς οργανισμούς μειώθηκε κατά μέσο όρο κατά 10,80%, ενώ της Γενικής Κυβέρνησης κατά 6,60% την περίοδο 2009-2012. Την ίδια περίοδο, οι πληρωμές των νοικοκυριών για υγειονομική περίθαλψη μειώθηκαν κατά μέσο όρο κατά 8,18% λόγω της συρρίκνωσης του διαθέσιμου εισοδήματος που επήλθε ως αποτέλεσμα της οικονομικής ύφεσης, ενώ οι δαπάνες για ιδιωτική ασφάλιση αυξήθηκαν κατά 7,22%.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4

Ετήσιος ρυθμός μεταβολής (%) των δαπανών υγείας ανά φορέα χρηματοδότησης σε τρέχουσες τιμές, 2009-2012

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2014), ίδιοι υπολογισμοί.

4. Η χρηματοδότηση της υγειονομικής δραστηριότητας ανά χρηματοδοτικό φορέα (η πλευρά της κατανάλωσης)

Οι συνολικές δαπάνες υγείας, ανεξάρτητα από τον φορέα χρηματοδότησης, κατανέμονται στην ενδονοσοκομειακή και εξωνοσοκομειακή (δημόσια και ιδιωτική) περίθαλψη, στις υπηρεσίες αποκατάστασης και μακροχρόνιας νοσηλευτικής φροντίδας, στις επικουρικές υπηρεσίες υγειονομικής φροντίδας, όπως οι εργαστηριακές και απεικονιστικές εξετάσεις, στις υπηρεσίες μεταφοράς ασθενών και επείγουσας διάσωσης, διάθεσης ιατρικών προϊόντων σε εξωνοσοκομειακούς ασθενείς όπως φαρμακευτικά σκευάσματα, γυαλιά και ακουστικά, πρόληψης και δημόσιας υγείας καθώς και διοίκησης του τομέα υγείας.

Από τον Πίνακα 2 διαφαίνεται ότι οι δύο κύριοι διαμορφωτές των συνολικών δαπανών υγείας είναι οι υπηρεσίες ενδονοσοκομειακής και εξωνοσοκομειακής περίθαλψης καθώς και οι υπηρεσίες παροχής ιατρικών προϊόντων σε εξωνοσοκομειακούς ασθενείς, με τις πρώτες να υπερέχουν σταθερά και με αυξητική τάση. Το

ΠΙΝΑΚΑΣ 1 Ποσοστιαία κατανομή των δαπανών υγείας ανά φορέα χρηματοδότησης σε τρέχουσες τιμές, 2009-2012

	2009	2010	2011	2012
Γενική Κυβέρνηση	27,05	26,73	28,14	28,67
Οργανισμοί Κοινωνικής Ασφάλισης	42,42	40,95	40,13	39,28
Συνολικές ιδιωτικές δαπάνες	30,53	32,29	31,56	31,91
Λοιπές δαπάνες	0,01	0,02	0,17	0,14

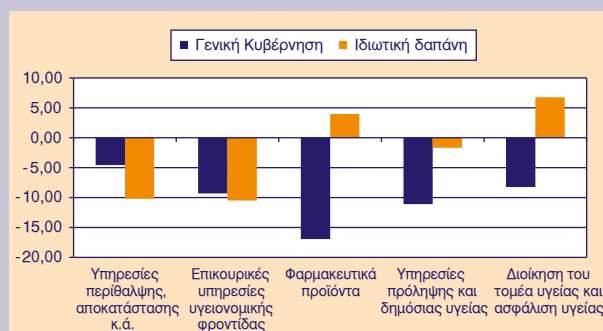
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2014), ίδιοι υπολογισμοί.

2012, το μερίδιο των δαπανών υγείας από την πλευρά της Γενικής Κυβέρνησης για υπηρεσίες περίθαλψης (64,24%) αυξήθηκε συγκριτικά με το 2009 (56,07%), ενώ αντίθετα το μερίδιο της ιδιωτικής δαπάνης μειώθηκε από 70,88% σε 63,70%, αντίστοιχα. Την ίδια περίοδο, αντίθετη τάση παρατηρείται στην κατανομή των δαπανών υγείας για την παροχή ιατρικών προϊόντων σε εξωνοσοκομειακούς ασθενείς. Το μερίδιο που αφορά τη Γενική Κυβέρνηση μειώθηκε από 34,89% σε 26,55%, ενώ η ιδιωτική δαπάνη αυξήθηκε από 21,21% σε 28,69%. Παράλληλα, τόσο η Γενική Κυβέρνηση όσο και ο ιδιωτικός τομέας μείωσαν το μερίδιο δαπάνης για επικουρικές υπηρεσίες υγειονομικής φροντίδας.

Οι δαπάνες της Γενικής Κυβέρνησης, σε τρέχουσες τιμές, μειώθηκαν σε όλες τις βασικές κατηγορίες της υγειονομικής δραστηριότητας την περίοδο 2009-2012, με την υψηλότερη συρρίκνωση να παρατηρείται στα φαρμακευτικά προϊόντα, λόγω του μνημονιακού στόχου συγκράτησης της φαρμακευτικής δαπάνης, ενώ ακολουθούν οι υπηρεσίες πρόληψης και δημόσιας υγείας (Διάγραμμα 5). Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι η πολιτική που ασκεί η Γενική Κυβέρνηση σε ό,τι αφορά στη φαρμακευτική δαπάνη καθορίζεται από τη μνημονιακή δέσμευση σύμφωνα με την οποία η δημόσια δαπάνη για εξωνοσοκομειακά φάρμακα θα πρέπει να περιέλθει στο 1% του ΑΕΠ, δηλαδή περίπου στα 2 δις ευρώ (σε αντιστοιχία με τον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.), ενώ το σύνολο της δημόσιας φαρμακευτικής δαπάνης

(εξωνοσοκομειακή και ενδονοσοκομειακή) δεν θα πρέπει να υπερβεί το 1,3% του ΑΕΠ το 2014. Οι ιδιωτικές δαπάνες για επικουρικές υπηρεσίες υγειονομικής φροντίδας και υπηρεσίες νοσοκομειακής περίθαλψης μειώθηκαν σημαντικά, ενώ αυξήθηκαν οι δαπάνες για φαρμακευτικά προϊόντα. Η αύξηση αυτή μπορεί να οφείλεται στη διεύρυνση της αρνητικής λίστας (negative list) φαρμάκων και στην αύξηση της συμμετοχής των ασφαλισμένων σε ορισμένες κατηγορίες φαρμακευτικών προϊόντων.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5
Μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής (%) των δαπανών υγείας ανά υγειονομική δραστηριότητα και ανά φορέα χρηματοδότησης, σε τρέχουσες τιμές, 2009-2012

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2014), Ίδιοι υπολογισμοί.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2 Ποσοστιαία κατανομή των δαπανών υγείας ανά υγειονομική δραστηριότητα και ανά φορέα χρηματοδότησης, σε τρέχουσες τιμές, 2009-2012

	2009		2010		2011		2012	
	Γενική Κυβέρνηση	Ιδιωτική δαπάνη	Γενική Κυβέρνηση	Ιδιωτική δαπάνη	Γενική Κυβέρνηση	Ιδιωτική δαπάνη	Γενική Κυβέρνηση	Ιδιωτική δαπάνη
Υπηρεσίες περίθαλψης	56,07	70,88	56,25	68,86	59,14	68,67	64,24	63,70
Υπηρεσίες αποκατάστασης	0,07	0,00	0,07	0,00	0,07	0,00	0,63	0,00
Υπηρεσίες μακροχρόνιας νοσηλευτικής φροντίδας	0,51	0,14	0,81	0,19	0,51	0,22	0,66	0,45
Επικουρικές υπηρεσίες υγειονομικής φροντίδας	4,12	6,13	3,63	5,71	3,95	5,33	4,01	5,51
Ιατρικά προϊόντα σε εξωνοσοκομειακούς ασθενείς	34,89	21,21	34,89	23,02	31,88	24,27	26,55	28,69
Υπηρεσίες πρόληψης και δημόσιας υγείας	1,82	0,05	2,07	0,06	1,93	0,06	1,68	0,06
Διοίκηση του τομέα υγείας και ασφάλιση υγείας	2,16	1,06	2,00	1,39	2,30	1,46	2,15	1,59
Μη εξειδικευμένες υπηρεσίες ανά είδος	0,36	0,51	0,28	0,78	0,22	0,00	0,09	0,00

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2014), Ίδιοι υπολογισμοί.

5. Η κατανομή της υγειονομικής δαπάνης ανά προμηθευτή υγείας (η πλευρά της προσφοράς)

Κύριοι προμηθευτές ή πάροχοι των υπηρεσιών υγείας είναι τα νοσοκομεία (δημόσιος και ιδιωτικός τομέας), οι δομές νοσηλευτικής φροντίδας και υποβοηθούμενης διαβίωσης, οι φορείς παροχής εξωνοσοκομειακής φροντίδας όπως τα ιατρεία, οδοντιατρεία, διαγνωστικά κέντρα, οι έμποροι λιανικής και άλλοι φορείς παροχής ιατρικών προϊόντων όπως τα φαρμακεία και λοιποί φορείς που δραστηριοποιούνται στην παροχή και διοίκηση προγραμμάτων υγείας.

Το μεγαλύτερο μερίδιο των συνολικών δαπανών υγείας κατανέμεται στα νοσοκομεία και στις λοιπές δομές νοσηλευτικής φροντίδας, ενώ ακολουθούν οι έμποροι λιανικής και οι φορείς εξωνοσοκομειακής φροντίδας (Πίνακας 3). Η ποσοστιαία κατανομή ως προς τα νοσοκομεία αυξήθηκε διαχρονικά από 40,39% των συνολικών δαπανών υγείας το 2009 στο 49,87% το 2012, ενώ αντίθετα η κατανομή των εμπορών λιανικής καθώς και των φορέων εξωνοσοκομειακής φροντίδας μειώθηκε από το 30,38% στο 27,19% και από το 26,54% στο 20,45%, αντίστοιχα.

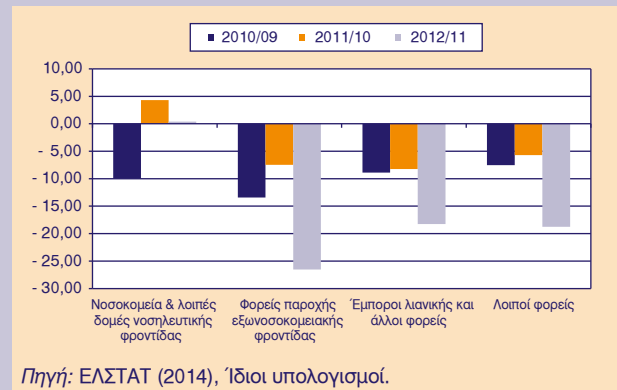
Οι δαπάνες υγείας, σε τρέχουσες τιμές, προς τα νοσοκομεία και λοιπές δομές νοσηλευτικής φροντίδας αυξήθηκαν διαχρονικά σε αντίθεση με τους υπόλοιπους παρόχους, οι οποίοι καταγράφουν σημαντικές μειώσεις ιδιαίτερα την περίοδο 2011-2012 (Διάγραμμα 6). Πιο αναλυτικά, ο αρνητικός ρυθμός μεταβολής (-9,97%) της ενδονοσοκομειακής δαπάνης την περίοδο 2009-2010 ακολουθήθηκε από θετικούς ρυθμούς το 2011 και το 2012 (4,30% και 0,41%, αντίστοιχα). Αντίθετα, οι προμηθευτές εξωνοσοκομειακής φροντίδας κατέγραψαν τους υψηλότερους αρνητικούς ρυθμούς (-26,52% το 2012), ενώ ακολουθούν οι έμποροι λιανικής (-18,25% το 2012).

Σε ό,τι αφορά την ενδονοσοκομειακή περίθαλψη το κύριο χρηματοδοτικό βάρος επωμίζονται οι φορείς της Γενικής Κυβέρνησης συμπεριλαμβανομένων των ΟΚΑ, ενώ χαμηλή παραμένει η συμμετοχή των νοικοκυριών κατά την περίοδο 2009-2012. Το μεγαλύτερο μερίδιο

της χρηματοδότησης των εμπορών λιανικής και φορέων παροχής ιατρικών προϊόντων καλύπτεται από τους ΟΚΑ. Αντίθετα, τα νοικοκυριά φαίνεται να χρηματοδοτούν σε μεγάλο βαθμό τους παρόχους εξωνοσοκομειακής φροντίδας.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6

Ετήσιος ρυθμός μεταβολής (%) των δαπανών υγείας ανά γενική κατηγορία προμηθευτών, σε τρέχουσες τιμές, 2009-2012

Στην περίοδο 2009-2012, οι δαπάνες της Γενικής Κυβέρνησης προς τα νοσοκομεία μειώθηκαν 3,35% κατά μέσο όρο, προς τους φορείς εξωνοσοκομειακής φροντίδας 12,36%, προς τους εμπόρους λιανικής πώλησης 16,47% και προς τους λοιπούς φορείς 11,23%. Οι ιδιωτικές δαπάνες αυξήθηκαν 6,23% κατά μέσο όρο προς τα νοσοκομεία και 2,61% προς τους εμπόρους λιανικής, ενώ μειώθηκαν 18,14% προς τους φορείς εξωνοσοκομειακής φροντίδας (Διάγραμμα 7). Οι παραπάνω μεταβολές μπορεί να οφείλονται στην αύξηση της συμμετοχής των ασφαλισμένων για νοσηλεία στις ιδιωτικές κλινικές και στη φαρμακευτική δαπάνη.

Σε ό,τι αφορά την ποσοστιαία κατανομή των δαπανών υγείας σε κύριους προμηθευτές υπηρεσιών, τα νοσοκομεία κατέχουν την πρώτη θέση με αυξητική τάση, λαμβάνοντας το 42,36% των συνολικών δαπανών το

ΠΙΝΑΚΑΣ 3 Ποσοστιαία κατανομή των δαπανών υγείας ανά γενική κατηγορία προμηθευτών υπηρεσιών υγείας, σε τρέχουσες τιμές, 2009-2012

	2009	2010	2011	2012
Νοσοκομεία & λοιπές δομές νοσηλευτικής φροντίδας	40,39	40,63	43,63	49,87
Φορείς παροχής εξωνοσοκομειακής φροντίδας	26,54	25,67	24,45	20,45
Έμποροι λιανικής και άλλοι φορείς	30,38	30,92	29,22	27,19
Λοιποί φορείς	2,69	2,78	2,70	2,50

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2014), ίδιοι υπολογισμοί.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4 Ποσοστιαία κατανομή των δαπανών υγείας σε κύριες κατηγορίες προμηθευτών, σε τρέχουσες τιμές, 2009-2012

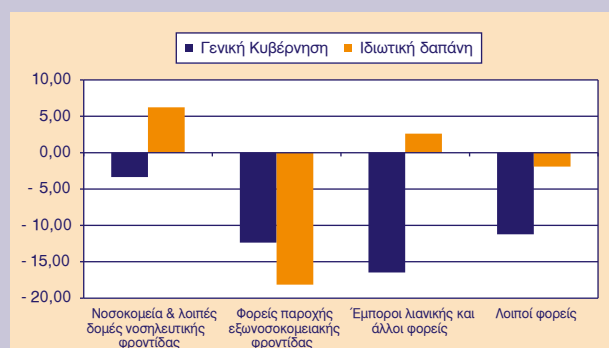
	2009	2010	2011	2012
Γενικά νοσοκομεία	34,82	34,96	37,43	42,36
Ιατρεία	7,82	7,56	7,14	5,34
Οδοντιατρεία	8,53	8,06	7,42	5,36
Εξωνοσοκομειακά κέντρα φροντίδας	4,28	4,33	4,32	3,86
Ιατρικά και διαγνωστικά κέντρα	4,14	3,70	3,77	3,85
Φαρμακεία	27,95	28,59	26,99	25,17

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2014), ίδιοι υπολογισμοί.

2012. Τη δεύτερη θέση καταλαμβάνουν τα φαρμακεία με 25,17% το 2012 συγκριτικά με 27,95% το 2009. Την τρίτη θέση κατέχουν τα οδοντιατρεία με 5,36% το 2012 έναντι 8,53% το 2009 (Πίνακας 4). Την περίοδο της οικονομικής κρίσης, οι δαπάνες προς ιατρεία και οδοντιατρεία κατέγραψαν την υψηλότερη μείωση (18,67% και 20,85%, αντίστοιχα) συγκριτικά με τα γενικά νοσοκομεία που εμφανίζουν τη χαμηλότερη (2,24%).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 7

Μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής (%) της χρηματοδότησης των προμηθευτών υγείας ανά χρηματοδοτικό φορέα, σε τρέχουσες τιμές, 2009-2012

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2014), ίδιοι υπολογισμοί.

6. Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Οι Reeves et al. (2014) υποστηρίζουν ότι η ανάλυση των στοιχείων για τις χώρες της Ευρώπης δεν καταδεικνύει ξεκάθαρη σχέση μεταξύ των περικοπών στις δαπάνες υγείας και της οικονομικής ύφεσης. Ορισμένες ευρωπαϊκές χώρες αύξησαν τις συνολικές δαπάνες υγείας ως αποτέλεσμα των αυξανόμενων αναγκών των πολιτών λόγω των υψηλών ελλειμμάτων και χρεών. Άλλες χώρες αύξησαν τις δαπάνες υγείας ως μέσο βελτίωσης της ποιότητας και της προσβασιμότητας των υπηρεσιών υγείας, με απώτερο σκοπό την προαγωγή της οικονομικής ανάπτυξης. Ενώ άλλες χώρες, πιστεύοντας ότι η

δημοσιονομική σταθερότητα προάγει την μελλοντική ανάπτυξη, παρουσίασαν σημαντικές μειώσεις στις δημόσιες δαπάνες υγείας. Πιο συγκεκριμένα, η Ισλανδία, η Ελλάδα, η Ιρλανδία, το Ηνωμένο Βασίλειο, η Ισπανία και η Σλοβενία καταγράφουν σημαντικές μειώσεις στις δαπάνες υγείας, ενώ η Ολλανδία, η Γαλλία και η Ελβετία αυξήσεις σε πραγματικούς όρους.

Στην Ελλάδα, κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης, οι συνολικές δαπάνες υγείας μειώθηκαν σημαντικά. Σύμφωνα με τους Thomson et al. (2014), η Ελλάδα συγκρατείται μεταξύ των χωρών στις οποίες η κατά κεφαλήν δαπάνη υγείας μειώθηκε σημαντικά προσεγγίζοντας τις τιμές του 2007. Μεγάλο μερίδιο της μείωσης αυτής οφείλεται στη συρρίκνωση των δαπανών υγείας της Γενικής Κυβέρνησης, ως αποτέλεσμα της οικονομικής εξοχίανσης του υγειονομικού συστήματος και της εφαρμογής διαρθρωτικών μέτρων.

Η ενδονοσοκομειακή και η εξωνοσοκομειακή περίθαλψη καθώς και η φαρμακευτική δαπάνη, οι οποίες αποτελούν τις κύριες συνιστώσες των συνολικών δαπανών υγείας και αντικατοπτρίζουν την πλευρά της ζήτησης, χρηματοδοτήθηκαν κυρίως από τους ΟΚΑ, τις ιδιωτικές πληρωμές και τη Γενική Κυβέρνηση. Η συνεισφορά των ΟΚΑ μειώθηκε στην υπό εξέταση περίοδο, κυρίως λόγω των περικοπών στη φαρμακευτική δαπάνη και στις παροχές εξωνοσοκομειακής περίθαλψης. Αντίθετα, η συμμετοχή των ιδιωτικών πληρωμών αυξήθηκε αλλά με φθίνοντα ρυθμό. Η μείωση στο διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών και η υψηλή ανεργία επέδρασαν αρνητικά στην αύξηση των ιδιωτικών πληρωμών σε φορείς εξωνοσοκομειακής φροντίδας.

Σε ό,τι αφορά την πλευρά της προσφοράς, τα νοσοκομεία και οι λοιπές δομές νοσηλευτικής φροντίδας κατέγραψαν τις υψηλότερες δαπάνες συγκριτικά με τους φορείς εξωνοσοκομειακής φροντίδας, όπως τα ιατρεία και τα διαγνωστικά κέντρα, και τους εμπόρους λιανικής, όπως τα φαρμακεία. Την αυξημένη χρηματοδότηση των δομών νοσηλευτικής φροντίδας επωμίστηκε η Γενική Κυ-

βέρνηση, ενώ οι ΟΚΑ συνέβαλαν με σχετικά μικρότερο μερίδιο χρηματοδότησης των εμπορών λιανικής και των φορέων παροχής ιατρικών προϊόντων λόγω της αναδιάρθρωσης της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης μέσω της ίδρυσης του ΕΟΠΥΥ και της εφαρμογής των διαρθρωτικών μέτρων για την αποζημίωση των φαρμακείων και των διαγνωστικών κέντρων, όπως η αναθεώρηση του ποσοστού συμμετοχής των ασφαλισμένων, η μείωση του ποσοστού κέρδους των φαρμακείων και η επιβολή rebates. Οι ιδιωτικές πληρωμές χρηματοδότησαν κυρίως τους παρόχους εξωνοσοκομειακής φροντίδας, ενώ οι δαπάνες προς τα ιατρεία και τα οδοντιατρεία μειώθηκαν σημαντικά.

Οι δαπάνες της Γενικής Κυβέρνησης μειώθηκαν σε όλες τις βασικές κατηγορίες της υγειονομικής δραστηριότητας που χαρακτηρίζουν την πλευρά της κατανάλωσης, με την υψηλότερη συρρίκνωση να καταγράφεται στη φαρμακευτική δαπάνη. Η συγκράτηση της φαρμακευτικής δαπάνης αποτέλεσε το βασικό στόχο των διαρθρωτικών μέτρων που εφαρμόστηκαν μετά τη σύνταξη του Μνημονίου Συνεννόησης τον Μάιο του 2010, λόγω της υπερκατανάλωσης φαρμάκων, τόσο σε ποσότητες αλλά και σε πρωτότυπα προϊόντα (brand names) που παρατηρήθηκε την περίοδο 2000-2010, αλλά και της σπατάλης που οδήγησε σε εικονική ζήτηση. Το φαινόμενο πολυφαρμακίας επιβεβαιώνεται και από το ότι η Ελλάδα κατατάσσεται στις πρώτες θέσεις στην κατανάλωση φαρμάκων όπως τα αντιβιοτικά, τα αντιδιαβητικά, τα αντιφλεγμονώδη ή τα αντιχοληστερινικά (OECD, 2013). Σύμφωνα με τους Morgan και Astolfi (2014), οι περικοπές στη φαρμακευτική δαπάνη στη χώρα μας αντιστοιχούσαν στο 1/3 των μειώσεων στον τομέα της υγείας την περίοδο 2009-2011, συμβάλλοντας στη μείωση του δημοσίου ελλείμματος κατά 1% του ΑΕΠ. Επιπρόσθετα, η Ελλάδα καταλαμβάνει την πρώτη θέση μεταξύ των χωρών με τις υψηλότερες μειώσεις στις δαπάνες για πρόληψη και δημόσια υγεία. Από την άλλη πλευρά, οι ιδιωτικές δαπάνες για φαρμακευτικά προϊόντα αυξήθηκαν, ενώ για επικουρικές υπηρεσίες υγειονομικής φροντίδας μειώθηκαν. Η αύξηση αυτή μπορεί να οφείλεται στο γεγονός ότι εφαρμόστηκαν πολιτικές που μετακύλησαν το κόστος από το δημόσιο στον ιδιωτικό τομέα όπως η αύξηση της συμμετοχής των ασφαλισμένων σε ορισμένες κατηγορίες φαρμακευτικών σκευασμάτων και η διεύρυνση της αρνητικής λίστας.

Η ανάλυση των δαπανών υγείας κατά την περίοδο 2009-2012 καταδεικνύει τη σαφή μείωση των συνολικών δαπανών υγείας σε ό,τι αφορά την πλευρά της Γενικής Κυβέρνησης και των Οργανισμών Κοινωνικής Ασφάλισης αλλά και τον φθίνοντα ρυθμό αύξησης από τη πλευρά των νοικοκυριών, ως αποτέλεσμα των επιπτώσεων της οικονομικής ύφεσης και των επακόλουθων διαρθρωτικών αλλαγών. Περαιτέρω διερεύνηση της εφαρμογής

των μέτρων πολιτικής συγκράτησης των δαπανών υγείας θα μπορούσε να συμβάλει στην εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με τις επιπτώσεις στις παρεχόμενες υπηρεσίες υγείας και εν γένει στο επίπεδο υγείας του πληθυσμού.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

Ελληνική Στατιστική Αρχή (2014), *Δαπάνες υγείας – Σύστημα Λογαριασμών Υγείας 2009-2012*, Αθήνα.

Ελληνική Στατιστική Αρχή (2013), *Δαπάνες υγείας – Σύστημα Λογαριασμών Υγείας 2009-2011*, Αθήνα.

Εργαστήριο Οργάνωσης και Αξιολόγησης Υπηρεσιών Υγείας (2013), *Εφαρμογή εθνικών λογαριασμών υγείας 2003-2011 με τη μεθοδολογία του ΟΟΣΑ-SHA*, Τμήμα Νοσηλευτικής, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα.

Λιαρόπουλος Λ. (2007), *Οργάνωση υπηρεσιών και συστημάτων υγείας*, Εκδόσεις Βήτα, Αθήνα, σελ. 177-184.

Ξένη

Baltagi B. and F. Moscone (2010), *Health care expenditure and income in the OECD reconsidered: Evidence from panel data*, IZA Discussion Paper no. 4851, pp. 22.

Evans R.G. (1974), "Supplier-induced demand: some empirical evidence and implications", στο M. Perlman (ed.) *The Economics of Health and Medical Care*, Macmillan, London.

Gerdtham U-G., I. Sogaard, F. Anderson, and B. Jonsson (1992), "Econometric analysis of health expenditure: a cross sectional study of OECD countries", *Journal of Health Economics*, vol. 11, pp. 63-84.

Gerdtham U-G. and B. Jonsson (2000), "International comparisons of health care expenditure: theory, data and econometric analysis", στο Gulyer A.J. and J.P. Newhouse (eds.) *Handbook of Health Economics*, Elsevier Publishing, vol. 1A, pp. 11-53.

Hitiris T. and J. Posnett (1992), "The determinants and effects of health expenditure in developed countries", *Journal of Health Economics*, vol. 11, pp. 173-181.

Leu R.E. (1986), "The public-private mix and international health care costs", στο A.J. Culyer and B. Jonsson (eds.), *Public and Private Health Services*, Basil Blackwell, Oxford.

McGuire A., D. Parkin, D. Hughes and K. Gerard (1993), "Econometric analyses of national health expenditures: can positive economies help to answer normative questions?", *Health Economics*, vol. 2, pp. 113-126.

Morgan D. and R. Astolfi (2014), "Health spending continues to stagnate in many OECD countries", *OECD Health Working Papers*, No. 68, OECD Publishing, <http://dx.doi.org/10.1787/5k4dd1st95xv-en>

Morgan D. and R. Astolfi (2013), "Health spending growth at zero: Which sectors are most affected?", *OECD Health Working Papers*,

No. 60, OECD Publishing, <http://dx.doi.org/10.1787/5jz5sq5qnwf5-en>

Newhouse J.P. (1987), "Cross national differences in health spending: what do they mean?", *Journal of Health Economics*, vol. 6, pp. 159-162.

OECD (1996), "Health care reform: the will to change", *Health Policy Studies*, no 8, OECD, Paris.

OECD (2013), *Health at a glance 2013*, OECD Publishing.

OECD (2014), *Health Data Statistics 2013*, OECD Publishing.

Pauly M. (1968), "The economics of moral hazard", *American Economic Review*, vol. 58, pp. 531-537.

Reeves A., M. McKee, S. Basu, and D. Stuckler (2014), "The political economy of austerity and healthcare: Cross-national analysis

of expenditure changes in 27 European nations 1995-2011", *Health Policy*, vol. 115, pp.1-8.

Rice T. (1983), "The impact of changing medicare reimbursement rates on physician-induced demand", *Medical Care*, vol. 21, pp. 803-815.

Thomson S., J. Figueras, T. Evetovits, M. Jowett, P. Mladovsky, A. Maresso, J. Cylus, M. Karanikolos, and H. Kluge (2014), *Economic crisis, health systems and health in Europe: impact and implications for policy*, Policy summary 12, European Observatory on Health Systems and Policies, World Health Organization, pp.41.

Weisbord B.A. (1991), "The health care quadrilemma: an essay of technological change, insurance, quality of care and cost-containment", *Journal of Economic Literature*, vol. 29, pp. 523-552.

Πρότυπο διαχείρισης κρίσεων στον φαρμακευτικό κλάδο στην Ελλάδα

Λάουρα Μάσκα*, Θεόδωρος Τσέκερης**,
Χρήστος Καδάς***

1. Εισαγωγή

Οι οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες που διαμορφώθηκαν στην Ελλάδα αλλά και παγκοσμίως τα τελευταία έτη έδειξαν ότι οι κρίσεις, σε σημαντικό βαθμό, δεν μπορούν ούτε απόλυτα να αποφευχθούν ούτε να προβλεφθούν με ακρίβεια. Ορισμένες βιομηχανίες είναι περισσότερο ευάλωτες σε καταστάσεις κρίσεων από άλλες, ως αποτέλεσμα της πολυπλοκότητας των κανονισμών με βάση τους οποίους λειτουργούν, αλλά και λόγω των εσωτερικών διαδικασιών που τις διέπουν. Ιδιαίτερα όσον αφορά στη φαρμακευτική βιομηχανία, αναμφίβολα χαρακτηρίζεται ως ευάλωτη. Οι επιπτώσεις μιας κρίσης στον φαρμακευτικό κλάδο γενικώς αποτιμούνται ως σημαντικές και δυνητικά έχουν μεγάλη διάχυση στη συνολική οικονομία και την κοινωνία, λόγω της ευπάθειας των προϊόντων και του ζωτικού ρόλου που διαδραματίζουν στην επέκταση της διάρκειας και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής ανθρώπων, με τη θεραπεία ασθενών και την εξεύρεση νέων φαρμάκων για διάφορες ασθένειες. Επιπροσθέτως, οι κρίσεις δεν έχουν γεωγραφικά όρια και οι συνέπειές τους μπορούν να διαχυθούν σε παγκόσμια κλίμακα, ανάλογα με το μέγεθος και τον τύπο του κάθε οργανισμού και το μοντέλο επιχειρησιακής λειτουργίας του.

Η παρούσα εργασία παρέχει μια επισκόπηση των απαιτήτων συστατικών για τη διαχείριση των κρίσεων, με βάση την επισκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας και των αποτελεσμάτων από την πρωτότυπη έρευνα που πραγματοποιήθηκε. Αποτελεί μια προσπάθεια να εμπλουτιστεί η αρκετά περιορισμένη έρευνα για τη διαχείριση κρίσεων στον φαρμακευτικό κλάδο (Priporas and Vangelinos, 2008) και, κατ' επέκταση, σε άλλους κλάδους της ελληνικής βιομηχανίας. Το γνωστικό υπόβαθρο αναφέρεται στη θεωρία της διαχείρισης κρίσεων καθώς και της ετοιμότητας στις κρίσεις (crisis preparedness), και εφαρμόζεται στις φαρμακευτικές εταιρείες στην Ελλάδα. Η έρευνα έχει ως στόχο να δημιουργήσει ένα σύνολο εργαλείων για τις φαρμακευτικές εταιρείες, το οποίο θα τις βοηθήσει να αξιολογήσουν το επίπεδο ετοιμότητάς τους σε μια μελλοντική κρίση και θα τις

‘ειδοποιήσει’ να προετοιμαστούν κατάλληλα για την οποιαδήποτε κίνηση για τη διαχείρισή της κρίσης.

Το αναφερόμενο πλαίσιο διαχείρισης κρίσεων υποστηρίζεται από ένα πρότυπο βέλτιστης πρακτικής, το οποίο δύναται να καταστεί μια κατευθυντήρια γραμμή στην ελληνική φαρμακευτική αγορά, για να δημιουργήσουν οι εταιρείες τα δικά τους εξειδικευμένα σχέδια διαχείρισης κρίσεων. Στην παρούσα πρωτότυπη έρευνα έλαβε μέρος ένας σημαντικός αριθμός 35 φαρμακευτικών εταιρειών. Τα αποτελέσματα της έρευνας δείχνουν ότι οι φαρμακευτικές εταιρείες στην Ελλάδα διαθέτουν ένα αξιόλογο επίπεδο ετοιμότητας για την αντιμετώπιση καταστάσεων κρίσης. Ωστόσο, εκτιμάται ότι υπάρχει περιθώριο βελτίωσης που μπορεί να επιτευχθεί από τις εταιρείες αξιοποιώντας τα αποτελέσματα της παρούσας εργασίας και το προτεινόμενο πρότυπο διαχείρισης κρίσεων.

2. Περιγραφή προτύπων διαχείρισης κρίσεων

Τις τελευταίες δύο δεκαετίες αναπτύχθηκαν διάφορες θεωρίες σχετικά με τα ζητήματα της προετοιμασίας και αντιμετώπισης κρίσεων από τις επιχειρήσεις. Σύμφωνα με τους Pearson και Mitroff (1993), δεν υπάρχουν όρια προβλεψιμότητας για ενδεχόμενες κρίσεις, ωστόσο, είναι σημαντικό να αναγνωρίσουμε τις διαφορετικές ομάδες ή «οικογένειες» κρίσεων, ώστε οι διάφορες επιχειρήσεις να είναι όσο το δυνατόν καλύτερα προετοιμασμένες. Διάφοροι ερευνητές προσπάθησαν να κατηγοριοποιήσουν τα είδη των κρίσεων, έτσι ώστε να οριστεί μια τυπολογία. Οι Pauchant και Mitroff (1992) ομαδοποίησαν τις κρίσεις σύμφωνα με κοινά χαρακτηριστικά τους, παρουσιάζοντας ένα πρότυπο που ονομάστηκε Χαρτοφυλάκιο Κρίσεων ή «οικογένειες». Ο Coombs (2007) εντόπισε τους ακόλουθους τύπους κρίσεων: τις φυσικές καταστροφές, την εχθρότητα, τις τεχνικές αποτυχίες, τις ανθρώπινες αποτυχίες, τις προκλήσεις, τις τεράστιες βλάβες, τα οργανωτικά παραινόμενα, και τον ίδιο τον χώρο εργασίας.

Παράλληλα, πολλοί ερευνητές έχουν προσπαθήσει να καθορίσουν τη διαχείριση της κρίσης ως μια διαδικασία οργάνωσης που ασχολείται με τα αρνητικά γεγονότα. Οι Pauchant και Mitroff (1992) ορίζουν τη διαχείριση κρίσεων ως οργανωτικές προσπάθειες που σχετίζονται με την πρόληψη των κρίσεων και την αντιμετώπισή τους. Ένα πρόγραμμα διαχείρισης κρίσεων ενσωματώνει όλες τις στρατηγικές που εφαρμόζει ένας οργανισμός, έτσι ώστε να προετοιμαστεί και να ανταποκριθεί αποτελεσματικά σε ένα απρόβλεπτο αρνητικό γεγονός. Επιπλέον,

* Υπεύθυνη Μεταπτυχιακών Προγραμμάτων, Aegean College.

** Ερευνητής Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ).

*** Aegean College.

η διαχείριση κρίσεων επιδιώκει να μεγιστοποιήσει την ανθεκτικότητα μιας επιχείρησης, δηλαδή, να ελαχιστοποιήσει την επίδραση του απρόβλεπτου αρνητικού γεγονότος και να επισπεύσει την ανάκαμψη.

Οι συνιστώσες της διαχείρισης κρίσεων μπορούν να συγκεντρωθούν σε 5 οικογένειες, όπως δείχνουν οι Pauchant et al. (1991). Οι οικογένειες αυτές είναι ένα είδος αθροίσματος όλων των στρατηγικών για τη διαχείριση κρίσεων. Οι φαρμακευτικές εταιρείες, χρησιμοποιώντας αυτές τις στρατηγικές και επικεντρώνοντας σε έναν «βασικό οδηγό», μπορούν να επωφεληθούν για τη διαχείριση απρόβλεπτων κρίσεων. Στον οδηγό αυτό, διάφορες παράμετροι από τις πέντε οικογένειες λαμβάνονται υπόψη και συμβάλλουν στη διαχείριση μιας κρίσης. Οι πέντε οικογένειες αποτελούν και τη βάση για τη διεξαγωγή της παρούσας ανάλυσης. Η επικέντρωση σε αυτές τις οικογένειες θεωρείται σημαντική, αφού επιτρέπει να δημιουργηθεί ένα πρότυπο που θα αναλύσει το επίπεδο ετοιμότητας των φαρμακευτικών εταιρειών που δραστηριοποιούνται στην Ελλάδα και θα δημιουργήσει ένα πακέτο εργαλείων για την αξιολόγησή τους. Ο στόχος της ανάλυσης είναι να απαντήσει στα ερωτήματα της έρευνας με χρησιμοποίηση επιλεγμένων στρατηγικών, ειδικά προσαρμοσμένων στον φαρμακευτικό κλάδο.

Οι πέντε οικογένειες αποτελούνται από: (α) τις *στρατηγικές προσπάθειες* που εφαρμόζουν οι εταιρείες προκειμένου να προετοιμαστούν για την αποτελεσματική διαχείριση των κρίσεων, (β) τις *διαρθρωτικές και τεχνικές προσπάθειες*, (γ) τις *προσπάθειες αξιολόγησης και διάγνωσης*, (δ) τις *προσπάθειες επικοινωνιών* και (ε) τις *ψυχολογικές και πολιτιστικές προσπάθειες*. Οι οικογένειες ενσωματώνουν τις προσπάθειες εκείνες στις οποίες μια εταιρεία θα πρέπει να επικεντρωθεί, προκειμένου να είναι αποτελεσματική, καθώς προετοιμάζεται για τις επιπτώσεις μιας ενδεχόμενης κρίσης. Ο Πίνακας 1 αναλύει λεπτομερώς τις συνιστώσες κάθε μιας από τις πέντε οικογένειες προσπαθειών.

Σύμφωνα με τον Fink (1986), είναι απαραίτητη η δημιουργία μιας ομάδας διαχείρισης κρίσεων πριν από την ανάπτυξη ενός σχεδίου αντιμετώπισης της κρίσης. Στη βασική ομάδα που θα διαχειριστεί μια κρίση θα πρέπει να συμπεριλαμβάνεται τουλάχιστον ο διευθύνων σύμβουλος, ενώ μπορεί να συμμετέχουν και ανώτατα στελέχη. Τα στελέχη της ομάδας θα πρέπει να συναντώνται τακτικά για να παρέχουν τις κατευθυντήριες γραμμές, να αξιολογούν και να αναθεωρούν τα σχέδια αντιμετώπισης κρίσεων (Coombs, 2006). Η διαχείριση μιας κρίσης απαιτεί τη συνεργασία και τη συμβολή πολλών ατόμων με στόχο την ποικιλομορφία των λειτουργιών.

Οι Stotka και Miller (2002), αναφερόμενοι στην ομάδα διαχείρισης κρίσεων, περιγράφουν τους ρόλους και

ΠΙΝΑΚΑΣ 1 Διαχείριση κρίσεων και οι πέντε οικογένειες προσπαθειών

Στρατηγικές προσπάθειες για τη διαχείριση κρίσεων

1. Δραστικές αλλαγές στην εταιρική φιλοσοφία
2. Ενσωμάτωση της διαχείρισης κρίσεων στην επιχειρηματική αριστεία
3. Ενσωμάτωση της διαχείρισης κρίσεων στη διαδικασία στρατηγικού σχεδιασμού
4. Ένταξη της μονάδας διαχείρισης κρίσεων
5. Εκπαίδευση και προετοιμασία για διαχείριση κρίσεων
6. Χρήση προσομοιώσεων
7. Διαφοροποίηση χαρτοφυλακίου και στρατηγικών

Τεχνικές και διαρθρωτικές προσπάθειες

8. Δημιουργία μονάδας διαχείρισης κρίσεων
9. Δημιουργία προϋπολογισμού αποκλειστικά για διαχείριση κρίσεων
10. Ανάπτυξη και αλλαγή σχεδίου έκτακτης ανάγκης και χρήση ειδικών εγχειριδίων
11. Μηχανογραφημένη καταγραφή εργαζομένων, προϊόντων, λειτουργιών κ.λπ.
12. Δημιουργία ενός ειδικού χώρου έκτακτης ανάγκης
13. Μείωση των επικίνδυνων προϊόντων, υπηρεσιών και παραγωγών
14. Βελτιωμένος σχεδιασμός για την ασφάλεια των προϊόντων και την παραγωγή
15. Δημιουργία αντιγράφων ασφαλείας
16. Χρήση του εξωτερικού εμπειρογνώμονα και ανάλογων υπηρεσιών για διαχείριση κρίσεων

Προσπάθειες αξιολόγησης και διάγνωσης

17. Νομικός και οικονομικός έλεγχος των απειλών και των υποχρεώσεων
18. Τροποποιήσεις στην ασφαλιστική κάλυψη ελέγχου
19. Υπολογισμός περιβαλλοντικών επιπτώσεων και κανόνες ασφαλείας
20. Ταξινόμηση των πιο κρίσιμων δραστηριοτήτων απαραίτητων για την καθημερινή λειτουργία
21. Προειδοποιητικά σήματα ανίχνευσης και σάρωση
22. Έρευνα σχετικά με τους πιθανούς κινδύνους
23. Λεπτομερής παρακολούθηση των προηγούμενων κρίσεων

Επικοινωνιακές προσπάθειες

24. Εκπαίδευση για επικοινωνία στα μέσα μαζικής ενημέρωσης για διαχείριση κρίσεων
25. Σημαντικές προσπάθειες στον τομέα των δημοσίων σχέσεων
26. Σχετική πληροφόρηση για τις τοπικές κοινότητες
27. Προετοιμασία για δημιουργία σχέσεων με παρεμβατικές ομάδες (αστυνομία, μέσα ενημέρωσης, κ.λπ.)
28. Άσκηση πίεσης μεταξύ των ενδιαφερομένων
29. Χρήση των νέων τεχνολογιών επικοινωνίας

Ψυχολογικές και πολιτιστικές προσπάθειες

30. Ισχυρή δέσμευση της ανώτατης διοίκησης για διαχείριση κρίσεων
31. Αυξημένες σχέσεις με ομάδες ακτιβιστών
32. Αποδοχή των πληροφοριοδοτών
33. Αυξημένη γνώση εγκληματικών συμπεριφορών
34. Διορατικότητα και πρόβλεψη των επιπτώσεων των κρίσεων στους εργαζόμενους
35. Ψυχολογική υποστήριξη στους εργαζόμενους
36. Προετοιμασία για διαχείριση άγχους
37. Υποστήριξη σχετικά με παρελθούσες κρίσεις και κινδύνους

Πηγή: Pauchant et al. (1991) και ίδια επεξεργασία.

τις αρμοδιότητες του κάθε μέλους που συμμετέχει σε αυτήν. Η επικοινωνία διαδραματίζει σημαντικό ρόλο σε κάθε κρίση, ιδιαίτερα για τις φαρμακευτικές εταιρείες. Όταν μια κρίση χτυπά επιχειρήσεις που δεν έχουν ετοιμάσει ένα σχέδιο επικοινωνίας, πολύ συχνά αυτές ασχολούνται με τις συνέπειες, χωρίς να επικεντρώνονται στην αποτελεσματική επικοινωνία. Ένας μη κατάλληλος ή μη καλά σχεδιασμένος τρόπος επικοινωνίας μπορεί να αποδειχθεί καταστροφικός για την επιχείρηση.

Η υπάρχουσα βιβλιογραφία, η οποία αναφέρθηκε προηγουμένως, παρέχει μια σαφή εικόνα των προσπαθειών και των στρατηγικών που ένας οργανισμός θα πρέπει να εφαρμόζει προκειμένου να προετοιμαστεί κατάλληλα για μια κρίση. Ένα μοντέλο βέλτιστης πρακτικής ενσωματώνει τις προσπάθειες, τις διαδικασίες και τις στρατηγικές που θα πρέπει να περιλαμβάνονται στο σχέδιο διαχείρισης κρίσεων. Μεταξύ άλλων, το μοντέλο διαχείρισης κρίσεων πρέπει να είναι μέρος της κουλτούρας του κάθε οργανισμού και θα πρέπει να ενσωματωθεί στη διαδικασία σχεδιασμού. Η ομάδα διαχείρισης κρίσεων πρέπει να περιλαμβάνει τους κατάλληλους ανθρώπους με σαφή κατανομή ρόλων και ευθυνών. Τέλος, τα σχέδια έκτακτης ανάγκης, συμπεριλαμβανομένων των εγκαταστάσεων, αντιγράφων ασφαλείας των συστημάτων και του λογισμικού, και των προμηθειών, διαδικασιών και ενεργειών, πρέπει να είναι έτοιμα σε περίπτωση κρίσης, έτσι ώστε να λειτουργήσουν με τον πλέον αποτελεσματικό τρόπο.

3. Η έρευνα στον ελληνικό φαρμακευτικό κλάδο

Η υφιστάμενη εμπειρική βιβλιογραφία για τη διαχείριση κρίσεων στην Ελλάδα –τόσο γενικά όσο και ιδιαίτερα στην περίπτωση του φαρμακευτικού κλάδου– είναι αρκετά περιορισμένη, σε σύγκριση με τη διεθνή βιβλιογραφία. Το ξέσπασμα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης το 2008, η κρίση δημόσιου χρέους στην Ευρωζώνη, η αποχώρηση της Ελλάδας από τις διεθνείς αγορές ομολόγων και η ένταξή της στον τριμερή Μηχανισμό Στήριξης (ΕΕ, ΕΚΤ και ΔΝΤ) το 2010, ως αποτέλεσμα του υψηλού χρέους και του υψηλού ελλείμματός της, υπογραμμίζουν την ανάγκη εφαρμογής αποτελεσματικών σχεδίων διαχείρισης κρίσεων. Ωστόσο, οι εταιρείες συνήθως δεν εξετάζουν τα ενδεχόμενα κρίσεων ή/και δεν προετοιμάζονται κατάλληλα για αυτές.

Όσον αφορά στα θέματα υγείας, η ελληνική κυβέρνηση έχει ήδη εκπληρώσει το μεγαλύτερο μέρος του Εθνικού Προγράμματος Μεταρρυθμίσεων 2011-2014, μεταξύ των οποίων την ολοκλήρωση της πρωτοβάθμιας υγειονομικής περίθαλψης, τη μείωση της φαρμακευτικής δαπάνης και τη διείσδυση των γενοσήμων φαρμάκων. Σύμφωνα με στοιχεία του ΣΦΕΕ (2013), η κατά κεφαλήν δημόσια φαρμακευτική δαπάνη ακολούθησε πτωτική πορεία μετά

το 2009, αφού μειώθηκε από τα 456€ στα 214€ το 2013, ενώ αναμένεται περαιτέρω μείωση το 2014 (στα 183€).

Οι διευθυντές και τα στελέχη της φαρμακευτικής βιομηχανίας θα πρέπει να συμμετέχουν σε αυτή τη μεταρρυθμιστική προσπάθεια, και να είναι σε θέση να χειριστούν ενδεχόμενες κρίσεις, αναπτύσσοντας τις κατάλληλες δεξιότητες και στρατηγικές. Στην αναφερόμενη προσπάθεια δύνανται να συνδράμουν διαδικασίες αξιολόγησης της ετοιμότητας σε κρίσεις, όπως αυτή που εφαρμόζεται στην παρούσα εργασία, βοηθώντας τις επιχειρήσεις να αντιληφθούν πιθανά προβλήματα και να προβούν σε ουσιαστικές αλλαγές.

Σχετικά με τα χαρακτηριστικά της πρωτότυπης έρευνας, αρχικά χρησιμοποιήθηκε μια εισαγωγική επιστολή προς τις φαρμακευτικές επιχειρήσεις, όπου ορίστηκε ο σκοπός της έρευνας και η αξιοποίηση των απαντήσεων με συναίνεση των εταιρειών. Σε όλες τις εταιρείες ακολούθησε και τηλεφωνική επικοινωνία, όπου δόθηκαν εξηγήσεις για την αξία της έρευνας και τα οφέλη αυτής στις φαρμακευτικές επιχειρήσεις. Σε αυτές τις επικοινωνίες συμφωνήθηκε η εμπιστευτικότητα των πληροφοριών και η ανωνυμία των ερωτηθέντων. Χρησιμοποιήθηκε ένα δομημένο ερωτηματολόγιο για τη συλλογή ποσοτικών πληροφοριών και για να προσδιορίσει το επίπεδο της ετοιμότητας σχετικά με τις πέντε 'οικογένειες' προσπαθειών διαχείρισης κρίσεων.

Η έρευνα διακρίθηκε σε επτά τμήματα (ενότητες), ξεκινώντας από τη ενότητα συλλογής δημογραφικών δεδομένων. Η δεύτερη ενότητα αφορούσε στην προθυμία και την αντίληψη του επιπέδου ετοιμότητας των φαρμακευτικών εταιρειών, έτσι ώστε στη συνέχεια αυτό να συγκριθεί με τις πραγματικές προσπάθειες ετοιμότητας στις επόμενες πέντε ενότητες. Τα υπόλοιπα πέντε τμήματα περιλάμβαναν ερωτήσεις με βάση τις πέντε οικογένειες της διαχείρισης κρίσεων, σύμφωνα με τους ερευνητικούς στόχους και τα ερευνητικά ερωτήματα. Το ερωτηματολόγιο αποτελείται μόνο από κλειστού τύπου ερωτήσεις, ειδικά προσαρμοσμένες στις στρατηγικές, με σκοπό να είναι όσο το δυνατόν πιο απλές και κατανοητές. Τονίζεται ότι το ερωτηματολόγιο περιλάμβανε ερωτήσεις που έχουν ήδη καθιερωθεί με τις έρευνες που έχουν αναπτύξει οι Pauchant, και Mitroff (1992), Colin (2005), Dinkin (2007) και το Institute of Certified Professional Managers (2010), με σκοπό τη βελτίωση της ποιότητας και την εξοικονόμηση χρόνου, καθώς δεν υπήρξε ανάγκη για πιλοτική μελέτη.

Σε αυτή την έρευνα, ο πληθυσμός είναι ο συνολικός αριθμός των φαρμακευτικών εταιρειών που δραστηριοποιούνται στην Ελλάδα, οι οποίες υπολογίζονται σε 100, σύμφωνα με τον ΣΦΕΕ (2013). Ωστόσο, η έρευνα περιορίστηκε σε 35 εταιρείες που ανταποκρίθηκαν στα προκαθορισμένα χρονικά πλαίσια. Το 35% του συνολι-

κού πληθυσμού θεωρείται ένας αντιπροσωπευτικός και ικανοποιητικός αριθμός για την αξιοπιστία των αποτελεσμάτων της έρευνας και τη γενίκευση των συμπερασμάτων που απορρέουν από αυτή.

4. Αποτελέσματα της έρευνας

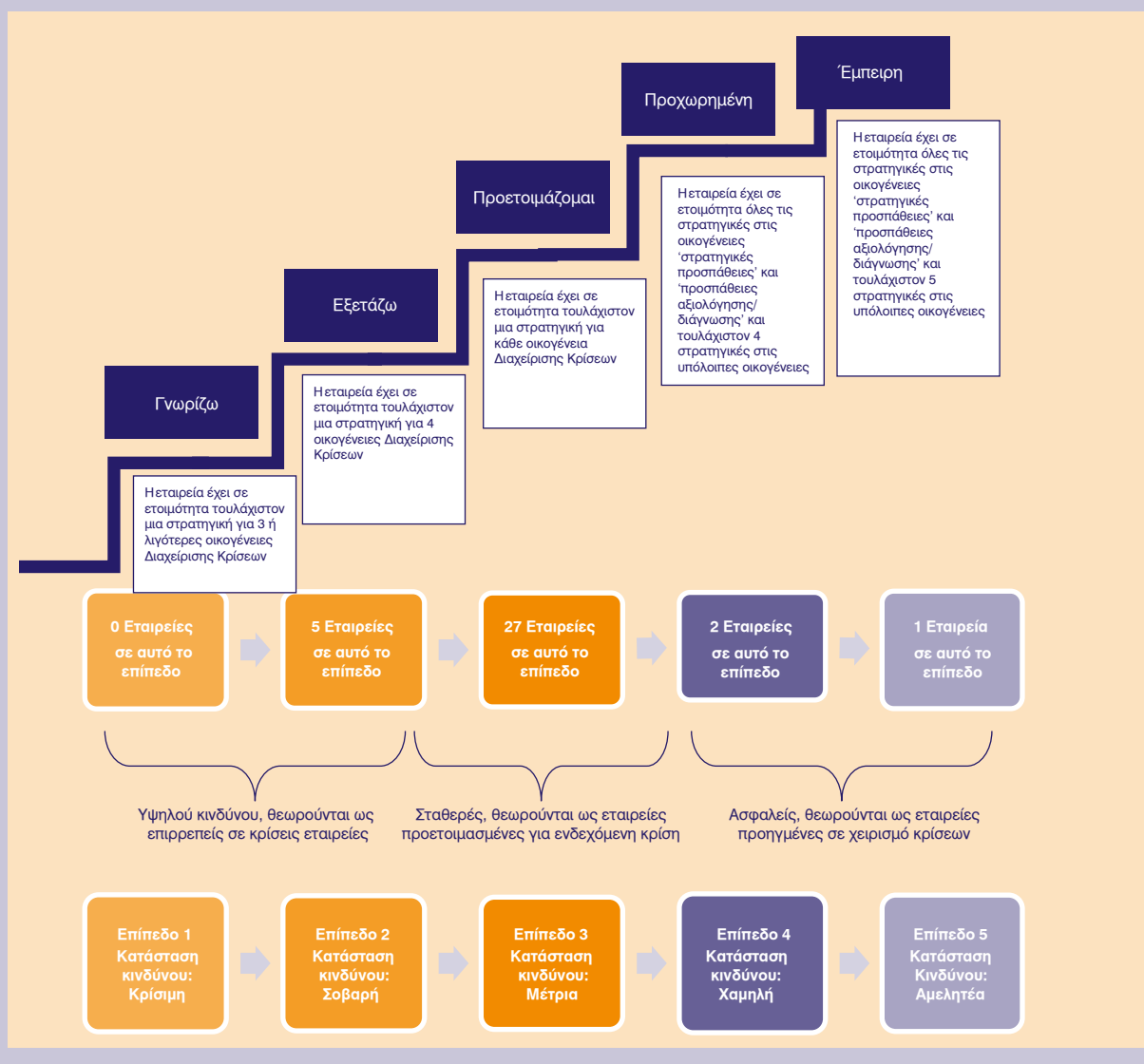
Η ανάλυση των απαντήσεων έδειξε ότι το 71% των επιχειρήσεων ήταν ξένες πολυεθνικές. Η πλειονότητα από αυτές (57%) είχαν πάνω από 99 εργαζόμενους. Το 68% των ερωτηθέντων είχαν εργασθεί για την ίδια φαρμακευτική εταιρεία πάνω από 5 έτη. Αυτός είναι ένας άλλος παράγοντας που προσθέτει στη συνολική εμπιστοσύνη για απαντήσεις με μεγάλη ακρίβεια όσον αφορά στη διαχείριση της κρίσης. Το μορφωτικό επίπεδο των υψηλόβαθμων στελεχών στις φαρμακευτικές εταιρείες είναι πολύ υψηλό. Συγκεκριμένα, το 71% είναι

κάτοχοι MBA και το 14% έχει διδακτορικό. Το 97% των ερωτηθέντων έχει βιώσει τουλάχιστον μία κρίση τα τελευταία 5 έτη. Γενικά, οι ερωτηθέντες αντιλαμβάνονται τον σχεδιασμό της διαχείρισης κρίσης ως θέμα πρώτης προτεραιότητας και πιστεύουν ότι οι φαρμακευτικές εταιρείες θα πρέπει να επικεντρωθούν στη διαχείριση κρίσεων. Η ύφεση της αγοράς αποτελεί τον σημαντικότερο τύπο κρίσης που έχουν αντιμετωπίσει οι φαρμακευτικές εταιρείες. Κατά δεύτερο λόγο, θεωρούν ότι έχουν μεγάλη πιθανότητα να αντιμετωπίσουν ως αιτία πιθανής κρίσης (τύπο κρίσης) μια ανεπιθύμητη ενέργεια ενός φαρμάκου.

Οι φαρμακευτικές εταιρείες στην Ελλάδα περιλαμβάνουν έναν σημαντικό αριθμό στρατηγικών οι οποίες εντάσσονται στις πέντε οικογένειες προσπαθειών διαχείρισης κρίσεων (Πίνακας 1). Επικεντρώνονται κυρίως στις *τεχνολογικές και διαρθρωτικές προσπάθειες*, επειδή

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1

Ταξινόμηση φαρμακευτικών εταιρειών στην Ελλάδα ανάλογα με το επίπεδο ετοιμότητάς τους σε κρίσεις

θεωρούν ότι αυτές οι στρατηγικές είναι οι απλούστερες στην εφαρμογή και οι πλέον κοινές σε όλες τις βιομηχανίες. Οι φαρμακευτικές εταιρείες έχουν ακόμα εφαρμόσει –σε ικανοποιητικό επίπεδο– έναν σημαντικό αριθμό στρατηγικών από την οικογένεια των *προσπαθειών αξιολόγησης και διάγνωσης*. Ωστόσο, έχουν εφαρμοσθεί και στρατηγικές από το υπόλοιπο των οικογενειών, όπως *ψυχολογικές και πολιτιστικές προσπάθειες*.

Το Διάγραμμα 1, μεταξύ άλλων, δείχνει τα διάφορα επίπεδα κινδύνου στα οποία κατατάσσονται οι επιχειρήσεις με βάση την εφαρμοζόμενη μέθοδο. Οι εταιρείες που έχουν τοποθετηθεί στα επίπεδα κινδύνου 1 και 2 είναι σε υψηλό κίνδυνο και θεωρούνται ως οργανισμοί επιρρεπείς σε κρίσεις. Οι φαρμακευτικές εταιρείες που βρίσκονται στο επίπεδο κινδύνου 3 δείχνουν μια σταθερή εικόνα από την άποψη της έκθεσής τους σε κίνδυνο, όμως αυτό δεν σημαίνει ότι δεν διατρέχουν κανένα κίνδυνο σε ενδεχόμενη κρίση. Οι εταιρείες που ανήκουν στα υπόλοιπα 2 επίπεδα (διαφοροποιούνται στον αριθμό των προσπαθειών που εφαρμόζονται) μπορούν να θεωρηθούν ως εταιρείες προηγμένες σε ενδεχόμενη κρίση.

Η ανάλυση και η ομαδοποίηση αποκάλυψε ότι το 77,1% των φαρμακευτικών επιχειρήσεων στη χώρα μπορούν να θεωρηθούν ως προετοιμασμένες σε κρίση με έναν σταθερό παράγοντα κινδύνου. Το 2,9% έδειξε πως ανήκει στις ασφαλείς επιχειρήσεις ως προς την ετοιμότητα κρίσεων, με καθορισμένες στρατηγικές σχεδόν για όλες τις οικογένειες διαχείρισης κρίσεων. Το 5,7% είναι σε προχωρημένο επίπεδο ετοιμότητας κρίσεων και το 14,3% βρίσκονται σε σοβαρό κίνδυνο στην αντιμετώπιση και ετοιμότητα κρίσεων.

Με βάση τα αποτελέσματα της έρευνας και τη σημασία των πέντε οικογενειών στρατηγικών για τις φαρμακευτικές εταιρείες, δημιουργήθηκε ένα απλό μοντέλο στο οποίο χρησιμοποιήθηκαν 5 βήματα με συγκεκριμένες ιδιότητες. Κάθε βήμα αναπαριστά τον βαθμό στον οποίο μια εταιρεία υιοθετεί και εφαρμόζει τις στρατηγικές διαχείρισης κρίσεων κάθε οικογένειας (Διάγραμμα 1). Τα βήματα ξεκινούν από το «γνωρίζω» και στη συνέχεια στο «εξετάζω» και το «προετοιμάζομαι», μέχρι το επίπεδο όπου μια εταιρεία θεωρείται «προχωρημένη» και τελικά «έμπειρη» στη διαχείριση κρίσεων.

Για παράδειγμα, η ταξινόμηση μιας εταιρείας ως «προχωρημένης» στη διαχείριση κρίσεων οφείλεται στο γεγονός ότι η εταιρεία αυτή έχει θέσει σε εφαρμογή όλες τις στρατηγικές από την οικογένεια των *στρατηγικών προσπαθειών* και όλες τις στρατηγικές από την οικογένεια των *προσπαθειών αξιολόγησης και διάγνωσης*, και τουλάχιστον 4 στρατηγικές από τις υπόλοιπες οικογένειες. Συνεπώς, δημιουργήθηκαν διαφορετικά επίπεδα κινδύνου που αποτυπώνουν μια *σκάλα υιοθέτησης*

στρατηγικής ετοιμότητας για τη διαχείριση κρίσεων. Η σκάλα αυτή μπορεί να ενημερώνει ακριβώς αλλά και να ειδοποιεί τις εταιρείες για την υιοθέτηση του κατάλληλου επιπέδου διαχείρισης κρίσεων.

5. Συμπεράσματα

Η ικανότητα αποτελεσματικής διαχείρισης κρίσεων αποτελεί έναν σημαντικό παράγοντα για τη μακροχρόνια επιβίωση και την ομαλή λειτουργία των επιχειρήσεων, ιδιαίτερα όταν αυτές ανήκουν σε ευάλωτους κλάδους, όπως των φαρμακευτικών προϊόντων. Η συνεισφορά της εργασίας αυτής στο συγκεκριμένο ζήτημα είναι διπλή. Πρώτον, η μέτρηση του επιπέδου ετοιμότητας των φαρμακευτικών εταιρειών που λειτουργούν στην Ελλάδα, με βάση τις πέντε «οικογένειες» στρατηγικών –κατά Pauchant et al. (1991)– για τη διαχείριση κρίσεων. Δεύτερον, η δημιουργία ενός απλοποιημένου εργαλείου που βασίζεται σε ένα πρότυπο διαχείρισης κρίσεων, έτσι ώστε να χρησιμοποιηθεί μελλοντικά από όλες τις φαρμακευτικές εταιρείες. Το εργαλείο αυτό περιλαμβάνει μια κοινή κλίμακα ταξινόμησης και σαφή καθοδήγηση για το επίπεδο του κινδύνου που πιθανόν να διατρέχουν, ανάλογα με το στάδιο (βήμα) που αντιστοιχεί στην σκάλα υιοθέτησης στρατηγικής ετοιμότητας σε ενδεχόμενες κρίσεις.

Τα αποτελέσματα μιας πρωτότυπης έρευνας σε 35 εταιρείες του κλάδου έδειξαν ότι οι επιχειρήσεις εκείνες που πιστεύουν στον σχεδιασμό της προετοιμασίας σε ενδεχόμενη κρίση λειτουργούν προληπτικά και θεωρούνται ασφαλείς στην αντιμετώπιση κρίσεων. Γενικά, οι φαρμακευτικές εταιρείες στην Ελλάδα παρουσιάζουν υψηλό επίπεδο ετοιμότητας ως προς δύο σημαντικές οικογένειες, την αξιολόγηση και διάγνωση, και τη χρήση τεχνικών στη στρατηγική συνολικής διαχείρισης κρίσεων. Οι δύο αυτές οικογένειες θεωρούνται και εκείνες στις οποίες οι περισσότερες εταιρείες επικεντρώνονται αρχικά, δεδομένου ότι είναι ευκολότερο να εφαρμοστούν. Από την άλλη πλευρά, τα αποτελέσματα τονίζουν την ανάγκη λήψης δράσεων ως προς τις οικογένειες των στρατηγικών προσπαθειών, των επικοινωνιακών προσπαθειών και των ψυχολογικών/πολιτιστικών προσπαθειών, για τις οποίες οι εταιρείες στην Ελλάδα έδειξαν ένα μέσο επίπεδο ετοιμότητας. Επιπλέον, το επίπεδο του κινδύνου, με βάση το μοντέλο που δημιουργήθηκε και εφαρμόστηκε, θεωρείται «μέτριο», αφού ένα σημαντικό ποσοστό (14%) των εταιρειών βρίσκονται ακόμα σε υψηλό κίνδυνο και θα πρέπει να λάβουν άμεσα μέτρα για την αποτελεσματική ετοιμότητά τους σε ενδεχόμενες κρίσεις.

Οι φαρμακευτικές εταιρείες στην Ελλάδα θα πρέπει να αναπτύξουν και να εφαρμόσουν ένα ειδικά προσαρμοσμένο –για την κάθε μια ξεχωριστά– πακέτο εργαλείων και στρατηγικών, ανάλογα με το βήμα στο οποίο βρίσκο-

νται στη σκάλα υιοθέτησης στρατηγικής ετοιμότητας στη διαχείριση κρίσεων, έτσι ώστε σταδιακά να αποκτήσουν ένα υψηλότερο επίπεδο ετοιμότητας. Θα πρέπει επίσης να κατανοηθεί ότι η προετοιμασία για πιθανές κρίσεις είναι και θέμα ανθρωπιστικής βοήθειας, για την περίθαλψη τραυματιών σε περιπτώσεις καταστροφών, την αντιμετώπιση επιδημιών, κ.ά. Οι εταιρείες όλων των κλάδων οφείλουν να την θέσουν σε υψηλή προτεραιότητα και να την ενσωματώσουν στη διαδικασία σχεδιασμού τους, λειτουργώντας προληπτικά κι όχι αντιδραστικά. Η δημιουργία ομάδων διαχείρισης κρίσεων με κατάλληλα εκπαιδευμένα στελέχη, και η κατάρτιση σχεδίων έκτακτης ανάγκης, με σεναρία, προσομοιώσεις και ασκήσεις αντιμετώπισης κρίσεων, αποτελούν τμήματα ενός ολοκληρωμένου σχεδίου ετοιμότητας.

Βιβλιογραφία

- Colin, D. (2005), *Crisis Management in the Food and Drinks Industry: A Practical Approach*, New York: Springer.
- Coombs, W. (2006), *Code red in the boardroom: Crisis management as organizational DNA*, Westport, CT: Praeger.
- Coombs, W.T. (2007), *Ongoing crisis communication: Planning, managing, and responding*, 2nd ed. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Dinkin, D.R. (2007), *Organizational Crises in Local North Carolina Public Health Agencies: A Crisis Typology & Assessment of Organizational Preparedness*, Chapel Hill, NC.
- Fink, S. (1986), *Crisis Management: Planning for the Inevitable*, New York: American Management Association.
- Institute of Certified Professional Managers (2010), *Crisis Communications Management Readiness Questionnaire*, James Madison University, MSC 5504, Harrisonburg, VA.
- Pauchant, T., Mitroff, I., and Lagadec, P. (1991), "Toward a systemic crisis management strategy. Learning from the best examples in the US, Canada and France", *Industrial Crisis Quarterly*, 5 (3), pp. 209-232.
- Pauchant, T.C. and Mitroff, I.I. (1992), *Transforming the Crisis Prone Organization*, San Francisco, CA: Jossey-Bass, Inc.
- Pearson, C.M. and Mitroff, I.I. (1993), "From Crisis Prone to Crisis Prepared: A Framework for Crisis Management", *Academy of Management Executive*, Vol. 7, No. 1, pp. 48-59.
- Priporas, C.V. and Vangelinos, G. (2008), «Crisis management in pharmaceuticals: evidence from Greece», *International Journal of Pharmaceutical and Healthcare Marketing*, Vol. 2, No. 2, pp. 88-102.
- Stotka, J.L. and Miller, M.A. (2002), "Managing a crisis effectively: A blue print for pharmaceuticals companies", *Drug Information Journal*, Vol. 36, 325-331.
- ΣΦΕΕ (2013), *Η Φαρμακευτική Αγορά στην Ελλάδα: Γεγονότα και Στοιχεία*, Αθήνα: Σύνδεσμος Φαρμακευτικών Επιχειρήσεων Ελλάδος.

Ο ρόλος της ελληνικής βιομηχανίας τροφίμων και ποτών στην αναπτυξιακή διαδικασία: Τάσεις και προοπτικές

Ιωάννα Κωνσταντακοπούλου*

1. Εισαγωγή

Η βιομηχανία τροφίμων και ποτών αποτελεί έναν ταχύτατα εξελισσόμενο κλάδο της ελληνικής και ευρωπαϊκής βιομηχανίας. Με βάση το επίπεδο απασχόλησης, την ακαθάριστη προστιθέμενη αξία, τις εξαγωγές, τον κύκλο εργασιών και τις προοπτικές ζήτησης των προϊόντων τροφίμων στο μέλλον, η βιομηχανία τροφίμων συνιστά μοχλό οικονομικής ανάπτυξης τόσο στο ευρωπαϊκό όσο και στο εγχώριο περιβάλλον. Άλλο σημαντικό στοιχείο είναι η διατήρηση των θέσεων εργασίας στον κλάδο της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών κατά τη διάρκεια της οικονομικής ύφεσης, σε αντίθεση με άλλους σημαντικούς βιομηχανικούς κλάδους, όπως τα χημικά, τα βιομηχανικά μηχανήματα και είδη εξοπλισμού όπου υπήρξε σημαντική πτώση της απασχόλησης, την ίδια περίοδο.

Στοχεύοντας στην ποιότητα και ταυτότητα του ελληνικού προϊόντος, στην προώθηση του ελληνικού «brand name» των τροφίμων, στην ενσωμάτωση νέων καινοτόμων τεχνολογιών παραγωγής και οργάνωσης, η ελληνική βιομηχανία τροφίμων και ποτών μπορεί να επιτύχει βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των προϊόντων της και συνεπώς να καρπωθεί μεγαλύτερα μερίδια αγοράς (εσωτερικής και εξωτερικής), ώστε να ωθήσει τον αναπτυξιακό μηχανισμό της οικονομίας. Επίσης, σημαντικές συνιστώσες επιτυχίας αποτελούν η διαμόρφωση ενός σταθερού οικονομικού περιβάλλοντος, η μείωση των εμποδίων που προέρχονται από τη γραφειοκρατία, η εξυγίανση και ο εκσυγχρονισμός του θεσμικού πλαισίου και η δημιουργία σύγχρονων υποδομών.

Στο παρόν άρθρο, παρουσιάζονται συνοπτικά τα βασικά διαρθρωτικά χαρακτηριστικά του κλάδου της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών στην Ευρωπαϊκή Ένωση-27 (ΕΕ-27) και την Ελλάδα. Και στη συνέχεια, παρατίθενται προτάσεις αναπτυξιακής πολιτικής.

Η σημασία της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Ο ρόλος της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών στη διαδικασία της οικονομικής ανάπτυξης της ΕΕ-27 είναι

καταλυτικός. Η βιομηχανία τροφίμων και ποτών αποτελεί ένα σταθερά αναπτυσσόμενο, δυναμικό κλάδο της ευρωπαϊκής βιομηχανίας και περιλαμβάνεται μεταξύ των κλάδων, οι οποίοι σημείωσαν επίπεδο παραγωγής μεγαλύτερο του επιπέδου του 2008. Αναλυτικότερα, η Γερμανία, η Γαλλία, η Ιταλία, το Ηνωμένο Βασίλειο και η Ισπανία αποτελούν τους μεγαλύτερους παραγωγούς του κλάδου, μέσα στην ΕΕ. Επιπλέον, η βιομηχανία τροφίμων και ποτών αποτελεί ένα βασικό τμήμα των εθνικών οικονομιών. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε ότι, για το 2012, το ποσοστό απασχόλησης ξεπερνά το 15% στο σύνολο της απασχόλησης, στα περισσότερα από τα μισά κράτη-μέλη. Στη διάρκεια της οικονομικής ύφεσης, τα επίπεδα της απασχόλησης στη βιομηχανία τροφίμων και ποτών παρέμειναν σταθερά ανοδικά. Σε επίπεδο υποκλάδων της ευρωπαϊκής βιομηχανίας τροφίμων, οι πιο δυναμικοί σε όρους πωλήσεων αναδεικνύονται τα Προϊόντα κρέατος, ακολουθούν τα Προϊόντα αρτοποιίας και ζαχαροπλαστικής, τα Γαλακτοκομικά προϊόντα και τα Ποτά. Ενώ σε όρους προστιθέμενης αξίας και απασχόλησης, τα Προϊόντα αρτοποιίας και ζαχαροπλαστικής και τα Άλλα προϊόντα διατροφής σημειώνουν τις υψηλότερες τιμές.

Η ΕΕ παραμένει ο ηγέτης του κλάδου της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών παγκοσμίως και το 2012, παρά τη συρρίκνωση των μεριδίων των τροφίμων και ποτών μεταξύ του 2002 και 2011, στις διεθνείς αγορές. Ο εξωτερικός τομέας της ευρωπαϊκής βιομηχανίας τροφίμων και ποτών διατηρείται θετικός από το 2009 και έπειτα. Το πλεόνασμα διαμορφώνεται στα 23 δισ. ευρώ το 2012, έναντι 13,2 δισ. ευρώ το 2011. Οι εξαγωγές του κλάδου αυξήθηκαν κατά 13,2% το 2012 ως προς το 2011, ενώ οι εισαγωγές παρέμειναν σταθερές. Επιπλέον, η ΕΕ-27 αποτελεί τον μεγαλύτερο εξαγωγέα τροφίμων και ποτών παγκοσμίως, με μερίδιο 16,5 επί του συνόλου των εξαγωγών του κλάδου.¹ Οι υποκλάδοι με τις μεγαλύτερες εξαγωγές είναι τα Ποτά, τα Προϊόντα κρέατος και τα Γαλακτοκομικά προϊόντα, ενώ υψηλούς ρυθμούς μεγέθυνσης εξαγωγών παρουσιάζουν οι υποκλάδοι του Επεξεργασμένου τσαγιού και καφέ και τα Έλαια και λίπη. Σημειώνουμε ότι στους περισσότερους υποκλάδους της ευρωπαϊκής βιομηχανίας τροφίμων και ποτών παρουσιάζεται πλεόνασμα. Μόνο στα Έλαια και στα Λίπη καθώς και στα Ψάρια, οι εισαγωγές είναι μεγαλύτερες από τις εξαγωγές. Οι εξαγωγές της ΕΕ-27 στον εξεταζόμενο κλάδο κατευθύνονται κυρίως στις ΗΠΑ (13,6% επί του συνόλου των εξαγωγών του κλάδου), Ρωσία (7,9%), Ελβετία (4,9%), ενώ σημαντική είναι και η αξία των εξαγωγών προς την Κίνα (4,6%) και την Ιαπωνία (4,3%). Ενώ, το 2012 παρατηρούνται υψηλοί ρυθμοί μεταβολής των εξαγωγών προς την Κίνα (30%),

* Ερευνήτρια Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ).

1. Πηγή: CIAA, Data and Trends of the European Food and Drink Industry, 2012.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1 Οι κυριότεροι εμπορικοί εταίροι της ΕΕ-27 (σε εκατ. ευρώ)

	Εξαγωγές			Εισαγωγές	
	2011	2012-2011 %		2011	2011-2010 %
ΗΠΑ	13.580	13%	Βραζιλία	7.359	5%
Ρωσία	7.959	10%	Αργεντινή	4.757	-12%
Ελβετία	4.900	5%	ΗΠΑ	4.318	6%
Κίνα	4.595	30%	Ελβετία	3.904	10%
Ιαπωνία	4.265	15%	Κίνα	3.845	-5%
Νορβηγία	2.886	6%	Ινδονησία	3.196	2%
Χονγκ Κονγκ	2.732	-2%	Ταϊλάνδη	2.643	-7%
Καναδάς	2.571	13%	Τουρκία	2.273	7%
Αυστραλία	2.039	18%	Μαλαισία	2.114	38%
Σαουδική Αραβία	1.953	16%	Νορβηγία	2.029	3%

Πηγή: CIAA, Data and Trends of the European Food and Drink Industry, 2012.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2 Η εξέλιξη της ευρωπαϊκής βιομηχανίας τροφίμων και ποτών, 2009-2012

	Ρυθμοί μεταβολής						
	2009	2010	2011	2012	2011/10	2011/09	2012/11
Κύκλος εργασιών, δισεκ. ευρώ	929,2	953	1.016	1.048	6,8%	9,50%	3,10%
Προστιθέμενη αξία, δισεκ. ευρώ	193,0	203	206				
Αριθμός απασχολούμενων, εκατ.	4,2	4,25	4,22	4,24		1,20%	0,40%

Πηγή: CIAA, Data and Trends of the European Food and Drink Industry, 2012.

Αυστραλία (18%), Σαουδική Αραβία (16%) και Ιαπωνία (15%). Οι εισαγωγές της ΕΕ προέρχονται κυρίως από τη Βραζιλία, την Αργεντινή και ακολουθούν οι ΗΠΑ και η Ελβετία (βλέπε Πίνακα 1).

Επίσης, με μερίδιο 14,6% στο συνολικό κύκλο εργασιών της μεταποιητικής βιομηχανίας για το 2012, με 1,05 τρισ. ευρώ πωλήσεις το ίδιο έτος (σημειώνοντας αύξηση 3,1% σε σχέση με το 2011) (βλέπε Πίνακα 2) και με 12,5% μερίδιο προστιθέμενης αξίας στο σύνολο της ευρωπαϊκής μεταποιητικής βιομηχανίας καθίσταται ένας από τους πρώτους κλάδους της ευρωπαϊκής οικονομίας.

2. Βασικά χαρακτηριστικά της ελληνικής βιομηχανίας τροφίμων και ποτών

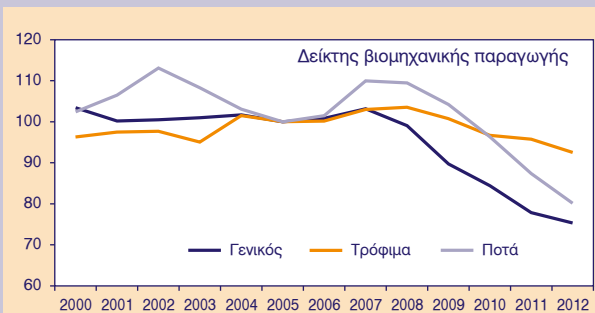
Με βάση στατιστικά δεδομένα που προέρχονται από την ΕΛΣΤΑΤ και την Comtrade, αναλύονται αρχικά τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά του κλάδου, όπως η απασχόληση, η βιομηχανική παραγωγή, η ακαθάριστη προστιθέμενη αξία, η επένδυση, και η αξία των πωλήσεων του κλάδου. Σε ένα επόμενο στάδιο, εξετάζεται η επίδοση του εξωτερικού τομέα του κάθε υποκλάδου

και εντοπίζονται τα συγκριτικά πλεονεκτήματα των κατηγοριών των προϊόντων των υποκλάδων της ελληνικής βιομηχανίας τροφίμων και ποτών.

Δείκτης βιομηχανικής παραγωγής: Η επίδοση του κλάδου της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών αναδεικνύεται ως κρίσιμη μεταβλητή για την πορεία της ελληνικής οικονομίας. Ο δείκτης βιομηχανικής παραγωγής τροφίμων, αν και βαίνει μειούμενος, παρουσιάζει σημεία ανθεκτικότητας (Διάγραμμα 1). Ο μέσος ετήσιος ρυθμός μείωσης του δείκτη βιομηχανικής παραγωγής τροφίμων και ποτών κατά την περίοδο 2009-2012 ήταν της τάξεως του 2,8%, όταν η αντίστοιχη μείωση του γενικού δείκτη ήταν 5,9% και των ποτών 7,3%. Οι υποκλάδοι με τη μεγαλύτερη βαρύτητα στη διαμόρφωση του συνολικού δείκτη παραγωγής στη βιομηχανία τροφίμων είναι της *Επεξεργασίας και συντήρησης κρέατος και Παραγωγής προϊόντων κρέατος, της Παραγωγής ειδών αρτοποιίας και αλευρωδών προϊόντων και της Παραγωγής φυτικών και ζωικών ελαίων και λιπών*, για την περίοδο 2000-2012. Δυναμικοί υποκλάδοι αναδεικνύονται οι υποκλάδοι: α) *Παραγωγής προϊόντων κρέατος*, β) *Παραγωγής παρασκευασμένων ζωοτροφών*, γ) *Παραγωγής φυτικών και*

ζωικών ελαίων και λιπών και δ) Παραγωγής γαλακτοκομικών προϊόντων. Ενώ συρρίκνωση παρουσιάζουν οι υποκλάδοι της Επεξεργασίας και συντήρησης φρούτων και λαχανικών και της Ποτοποιίας.

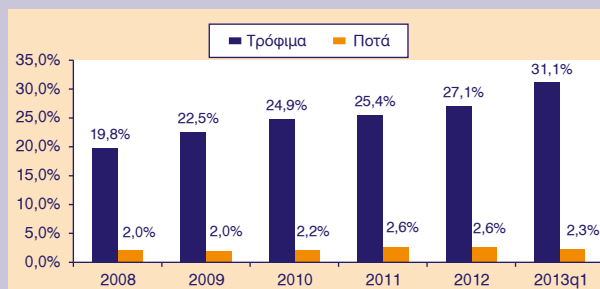
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1
Δείκτες βιομηχανικής παραγωγής (2005=100), 2000-2012

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ.

Απασχόληση: Το επίπεδο της απασχόλησης της βιομηχανίας τροφίμων μάς παρέχει θετικές ενδείξεις για τη μακροχρόνια εξέλιξη του. Η βιομηχανία τροφίμων διατήρησε σε σχέση με άλλους βιομηχανικούς κλάδους τις θέσεις εργασίας κατά τη διάρκεια της βαθιάς οικονομικής ύφεσης της ελληνικής οικονομίας. Αντίθετα, η απασχόληση στον κλάδο της ποτοποιίας μειώνεται με ταχύτερους ρυθμούς από το πρώτο τρίμηνο του 2012.² Η συμμετοχή του κλάδου της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών στη διαμόρφωση της απασχόλησης του μεταποιητικού τομέα,³ είναι καθοριστική και παρουσιάζει σταθερή αύξηση. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η συνεισφορά της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών στη διαμόρφωση του συνολικού επιπέδου της απασχόλησης της χώρας είναι μικρή (Διάγραμμα 2).⁴ Το μεγαλύτερο ποσοστό συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό παρατηρείται στους υποκλάδους: α) Παραγωγής ειδών αρτοποιίας και αλευρωδών προϊόντων, β) Παραγωγής άλλων ειδών διατροφής, και γ) Παραγωγής γαλακτοκομικών προϊόντων. Ενώ τα τελευταία δύο έτη παρουσιάζεται αύξηση στον αριθμό των εργαζόμενων στους υποκλάδους Επεξεργασία και συντήρηση φρούτων και λαχανικών και σε αυτόν της Επεξεργασίας και συντήρησης ψαριών.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2
Ποσοστά συμμετοχής εργαζόμενων της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών, στο σύνολο της βιομηχανίας

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ.

Κύκλος εργασιών: Ο κλάδος της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών έχει ιδιαίτερη βαρύτητα στη διαμόρφωση του συνολικού κύκλου εργασιών της ελληνικής μεταποίησης. Αναλυτικότερα, ο κλάδος των τροφίμων αυξάνει την αξία των πωληθέντων προϊόντων του στην περίοδο της βαθιάς οικονομικής ύφεσης. Συγκεκριμένα, το 2011 σημειώνεται αύξηση της τάξεως του 8% ως προς το 2008 και 18,2% ως προς το 2009. Ενώ η αξία των πωλήσεων του κλάδου της ποτοποιίας δεν παρουσίασε οποιαδήποτε μεταβολή. Η συμβολή του κλάδου των τροφίμων και ποτών στη διαμόρφωση της συνολικής αξίας των πωλήσεων της βιομηχανίας είναι της τάξεως του 47,6%. Διαχρονικά, παρατηρείται συνεχής αύξηση του συγκεκριμένου μεριδίου. Αναφορικά με την αξία των πωλήσεων που επιτυγχάνουν οι υποκλάδοι της βιομηχανίας τροφίμων, παρατηρούμε ότι τα Γαλακτοκομικά προϊόντα σημειώνουν τις μεγαλύτερες πωλήσεις του κλάδου, ακολουθούν τα Προϊόντα της συντήρησης φρούτων και λαχανικών και τα Προϊόντα των αλευρόμυλων, αμύλων-προϊόντων αμύλου. Επιπλέον, οι διαφανόμενοι δυναμικοί υποκλάδοι της βιομηχανίας τροφίμων, με βάση τη μεταβολή της αξίας των πωλήσεων, είναι: α) των Παρασκευασμένων ζωοτροφών, β) των Προϊόντων αλευρόμυλων, αμύλων-προϊόντων αμύλου και γ) των Προϊόντων ψαριών.

Η λειτουργία της παραγωγικής δομής του κλάδου της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών στηρίζεται σε μεγάλο αριθμό μικρομεσαίων επιχειρήσεων. Το 2011, ο αριθμός των επιχειρήσεων προσέγγισε το 33,5% του συνόλου

2. Από το πρώτο τρίμηνο του 2013, παρουσιάζεται αύξηση του εργατικού δυναμικού του κλάδου της τάξεως του 4,5% σε σχέση με το αντίστοιχο τρίμηνο του 2012, φτάνοντας τους 113.488 εργαζόμενους, η οποία συνιστά το αποτέλεσμα της αύξησης της απασχόλησης στον κλάδο της βιομηχανίας τροφίμων κατά 7,5% (ως προς το αντίστοιχο τρίμηνο του 2012) και της συρρίκνωσης της απασχόλησης στον κλάδο της ποτοποιίας (-24,2%, ως προς το αντίστοιχο τρίμηνο του 2012).

3. Το ποσοστό των απασχολούμενων στον κλάδο τροφίμων και ποτών ανέρχονταν στο 33,4% επί του συνόλου της βιομηχανίας στο πρώτο τρίμηνο του 2013.

4. Το μέσο ετήσιο μερίδιο διαμορφώνεται στο 2,81% επί του συνόλου της απασχόλησης της χώρας, 2008-2013:1.

του αριθμού των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στη βιομηχανία. Οι υποκλάδοι με τον μεγαλύτερο αριθμό επιχειρήσεων παρατηρούνται: α) στην Παραγωγή γαλακτοκομικών προϊόντων, β) στην Επεξεργασία και συντήρηση φρούτων και λαχανικών, γ) στην Παραγωγή άλλων προϊόντων διατροφής και δ) στην Παραγωγή ειδών αρτοποιίας και αλευρωδών προϊόντων αλευρόμυλων, αμύλων-προϊόντων αμύλου.

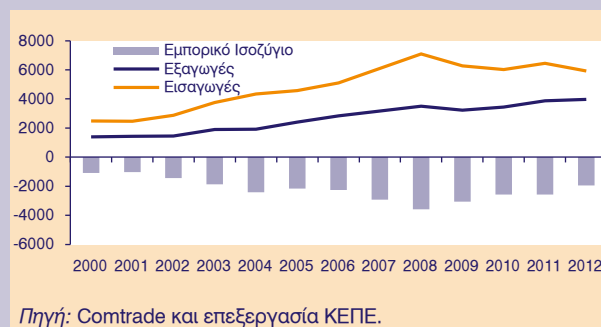
Εξωτερικό εμπόριο: Το εμπορικό ισοζύγιο της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών παρουσιάζει διαχρονική ανισορροπία και έντονες διακυμάνσεις (βλ. Διαγράμματα 3 και 4). Η πορεία των εξαγωγών του κλάδου είναι ιδιαίτερα ενθαρρυντική, αφού εμφανίζει μια ξεκάθαρη σταθερή αυξητική τάση. Όσο αφορά τις εισαγωγές παρατηρούμε μια πτωτική τάση των τιμών της μεταβλητής, από το 2008. Η συμβολή των εξαγωγών της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών στο σύνολο των ελληνικών εξαγωγών είναι ιδιαίτερης βαρύτητας. Αναλυτικότερα, το μέσο ετήσιο μερίδιο των εξαγωγών της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών ήταν 13,6% επί του συνόλου των ελληνικών εξαγωγών, ενώ τα μερίδια των εισαγωγών του κλάδου επί του συνόλου των ελληνικών εισαγωγών είναι μικρότερα⁵ από τα αντίστοιχα μερίδια των εξαγωγών. Με βάση τη θετική εξέλιξη του δείκτη κάλυψη εξαγωγών καταλήγουμε ότι, από το 2010 και έπειτα, ο κλάδος γίνεται περισσότερος εξαγωγικός.

Οι δυναμικοί εξαγωγικοί κλάδοι της ελληνικής βιομηχανίας τροφίμων και ποτών είναι: Παρασκευάσματα φρούτων και λαχανικών, χυμοί, τα Παρασκευασμένα και Διατηρημένα Ψάρια και Προϊόντα Ψαριών, και τα Ποτά. Ακολουθούν, οι υποκλάδοι, Ζάχαρα και ζαχαρώδη παρασκευάσματα και τα Διάφορα προϊόντα διατροφής. Όσο αφορά τη διάρθρωση των μεριδίων των εισαγωγών των υποκλάδων στο σύνολο των εισαγωγών του κλάδου, διαπιστώνουμε ότι τα Προϊόντα κρέατος με 25,2%, τα Γαλακτοκομικά προϊόντα με 18,9%, τα Ποτά με 10,3% και τα Παρασκευασμένα και διατηρημένα ψάρια και προϊόντα ψαριών με 10,3% κατέχουν τα μεγαλύτερα μερίδια επί του συνόλου των εισαγωγών του κλάδου, για την περίοδο 2000-12.

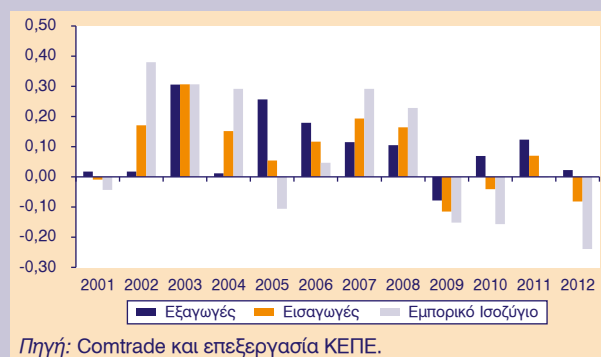
Αναλυτικότερα, οι εμπορικές ροές για τον υποκλάδο των γαλακτοκομικών προϊόντων είναι πολύ υψηλές, την εξεταζόμενη περίοδο. Είναι χαρακτηριστικό ότι το επίπεδο των εισαγωγών καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος των εμπορικών ροών. Για το 2012, συγκεκριμένα, οι εισαγωγές αποτελούσαν το 67,5% των εμπορικών ροών. Επιπλέον, το εμπορικό ισοζύγιο του υποκλάδου Γαλακτοκομικά προϊόντα παρουσιάζει διαχρονικά τεράστια ελλείμματα. Τα κυριότερα εισαγωγικά προϊόντα του υποκλάδου Γαλακτοκομικά προϊόντα είναι Γάλα και

κρέμα γάλακτος, και Τυρί και πηγμένο γάλα και τυρί. Οι εισαγωγές σε γαλακτοκομικά προϊόντα είναι πολύ υψηλότερες από τις εξαγωγές, σε όλες τις κατηγορίες προϊόντων του υποκλάδου, εκτός από την υποκατηγορία που περιλαμβάνει το γιαούρτι. Αναφορικά με το εμπορικό ισοζύγιο της υποκατηγορίας των γιαουρτιών, αυτό παρουσιάζεται θετικό σε όλη την περίοδο. Επίσης, ο ρυθμός μεγέθυνσης των εξαγωγών σε γιαούρτι είναι αρκετά υψηλός από το 2010 και ύστερα, προσεγγίζοντας το 11,34% (μέσος ετήσιος ρυθμός). Είναι σημαντικό για την ανάλυσή μας να σημειώσουμε ότι από το 2009 και μετά παρατηρείται μια σαφής βελτίωση του αποτελέσματος του εμπορικού ισοζυγίου των γαλακτοκομικών προϊόντων, εξαιτίας της αύξησης των εξαγωγών και της μείωσης των εισαγωγών σε όλες τις κατηγορίες προϊόντων του υποκλάδου.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3
Εξωτερικό εμπόριο της ελληνικής βιομηχανίας τροφίμων και ποτών 2000-2012 (σε εκατ. δολ.)

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4
Ρυθμοί μεταβολής εξαγωγών, εισαγωγών και εμπορικού ισοζυγίου της ελληνικής βιομηχανίας τροφίμων και ποτών 2000-2012 (ως προς το προηγούμενο έτος)

5. Το μέσο ετήσιο ποσοστό εισαγωγών ήταν 8,8% επί του συνόλου των ελληνικών εισαγωγών κατά τη χρονική περίοδο 2000-12.

Σημαντικό υποκλάδο της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών, ο οποίος συνεισφέρει θετικά στην οικονομία, αποτελούν τα *Παρασκευάσματα και διατηρημένα ψάρια και προϊόντα ψαριών*. Εμφανίζει θετικό εμπορικό ισοζύγιο, το οποίο αυξάνεται τα τελευταία χρόνια. Το τελευταίο είναι αποτέλεσμα της συνεχούς αύξησης των εξαγωγών (2000-2011) αλλά και της μείωσης των εισαγωγών (2009-2012). Το προηγούμενο έτος, οι εισαγωγές του εξεταζόμενου κλάδου παρουσίασαν μείωση της τάξεως του 16,5% σε σχέση με το 2011, ενώ και οι εξαγωγές συρρικνώθηκαν κατά 5,9%. Ο δείκτης κάλυψης εξαγωγών του εξεταζόμενου υποκλάδου μάς παρέχει ενδείξεις συνεχούς βελτίωσης της εικόνας του εξωτερικού τομέα του υποκλάδου, σε όλη την εξεταζόμενη περίοδο. Θα πρέπει να τονίσουμε ότι το πλεόνασμα στο ισοζύγιο των *Προϊόντων ψαριών* προέρχεται κυρίως από τα *Νωπά ή κατεψυγμένα ψάρια*, όπου και παρατηρείται μια ραγδαία αύξηση τα τελευταία χρόνια. Τα υπόλοιπα ισοζύγια των προϊόντων ψαριών, όπου απαιτείται και μεγαλύτερη επεξεργασία, είναι αρνητικά. Όμως, θετικές ενδείξεις την τελευταία διετία μάς παρέχει το ισοζύγιο που περιλαμβάνει προϊόντα της κατηγορίας: *Ψάρια αποξηραμένα, αλατισμένα, σε άλμη ή καπνιστά*, λόγω της ραγδαίας αύξησης των εξαγωγών του κλάδου.

Το εμπορικό ισοζύγιο του υποκλάδου *Προϊόντα κρέατος* παρουσιάζει διαχρονικά τεράστια ελλείμματα. Υπάρχει μεγάλη εξάρτηση της χώρας από εισαγωγές σε *Προϊόντα κρέατος*. Το σημαντικότερο εισαγωγικό προϊόν στην υποκατηγορία *Προϊόντα κρέατος* είναι *Κρέατα χοιροειδών, νωπά, διατηρημένα με απλή ψύξη ή κατεψυγμένα* που αντιπροσωπεύει το 38,6% των συνολικών εισαγωγών του εξεταζόμενου υποκλάδου. Το εμπορικό ισοζύγιο του υποκλάδου *Παρασκευάσματα με βάση δημητριακά, αλεύρια, άμυλα και είδη ζαχαροπλαστικής* παρουσιάζει έλλειμμα, το οποίο διογκώνεται τα τελευταία έτη. Το εμπορικό ισοζύγιο που περιλαμβάνει αγαθά της κατηγορίας *Ζάχαρα και ζαχαρώδη παρασκευάσματα* είναι ελλειμματικό. Επίσης διαπιστώνουμε μια ανησυχητική αύξηση στις εισαγωγές από το 2007 και έπειτα, η οποία επιδεινώνει την κατάσταση του εμπορικού ισοζυγίου. Το ισοζύγιο του υποκλάδου *Παρασκευάσματα λαχανικών και φρούτων, χυμοί φρούτων και λαχανικών* είναι θετικό. Αποτελεί τον πιο δυναμικά αναπτυσσόμενο εξαγωγικό κλάδο, με μέσους ετήσιους ρυθμούς 20% για την περίοδο 2005-2008 και 9% για την τελευταία τριετία. Οι καθαρές εξαγωγές του υποκλάδου *Διάφορα παρασκευάσματα διατροφής* ήταν θετικές. Ιδιαίτερα από το 2005 σημειώνονται θετικοί ρυθμοί μεγέθυνσης της συγκεκριμένης μεταβλητής. Ο μέσος ετήσιος ρυθμός ήταν 18,7 για την περίοδο 2005-2011. Το εμπορικό ισοζύγιο του υποκλάδου *Ποτά* παρουσιάζει διαχρονικά μεγάλο έλλειμμα. Όμως, από την έναρξη της οικονομικής ύφεσης και ύστερα παρατηρείται μια συρρίκνωση του ελλείμματος, η οποία οφείλεται κυρίως στη μείωση

των εισαγωγών καθώς και στη σημαντική αύξηση των εξαγωγών. Τα προϊόντα τα οποία οδηγούν δυναμικά τις εξαγωγές του υποκλάδου είναι τα *Νερά* (στα οποία περιλαμβάνονται και τα μεταλλικά και τα αεριούχα νερά) *με προσθήκη ζάχαρης ή άλλων γλυκαντικών ή αρωματισμένα, και άλλα μη αλκοολούχα ποτά, μ.α.κ.*, τα *Αποστάγματα και οινοπνευματώδη ποτά, μ.α.κ.* και τα *Κρασιά από νωπά σταφύλια (άλλα από τα αφρώδη κρασιά), μούστοι σταφυλιών που η ζύμωση έχει ανασταλεί με προσθήκη αλκοόλης*. Όσο αφορά το έλλειμμα, θα πρέπει να σημειώσουμε ότι τα *Αλκοολούχα ποτά* και η υποκατηγορία τους *Αποστάγματα, λικέρ και άλλα οινοπνευματώδη* αποτελούν την πηγή του προβλήματος του κλάδου.

3. Προτάσεις αναπτυξιακής πολιτικής

Η βιομηχανία τροφίμων και ποτών αναμένεται να κυριαρχήσει στο παγκόσμιο οικονομικό περιβάλλον, τα προσεχή έτη. Παρατηρείται αύξηση της ζήτησης για συσκευασμένα προϊόντα με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και προδιαγραφές ως προς την ποιότητα και την ασφάλεια, τα οποία συνδέονται αρμονικά με το περιβάλλον. Η Ελλάδα αξιολογείται ως μια χώρα που διαθέτει συγκριτικά πλεονεκτήματα σε διαφαινόμενους δυναμικούς κλάδους της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών. Οι μηχανισμοί που θα καθορίσουν μελλοντικά την πορεία του εξεταζόμενου κλάδου προέρχονται από τις επιχειρήσεις και από τις παρεμβάσεις πολιτικής του κράτους. Συνεπώς, κρίνεται, πρώτον, ως επιτακτική ανάγκη να ασκηθούν συγκεκριμένες πολιτικές παρεμβάσεις έτσι ώστε να οδηγηθεί η χώρα προς μια ισχυρότερη δυναμική αναπτυξιακή διαδικασία. Οι μεταβολές πολιτικής θα πρέπει να στοχεύουν στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας, στην εξυγίανση και στον εκσυγχρονισμό του νομικού και θεσμικού πλαισίου, στη στήριξη της έρευνας και καινοτομίας, στην ενίσχυση οργανωτικών διασυνδέσεων που ενισχύουν την εκμετάλλευση των οικονομιών εξειδίκευσης, στην ενίσχυση και προώθηση καινοτομικών ικανοτήτων, στην ενίσχυση και προώθηση των εξαγωγών, στη διαμόρφωση ενός σταθερού φορολογικού πλαισίου προσανατολισμένου στην προσέλκυση επενδύσεων, την άρση των περιορισμών και διευκόλυνση δημιουργίας νέων επιχειρήσεων. Και, δεύτερον, οι επιχειρήσεις να δημιουργήσουν σαφείς επιχειρησιακές στρατηγικές με έμφαση τη δημιουργία ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων. Αναλυτικότερα, περιγράφουμε τους άξονες που θα πρέπει να βασιζέται η αναπτυξιακή πολιτική:

- Το άνοιγμα των επιχειρήσεων σε δυναμικές αγορές αποτελεί προϋπόθεση για την περαιτέρω μεγέθυνση του κλάδου. Δυναμικές αγορές θεωρούνται οι παραδοσιακές χώρες όπως το Ηνωμένο Βασίλειο, η Ιταλία, η Γερμανία, η Γαλλία, η Αυστρία αλλά και η

Αυστραλία, η Κίνα, η Ρωσία και η Τουρκία, καθώς και οι χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης όπως είναι η Σερβία, η Ρουμανία και η Βουλγαρία. Σε πολλές από τις χώρες-στόχους υπάρχουν δίκτυα λιανικής πώλησης προϊόντων τα οποία θα πρέπει να εκμεταλλευτούμε για την προώθηση και άλλων συμπληρωματικών προϊόντων. Επιπλέον, σε ανερχόμενες οικονομικές δυνάμεις όπως η Κίνα και η Ινδία, οι οποίες παρουσιάζουν υψηλούς ρυθμούς μεγέθυνσης προϊόντος και αναμένεται να αυξήσουν ραγδαία τη ζήτησή τους για προϊόντα τροφίμων υψηλότερης αξίας.

- Προώθηση συγκεκριμένων προϊόντων με βάση τους δυναμικούς κλάδους της ελληνικής οικονομίας. Με βάση τους δείκτες ανταγωνιστικότητας (Δείκτης Αποκαλυπτόμενου Συμμετρικού Συγκριτικού Πλεονεκτήματος, Δείκτης Συγκριτικού Πλεονεκτήματος Εμπορίου και Δείκτης Εξειδίκευσης-Ανταγωνιστικότητας)⁶ οι οποίοι προέρχονται από τη θεωρία του διεθνούς εμπορίου, εντοπίζουμε τους δυναμικούς κλάδους της ελληνικής βιομηχανίας τροφίμων και ποτών. Ισχυρότερα συγκριτικά πλεονεκτήματα εμφανίζουν τα Προϊόντα ψαριών, τα Έλαια και Λίπη ζωικής ή φυτικής προέλευσης, τα Φρούτα και λαχανικά και ο Καπνός. Συνοπτικά, αναφέρουμε τους διαφαινόμενους δυναμικούς κλάδους: Στην κατηγορία Τρόφιμα και Ζώα ζωντανά (0): *Τυρί και πηγμένο γάλα για τυρί (SITC:⁷ 024), Ψάρια νωπά ή κατεψυγμένα (034), Ψάρια αποξηραμένα, αλατισμένα, σε άλμη ή καπνιστά (035), Μαλακόστρακα, μαλάκια και άλλα υδρόβια, ασπόνδυλα, νωπά, διατηρημένα, κατεψυγμένα, αποξηραμένα (036), Ψάρια, μαλακόστρακα, μαλάκια κλπ. παρασκευασμένα και διατηρημένα (037), Ρύζι (041), Καλαμπόκι ανάλεστο (044), Αλεύρια από σιτάρι (046), Αλεύρια από άλλα δημητριακά (047), Λαχανικά νωπά, κατεψυγμένα (054), Λαχανικά, παρασκευασμένα ή διατηρημένα (056), Φρούτα και Καρποί, νωπά ή αποξηραμένα (057), Φρούτα παρασκευασμένα ή διατηρημένα (058) και Μαργαρίνη και λίπη μαγειρικής (091). Στην κατηγορία Ποτά και Καπνός (1): *Καπνός μη βιομηχανοποιημένος και απορρίμματα καπνού (121), Βιομηχανικά προϊόντα καπνού (122). Στην κατηγορία Λάδια και Λίπη ζωικής ή φυτικής προέλευσης (4): Έλαια και Λίπη φυτικά, σταθερά, «μαλακά», ακατέργαστα (421), Έλαια και Λίπη φυτικά, σταθερά, ακατέργαστα, κλπ., εκτός των μαλακών (422), Έλαια και Λίπη ζωικά ή φυτικά, επεξεργασμένα, κεριά και λοιπά μη βρώσιμα παρασκευασμένα (431). Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι, με βάση την ανάλυση, εντοπίζονται συγκεκριμένα προϊόντα για τα οποία η Ελλάδα διαθέτει είτε πιστοποίηση ΠΟΠ (Προστατευόμενη**

Ονομασία Προέλευσης) είτε ΠΓΕ (Προστατευόμενη Γεωγραφική Ένδειξη). Το τελευταίο αποτελεί ένα επιπρόσθετο ενισχυτικό πλεονέκτημα στις διεθνείς αγορές.

- Επίσης, θα πρέπει να ληφθούν μέτρα για τη διευκόλυνση των εξαγωγών (μείωση διοικητικού κόστους, προώθηση των ηλεκτρονικών συναλλαγών, με διαλειτουργικότητα των συστημάτων ICISNet και TAXISNet). Σημαντικές συνιστώσες αναδεικνύονται η χρηματοδότηση των εξαγωγικών επιχειρήσεων, η μείωση των φορολογικών συντελεστών και η μείωση του ενεργειακού κόστους, μέσα στο ασταθές οικονομικό περιβάλλον. Απαραίτητη κρίνεται και η υποβοήθηση των εξαγωγέων μέσω παροχής πληροφοροφόρησης και υπηρεσιών δικτύωσης με ξένους αγοραστές, η παροχή υποστηρικτικών υπηρεσιών προς τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις του κλάδου, η μεταφορά τεχνογνωσίας, προγραμμάτων εκπαίδευσης-κατάρτισης-ενημέρωσης, με αξιοποίηση των καλύτερων πρακτικών/εφαρμογών και επιτυχών στρατηγικών (best practices και success stories).
- Η ανταγωνιστικότητα αποτελεί την πιο κρίσιμη μεταβλητή της αναπτυξιακής διαδικασίας. Οι άξονες στους οποίους στηρίζεται είναι οι ακόλουθοι: η τεχνολογική πρόοδος, η δυνατότητα εφαρμογής διαφοροποιημένων και καινοτόμων προϊόντων, οι επενδύσεις σε φυσικό και ανθρώπινο κεφάλαιο, η ποιότητα του ανθρώπινου κεφαλαίου, οι οικονομίες κλίμακας, οι οργανωτικές και λειτουργικές καινοτομίες και διασυνδέσεις, η διάρθρωση των αγορών, η ένταση του ανταγωνισμού, η δομή του εμπορίου και οι υποδομές.
 - ο Έρευνα και Ανάπτυξη. Η καινοτομία αναδεικνύεται κρίσιμος παράγοντας στην ανάπτυξη του κλάδου των τροφίμων. Δημιουργία ενός στρατηγικού προγράμματος για την έρευνα, το οποίο θα συμβάλλει στην ανάπτυξη μιας μακροχρόνιας πολιτικής για την έρευνα και την τεχνολογική ανάπτυξη και καινοτομία στον κλάδο των τροφίμων. Ενίσχυση του ανθρώπινου δυναμικού, των γνώσεων και δεξιοτήτων που ενσωματώνει, αλλά παράλληλα εκπαίδευση του ανθρώπινου δυναμικού μέσω της απασχόλησης στην παραγωγική διαδικασία (learning-by-doing) δυναμικών εξαγωγικών προϊόντων.
 - ο Εξυγίανση και εκσυγχρονισμός του νομικού και θεσμικού πλαισίου. Για τη δημιουργία ενός σύγχρονου θεσμικού πλαισίου λειτουργίας και ελέγχου της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών, απαιτείται οργάνωση και συντονισμός των φορέων ελέγχου από έναν κεντρικό φορέα ελέγχου

6. «Ανάλυση Ελληνικού Εξωτερικού Τομέα, 2000-12,» Μελέτη υπό κρίση, ΚΕΠΕ, Ι. Κωνσταντακοπούλου.

7. Τυποποιημένη Ταξινόμηση του Διεθνούς Εμπορίου (SITC, Standard International Trade Classification).

και εποπτείας του κλάδου. Επιπλέον, θα πρέπει να καθιερωθεί ένα σύστημα ελέγχων σε όλο το φάσμα των επιχειρήσεων του κλάδου αξιοποιώντας το μητρώο επιχειρήσεων τροφίμων και ποτών, για τη διασφάλιση της ποιότητας των τροφίμων. Τέλος, δημιουργία ενός σταθερού και απλοποιημένου φορολογικού συστήματος για τις επιχειρήσεις.

- ο Οι δυναμικοί κλάδοι της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών στηρίζονται κυρίως στη διαθεσιμότητα των πρώτων υλών. Με την εφαρμογή προγραμμάτων έρευνας και ανάπτυξης στις επιχειρήσεις, θα μπορούσε να επιτευχθεί αλλαγή της παραγωγικής τους δομής με στόχο την επίτευξη οικονομικών κλίμακας (μέσω επενδύσεων σε R&D), έτσι ώστε να υπάρξει μείωση του κόστους παραγωγής. Επιπλέον, κρίνεται σκόπιμη η δημιουργία δικτύων προώθησης των προϊόντων στις διεθνείς αγορές, ενώ θα πρέπει να αξιοποιηθούν συνέργειες των επιχειρήσεων σε όλη την παραγωγική αλυσίδα του κλάδου, έτσι ώστε να επιτευχθεί υψηλή προστιθέμενη αξία.
- Ένα από τα πιο σημαντικά θέματα που αντιμετωπίζει σε πανευρωπαϊκό επίπεδο ο κλάδος των τροφίμων-ποτών είναι η ασφάλεια των τροφίμων. Προς αυτή την κατεύθυνση, κρίνεται σκόπιμη η ενσωμάτωση των ερευνητικών αποτελεσμάτων στα πεδία της ασφάλειας και ποιότητας τροφίμων στα ελληνικά προϊόντα τροφίμων. Επιπλέον, απαιτείται η ανάπτυξη

και βελτίωση συστημάτων παρακολούθησης, ελέγχου και πιστοποίησης της ποιότητας και ασφάλειας των προϊόντων τροφίμων, σύμφωνα με τους κανονισμούς της ΕΕ. Η βιομηχανία κρίνεται καθημερινά από τους καταναλωτές που αγοράζουν τα προϊόντα της και δείχνουν έτσι την εμπιστοσύνη τους σε αυτήν. Η ασφάλεια και η ποιότητα των προϊόντων του κλάδου είναι προαπαιτούμενο της ανάπτυξης, αφού η προστασία του καταναλωτή συνδέεται άμεσα και έμμεσα με τη λειτουργία του υγιούς ανταγωνισμού μεταξύ των επιχειρήσεων, στο πλαίσιο της εσωτερικής και εξωτερικής αγοράς. Οι βιομηχανίες τροφίμων οφείλουν να ενημερώνουν έγκαιρα τον καταναλωτή, με πληρότητα και ειλικρίνεια και να συνεργάζονται με τα αρμόδια όργανα και τα ΜΜΕ για τη δημιουργία συνθηκών που θα εγγυώνται την ασφάλεια της καθημερινής διατροφής.

- Εξασφάλιση μιας διακριτής αναγνωρίσιμης ταυτότητας των ελληνικών τροφίμων στις διεθνείς αγορές. Η Ελλάδα έχει εξασφαλίσει, για αρκετά προϊόντα, πιστοποίηση ΠΟΠ, ΠΓΕ. Θα πρέπει να συνεχιστεί η προσπάθεια και για αρκετά άλλα προϊόντα τα οποία έχουν τα απαραίτητα χαρακτηριστικά. Με έμφαση στην ποιότητα και παράδοση και με τη χρήση καινοτόμων μεθόδων παραγωγής, με σεβασμό στο περιβάλλον, θα εξασφαλιστεί η εμπιστοσύνη των καταναλωτών στα επώνυμα ελληνικά προϊόντα στις διεθνείς αγορές.

Η δυναμική των φεστιβάλ και η συμβολή τους στον πολιτισμό και τον τουρισμό

Σοφοκλής Σκούλτσος*

1. Η εξέλιξη των φεστιβάλ

Είναι γεγονός ότι από την αρχαιότητα κάθε κοινωνία, ανεξάρτητα από τη γεωγραφική περιοχή αλλά και την ιστορική περίοδο, είχε ορίσει ημερομηνίες και χρονικές περιόδους που εορτάζονταν με ιδιαίτερη λαμπρότητα και βασίζονταν στην εκάστοτε θρησκεία, τον τοπικό πολιτισμό (ήθη, έθιμα, παραδόσεις κτλ.) και στον τρόπο ζωής (αγροτικό ή αστικό). Οι εορτές αυτές αποτέλεσαν την απαρχή των φεστιβάλ τα οποία μετεξελίχθηκαν στη μορφή που σήμερα γνωρίζουμε. Άλλωστε, ετυμολογικά η λέξη φεστιβάλ (festival) έχει ως ρίζα τη λέξη “feast” ή “fiesta”, που σημαίνει γιορτή.

Στις μέρες μας η έννοια του «φεστιβάλ» έχει διευρυνθεί, γεγονός που καθιστά δύσκολο τον ορισμό της.¹ Τα φεστιβάλ σήμερα αποτελούν μια υποκατηγορία των “event” και ενδέχεται να σχετίζονται άμεσα, έμμεσα ή και καθόλου με τον τοπικό πολιτισμό, αλλά σε κάθε περίπτωση εμπεριέχουν την έννοια της εορτής. Η πολυπλοκότητα του ορισμού των φεστιβάλ δυσκολεύει και τον ορισμό της τυπολογίας τους, αν και προκύπτουν βασικές κατηγορίες φεστιβάλ βάσει θέματος όπως: φεστιβάλ με θέμα την κοινωνία,² μουσικά φεστιβάλ, φεστιβάλ κινηματογράφου, φεστιβάλ τεχνών κ.ά.

Σήμερα, τα φεστιβάλ αποτελούν έναν διαρκώς εξελισσόμενο κλάδο καθώς πολλές κοινωνίες σε παγκόσμιο επίπεδο σπεύδουν να αξιοποιήσουν τη δυναμική τους και να ωφεληθούν από τις θετικές επιπτώσεις τους. Αποτελούν, πλέον, ένα ερευνητικό πεδίο στο οποίο συνεργάζονται επιστήμονες προερχόμενοι από διάφορες επιστήμες και πεδία όπως: την οικονομία, την

κοινωνιολογία, την ψυχολογία, τον τουρισμό, την ανθρωπολογία κ.ά.

2. Η συμβολή των φεστιβάλ στον πολιτισμό

Η σχέση των φεστιβάλ με τον πολιτισμό είναι άμεση. Εξάλλου, ερευνητές συνδέουν τον ορισμό του φεστιβάλ με το στοιχείο του πολιτισμού.³ Όπως έχει υποστηριχτεί, ένα φεστιβάλ είναι «... ένα πολιτιστικό γεγονός που αποτελείται από μια σειρά καλλιτεχνικών εκδηλώσεων, που συχνά ανήκουν σε έναν καλλιτέχνη ή σε ένα είδος τέχνης».⁴ Είναι χαρακτηριστικό ότι ως βασική αιτία αύξησης του αριθμού των φεστιβάλ αναφέρονται οι κοινωνικές αλλαγές που επέβαλε η παγκοσμιοποίηση κατά τον 20ό αιώνα. Οι αλλαγές αυτές –κοινωνικές, πολιτικές, οικονομικές και δημογραφικές– δημιούργησαν την ανάγκη για επαναπροσδιορισμό της ταυτότητας των κοινωνιών στον παγκόσμιο κοινωνικό και πολιτιστικό χάρτη και τα φεστιβάλ αξιοποιήθηκαν ως μέσα προς αυτή την κατεύθυνση.⁵

Η φύση των φεστιβάλ προϋποθέτει την εμπλοκή του πολιτισμού στο πρόγραμμά τους σε μικρό ή μεγάλο βαθμό. Το εκάστοτε στοιχείο που «εορτάζεται» στο πλαίσιο ενός φεστιβάλ –ανεξάρτητα από το είδος του (μουσική, ήθη και έθιμα, παραδόσεις, κινηματογράφος, τέχνες κτλ.)– αποτελεί μέρος του πολιτισμού ενός τόπου ή μιας κοινωνίας ή ακόμη και μιας ομάδας ανθρώπων. Επομένως, οι πολιτιστικές επιπτώσεις που προκύπτουν από την υλοποίηση ενός φεστιβάλ είναι αξιοσημείωτες, καθώς όλα τα στοιχεία αλληλεπιδρούν μεταξύ τους και συνθέτουν μια πολιτιστική εμπειρία.

Η υλοποίηση ενός φεστιβάλ δύναται να συμβάλλει στην αναβίωση –αρχικά– και στη διατήρηση –έπειτα– τοπικών εθίμων και παραδόσεων.⁶ Υποστηρίζεται, επίσης, ότι μέσω των φεστιβάλ ενισχύεται το ενδιαφέρον και η διάθεση για συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας και του συνόλου των επισκεπτών σε πολιτιστικές εκδηλώσεις και ταυτοχρόνως ενισχύεται η τοπική πολιτιστική δραστηριότητα (π.χ. καλλιτέχνες). Επίσης, η εισαγωγή νέων ιδεών δίνει ερεθίσματα που διευρύνουν τους πολιτιστικούς ορίζοντες των επισκεπτών των φεστιβάλ.⁷ Επομένως,

* Διδάκτωρ Τουριστικής Ανάπτυξης και Οικονομίας, Επιστημονικός Συνεργάτης ΚΕΠΕ.

1. Ενδεικτικά αναφέρονται οι εξής ορισμοί: «Ένα φεστιβάλ είναι μια δημόσια εορτή με συγκεκριμένο θέμα» (Getz, 2005, σελ. 21), «Ένα φεστιβάλ αποτελεί ένα σύνολο εκδηλώσεων –με κύριες δράσεις τις παραστατικές τέχνες– που πραγματοποιείται σε συγκεκριμένο χώρο και χρόνο, με συγκεκριμένη συχνότητα ή άπαξ και έχει στόχο τον δημόσιο εορτασμό ενός πολιτιστικού στοιχείου που ο διοργανωτής επιθυμεί να προωθήσει.» (Σκούλτσος, 2014).

2. Αναφέρονται ως «Community Festivals».

3. Bladen κ.ά. (2012).

4. Fallasi (1987).

5. De Bres & Davis (2001), Picard & Robinson (2006).

6. Hall (1989), Mason & Beaumont-Kerridge (2004), Bowdin κ.ά. (2011).

7. Bowdin κ.ά. (2011).

τα φεστιβάλ αποτελούν ένα σημαντικό εργαλείο πολιτιστικής ανάπτυξης για τους τόπους υποδοχής.

3. Η συμβολή των φεστιβάλ στον τουρισμό

Είναι χαρακτηριστικό ότι από τα τέλη της δεκαετίας του '80 αναφέρεται ο όρος «event tourism»⁸ στο πλαίσιο του οποίου εντάσσεται και το «festival tourism» (φεστιβαλικός τουρισμός). Οι ερευνητές αντιλήφθηκαν την ανάγκη μελέτης του συγκεκριμένου κλάδου και προσπάθησαν να ορίσουν και να αποτυπώσουν τα χαρακτηριστικά αυτής της ειδικής μορφής τουρισμού που σχετίζεται με την επίσκεψη σε εκδηλώσεις (events) και σε φεστιβάλ.

Η σχετική βιβλιογραφία αναφέρει ότι η σημαντική συμβολή ενός φεστιβάλ στον τουρισμό του τόπου υποδοχής είναι η προσέλκυση –με τον κατάλληλο σχεδιασμό– του ενδιαφέροντος των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης πριν, κατά τη διάρκεια αλλά και μετά το τέλος των εκδηλώσεων, προβάλλοντας έτσι τον τόπο υποδοχής σε τοπικό, εθνικό ακόμη και διεθνές επίπεδο. Η δυνατότητα αυτή που προσφέρουν τα φεστιβάλ έχει αξιοποιηθεί από φορείς που ασχολούνται με την τουριστική προβολή, σε αρκετές περιοχές παγκοσμίως.⁹ Αποτέλεσμα αυτού αποτελεί το γεγονός ότι αρκετά φεστιβάλ λειτουργούν ως εργαλεία κατασκευής (ή ανακατασκευής) της τουριστικής εικόνας του προορισμού¹⁰ και τοποθέτησης (ή επανατοποθέτησης) της περιοχής υποδοχής στον εκάστοτε εθνικό αλλά και παγκόσμιο τουριστικό χάρτη.¹¹ Σε μακροπρόθεσμο επίπεδο, ένα σταθερά επαναλαμβανόμενο, και επιτυχημένο, φεστιβάλ εντάσσεται στο τοπικό (ή και εθνικό) τουριστικό προϊόν με σκοπό να προσελκύει το ενδιαφέρον των τουριστών αυξάνοντας την τουριστική κίνηση. Το εκάστοτε φεστιβάλ –με τον κατάλληλο σχεδιασμό– είναι σε θέση να εμπλουτίσει και να αναβαθμίσει το προσφερόμενο τουριστικό προϊόν, αυξάνοντας κατά αυτόν τον τρόπο την ανταγωνιστικότητά του προορισμού.¹²

Επιπροσθέτως, είναι γνωστό ότι ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν αρκετοί προορισμοί, σε παγκόσμιο επίπεδο, είναι η έντονη εποχικότητα του τουριστικού φαινομένου, γεγονός που επιφέρει αξιοσημείωτες αρνητικές επιπτώσεις.¹³ Με στόχο την άμβλυση των επιπτώσεων αυτών δύναται ένα φεστιβάλ να υλοποιηθεί σε περιόδους χαμηλής τουριστικής κίνησης,¹⁴ δίνοντας παράταση στην υψηλή τουριστική περίοδο και προσφέροντας στους τουρίστες ένα σημαντικό λόγο για να παρατείνουν τη διαμονή τους σε έναν προορισμό¹⁵ ή και να τη μεταθέσουν χρονικά.¹⁶

4. Διάσταση και μεγέθη των φεστιβάλ διεθνώς

Σύμφωνα με τα προαναφερθέντα, τα φεστιβάλ έχουν αποκτήσει μεγάλη σημασία σε πολλές περιοχές και κοινωνίες διεθνώς, γεγονός που εξηγεί και το μεγάλο αριθμό των φεστιβάλ που πραγματοποιούνται: ο Διεθνής Οργανισμός για τα Φεστιβάλ και τα Event¹⁷ εκτιμά ότι πραγματοποιούνται κάθε χρόνο, πάνω από 4,5 εκατομμύρια φεστιβάλ παγκοσμίως.¹⁸

Το Ηνωμένο Βασίλειο αποτελεί μια χαρακτηριστική περίπτωση χώρας που ωφελείται τα μέγιστα από την υλοποίηση φεστιβάλ. Στη Βρετανία πραγματοποιούνται περίπου 670 εκδηλώσεις,¹⁹ ενώ τα 200 κορυφαία φεστιβάλ εκτιμάται ότι αποφέρουν στην οικονομία 450 εκατ. αγγλικές λίρες από τις πωλήσεις εισιτηρίων, τις μετακινήσεις, τη σίτιση και τη διαμονή.²⁰ Ειδικότερα, ο κλάδος των μουσικών φεστιβάλ αποτελεί πλέον έναν από τους λίγους κλάδους που δεν επηρεάστηκε από τη διεθνή κρίση, καθώς η μουσική βιομηχανία και οι καλλιτέχνες αντλούν περισσότερα έσοδα από τις ζωντανές εμφανίσεις παρά από τη δισκογραφία –ιδίως μετά το 2008.²¹

Σε άλλη μελέτη που έγινε στο Ηνωμένο Βασίλειο καταγράφηκε ότι οι εισερχόμενοι τουρίστες δαπανούν

8. Raj κ.ά. (2009).

9. Ως υποκατηγορία της ευρύτερης έννοιας των «event».

10. Αναφέρεται ως «Destination Branding».

11. Jago κ.ά. (2003), Boo & Busser (2006).

12. Getz (2005), Raj κ.ά.(2009), Bowdin κ.ά. (2011).

13. Robinson (1979), Snepenger κ.ά. (1990).

14. Allen κ.ά. (2002), σελ. 36.

15. Getz (1989), Hall (1989), Bowdin κ.ά. (2011).

16. Αυτές οι περιπτώσεις επισκεπτών αναφέρονται ως “time-switchers” (Crompton κ.ά. 2001).

17. International Festival and Events Association (IFEA) (www.ifea.com).

18. IFEA (2009).

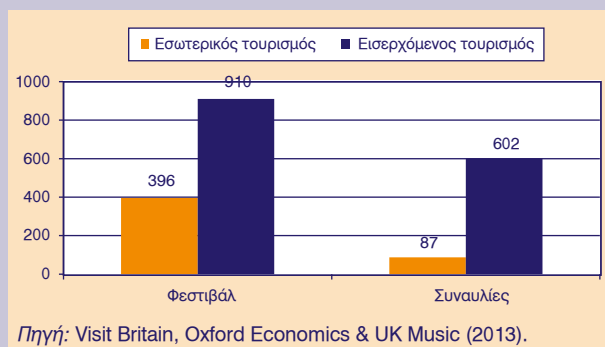
19. Αναφέρονται με την ευρύτερη έννοια των event.

20. “The Guardian” (2010).

21. “The Guardian” (2010).

σαφώς περισσότερα χρήματα σε σχέση με τους εσωτερικούς τουρίστες, είτε πρόκειται για φεστιβάλ είτε για μεμονωμένες μουσικές συναυλίες (Διάγραμμα 1).²² Πιο συγκεκριμένα, οι εισερχόμενοι τουρίστες που επισκέφθηκαν φεστιβάλ δαπάνησαν ανά ταξίδι κατά μέσο όρο 910 αγγλικές λίρες (κατά κεφαλήν) και 602 λίρες εκείνοι που επισκέφθηκαν συναυλίες και μουσικές παραστάσεις. Τα αντίστοιχα μεγέθη για τον εσωτερικό τουρισμό είναι 396 και μόλις 87 λίρες, αντιστοίχως. Όπως αναφέρεται, αυτό προκύπτει όχι μόνο από το μεγαλύτερο κόστος των μεταφορικών των εισερχόμενων τουριστών αλλά και από τη διάθεσή τους να εντάξουν την επίσκεψη σε φεστιβάλ στις διακοπές τους, διευρύνοντας έτσι τα όρια της γεωγραφικής περιοχής μέσα στην οποία δαπανούν τα χρήματά τους. Συνολικά, για την ίδια χρονιά, οι εσωτερικοί τουρίστες που επισκέφθηκαν φεστιβάλ και συναυλίες δαπάνησαν 1,02 δις λίρες, ενώ οι εισερχόμενοι τουρίστες 248 εκατ.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1
Κατά κεφαλήν δαπάνη εσωτερικών και εισερχόμενων τουριστών ανά ταξίδι στο Ηνωμένο Βασίλειο (σε αγγλικές λίρες)

Σύμφωνα με στοιχεία για την περιοχή της Αδελαΐδας της Αυστραλίας,²³ οι επισκέψεις σε φεστιβάλ για το 2012 έφτασαν τα 2,82 εκατ. με 590.000 πωληθέντα εισιτήρια. Όπως εκτιμάται, 63.950 ήταν τουρίστες στην περιοχή, οι οποίοι συνέβαλαν σε πάνω από 300.000 διανυκτερεύσεις. Οι δαπάνες των επισκεπτών των φεστιβάλ εκτιμώνται σε 58,1 εκατ. δολ. (εκτός των εισιτηρίων) και

τα νέα εισοδήματα που εισήχθησαν στην περιφέρεια εκτιμώνται σε 62,9 εκατ. δολ. Επιπλέον, η διοργάνωση των 10 μεγαλύτερων φεστιβάλ της περιοχής δημιούργησε 790 νέες θέσεις εργασίας ("full-time").

Πολλές χώρες αναγνωρίζουν πλέον την αξία των φεστιβάλ ως εργαλείων προσέλκυσης εισερχόμενου τουρισμού και με αυτό τον στόχο τα χρηματοδοτούν μέσω των εκάστοτε Εθνικών Οργανισμών Τουρισμού.²⁴ Όπως διαπιστώθηκε σε έρευνα σε Ευρωπαίους πολίτες,²⁵ το 44% αυτών δήλωσε ότι αναζητά την επίσκεψη σε φεστιβάλ στο πλαίσιο των διακοπών. Βάσει της ίδιας έρευνας, η πλειονότητα του κοινού ανήκει στην ηλικιακή ομάδα 16-30 ετών. Αναλυτικότερα, τα ποσοστά που αντιστοιχούν σε κάθε ηλικιακή ομάδα είναι 28% για ηλικίες 16-20 ετών, 27% για ηλικίες 21-24 ετών και 23% για ηλικίες 25-30 ετών. Οι ηλικιακές ομάδες 31-40 και 41-65 ετών παρουσιάζουν ποσοστά 14% και 7%, αντιστοίχως.

Επιπροσθέτως, σε μελέτη αναφορικά με τα χαρακτηριστικά των επισκεπτών των φεστιβάλ που πραγματοποιήθηκε σε άτομα από όλο τον κόσμο,²⁶ αποτυπώθηκαν οι εξής τάσεις στη ζήτηση του συγκεκριμένου τομέα: τάση για πραγματοποίηση ταξιδιού σε διαφορετική χώρα με σκοπό την επίσκεψη σε φεστιβάλ, τάση για αυξημένη δαπάνη στη διαμονή και, τέλος, αυξημένη ζήτηση για τουριστικά πακέτα (που περιλαμβάνουν την επίσκεψη σε φεστιβάλ). Πιο συγκεκριμένα, το 40% των συμμετεχόντων στην έρευνα δήλωσε ότι έχει επισκεφθεί φεστιβάλ σε άλλη χώρα και από αυτούς το 39% περισσότερα από ένα φεστιβάλ. Είναι χαρακτηριστικό ότι το 75% δήλωσε ότι εντάσσει την επίσκεψη σε φεστιβάλ στις διακοπές του, ενώ το 60% παρατείνει τη διαμονή του στην περιοχή με σκοπό να γνωρίσει καλύτερα τον προορισμό.²⁷ Για το 2013, η πλειονότητα των συμμετεχόντων (55%) δήλωσε ότι επέλεξε τη διαμονή σε ξενοδοχείο και το 8% τη διαμονή σε πολυτελές ξενοδοχείο, ενώ για το 2014 το 80% σκοπεύει να δαπανήσει μεγαλύτερα ποσά στη διαμονή.

Στην ίδια έρευνα, καταγράφηκε ότι το 60% των συμμετεχόντων αγόρασε το εισιτήριο, τη διαμονή και τη μεταφορά χωριστά, αλλά για το 2014 σε ποσοστό 95% θα προτιμήσουν να εντάξουν όλα τα παραπάνω σε ένα ενιαίο «πακέτο», γεγονός που καταδεικνύει την

22. Τα στοιχεία αφορούν το 2012.

23. www.festivalsadelaide.com.au.

24. The Festival Awards (2013a).

25. Η έρευνα «European Festival Census 2013» πραγματοποιήθηκε σε 8.026 Ευρωπαίους πολίτες που επισκέπτονται φεστιβάλ (αναφέρονται ως "festival goers") κατά τη διάρκεια του ταξιδιού τους (The Festival Awards 2013b).

26. Η έρευνα αφορά σε μουσικά φεστιβάλ και πραγματοποιήθηκε σε 2.742 επισκέπτες φεστιβάλ, μέλη της εταιρείας Festicket. Τα στοιχεία αφορούν το 2013 και συλλέχθηκαν σε συνεργασία με την HPI Research (Festicket 2014).

27. Festicket (2014).

ολοένα μεγαλύτερη σημασία που αποκτά το «πακέτο» στη φεστιβαλική αγορά. Τέλος, αναφέρεται ότι οι συμμετέχοντες στην έρευνα (εκτός αυτών του Ηνωμένου Βασιλείου) δαπανούν κατά μέσο όρο 206 αγγλικές λίρες σε κάθε επίσκεψή τους σε φεστιβάλ εντός της χώρας τους και 578 λίρες σε φεστιβάλ εκτός της χώρας τους.²⁸

Αποτελεί πραγματικότητα, σύμφωνα με τη διεθνή εμπειρία, η αξιοποίηση των φεστιβάλ για τη στήριξη, αναβάθμιση και ανάπτυξη της τοπικής οικονομίας, του πολιτισμού και του τουρισμού.²⁹ Αυτό προκύπτει τόσο από τα στοιχεία που αφορούν τη ζήτηση των φεστιβάλ όσο και από το ερευνητικό ενδιαφέρον που εντείνεται και οδηγεί στη συνεχή διεύρυνση του πεδίου, τόσο σε ακαδημαϊκό όσο και σε ερευνητικό επίπεδο. Αναδεικνύεται, συνεπώς, το ερώτημα αναφορικά με την προοπτική και τη δυναμική που παρουσιάζει ο συγκεκριμένος τομέας στη χώρα μας.

5. Ο τομέας των φεστιβάλ στην Ελλάδα

Ο τομέας των φεστιβάλ στην Ελλάδα αναπτύχθηκε κυρίως μετά τις αρχές του 1980, όταν οι δημοτικές αρχές ξεκίνησαν να περιλαμβάνουν στα πολιτιστικά τους προγράμματα την υλοποίηση φεστιβάλ. Η αύξηση του αριθμού, βέβαια, δε συμβάδιζε σε όλες τις περιπτώσεις με την προσφερόμενη ποιότητα.³⁰ Σήμερα πραγματοποιούνται στη χώρα μας φεστιβάλ τα οποία διαφέρουν τόσο στο εύρος των θεματικών που εμπεριέχουν (μουσικά φεστιβάλ, φεστιβάλ θεάτρου, τέχνης κ.ά.) όσο και στον τρόπο διοργάνωσης. Ο αριθμός τους δεν μπορεί να υπολογιστεί καθώς δεν υπάρχει καταγραφή αλλά, όπως έχει υποστηριχθεί, εκτιμάται ότι είναι ιδιαίτερα μεγάλος, εάν συμπεριληφθούν σε αυτά τα φεστιβάλ που διοργανώνονται από τις κατά τόπους δημοτικές αρχές.³¹

Η εμβέλειά τους –εξαιτίας ενός συνόλου αιτιών– είναι τοπική και σε κάποιες περιπτώσεις εθνική. Παρότι τα φεστιβάλ λαμβάνουν χώρα κυρίως τους θερινούς μήνες και κοντά σε αστικά κέντρα, αδυνατούν να προσελκύσουν το ενδιαφέρον των τουριστών εκτός ορισμένων περιπτώσεων. Η δυσκολία προσέγγισης τουριστών

(εσωτερικών και εισερχόμενων) προκύπτει –στις περισσότερες περιπτώσεις– από την έλλειψη έγκαιρου προγραμματισμού και την αναποτελεσματική προώθηση.³² Ως εκ τούτου, τα πιο πολλά εγχώρια φεστιβάλ προσφέρονται για «εσωτερική κατανάλωση», δηλαδή απευθύνονται κυρίως στον τοπικό πληθυσμό και σε κάποιες περιπτώσεις προσελκύουν εσωτερικό τουρισμό.

Αναφορικά με την αποτίμηση της οικονομικής συνεισφοράς τους, η καταγραφή των πρωτογενών δεδομένων (κόστους και εσόδων), δεδομένης και της ποικιλίας των οργανωτικών και διαχειριστικών τους φορέων, αποτελεί σχεδόν πάντα ζητούμενο και όχι δεδομένο στη χώρα μας. Πάντως εκτιμάται ότι από τη διοργάνωση ενός τοπικού φεστιβάλ, πέρα από τα τοπικά έσοδα που στηρίζουν τις κοινωνίες υποδοχής, υφίστανται μικρότερες ή μεγαλύτερες διαρροές εισοδημάτων προς τα αστικά κέντρα, καθώς λίγες περιοχές έχουν τη δυνατότητα να στηρίξουν την υλοποίηση ενός φεστιβάλ σε όλα τα στάδιά του.³³ Επιπροσθέτως, σε μελέτη που έγινε αναφορικά με τη συνεισφορά των φεστιβάλ κινηματογράφου στη χώρα μας,³⁴ υποστηρίχθηκε ότι η σημαντικότερη οικονομική συνεισφορά των φεστιβάλ στις τοπικές κοινωνίες είναι η εισροή χρήματος στον κλάδο της σίτισης και διαμονής (εστιατόρια, μπαρ, ξενοδοχεία) καθώς και στο τοπικό εμπόριο. Λιγότερο σημαντική κρίθηκε η συνεισφορά στον κλάδο των επενδύσεων. Επισημαίνεται ότι, στην ίδια μελέτη, η συνεισφορά των φεστιβάλ στην πολιτιστική ανάπτυξη και εκπαίδευση κρίνεται ιδιαίτερα σημαντική.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, το πλαίσιο υλοποίησης της πλειονότητας των φεστιβάλ στην Ελλάδα παρουσιάζει προβλήματα και ιδιομορφίες που καθιστούν δύσκολη την πλήρη αξιοποίησή τους προς όφελος των τοπικών κοινωνιών και του πολιτισμού, και ιδιαίτερα προς την κατεύθυνση της ενίσχυσης του τουρισμού. Ωστόσο, υφίστανται περιπτώσεις από τον ελλαδικό χώρο που αναδεικνύουν την ουσιαστική συνεισφορά που δύναται να έχει ένα φεστιβάλ στην κοινωνία υποδοχής. Χαρακτηριστικά είναι τα παραδείγματα περιφερειακών φεστιβάλ, όπως το Διεθνές Φεστιβάλ Χορού της Καλαμάτας,³⁵ το Διεθνές Φεστιβάλ Κουκλοθεάτρου και Παντομίμας στο

28. Festicket (2014).

29. Gibson & Connell (2012).

30. Κόνσολα & Καραχάλης (2010).

31. Κόνσολα & Καραχάλης (2010).

32. Σκούλτσος (2014).

33. Κόνσολα & Καραχάλης (2010).

34. Kostropoulou, Vagionis & Kourkouridis (2013). Η μελέτη αφορούσε 12 ενεργά φεστιβάλ κινηματογράφου της επικράτειας.

35. Διοργανώνεται εδώ και 20 χρόνια προσκαλώντας διεθνείς καλλιτέχνες και πραγματοποιώντας εκπαιδευτικά σεμινάρια (www.kalamatadancefestival.gr).

Κιλκίς,³⁶ το River Party στο Νεστόριο Καστοριάς,³⁷ τα οποία αφενός έχουν συνεισφέρει σε μεγάλο βαθμό στη εικόνα της εκάστοτε περιοχής και στην προβολή της, αφετέρου προσελκύουν το ενδιαφέρον επισκεπτών από όλα τα μέρη της Ελλάδας ενισχύοντας την οικονομία και τον τουρισμό της περιοχής.

6. Δυναμική και Προοπτικές

Οι εξελίξεις στον τουριστικό τομέα σε παγκόσμιο επίπεδο καθιστούν επιτακτική ανάγκη τον εμπλουτισμό των εμπειριών που απολαμβάνει ο τουρίστας προκειμένου να προσφερθεί ένα ανταγωνιστικό προϊόν με συγκριτικά πλεονεκτήματα. Ο σύγχρονος τουρίστας αναζητά ολοένα και περισσότερες εμπειρίες στον προορισμό που επισκέπτεται. Βάσει αυτού, αποτελεί πραγματικότητα των τελευταίων ετών η προσπάθεια αναβάθμισης και επανατοποθέτησης του τουριστικού προϊόντος της χώρας μας στον παγκόσμιο τουριστικό χάρτη – σε εθνικό, περιφερειακό αλλά και τοπικό επίπεδο. Στην προσπάθεια αυτή συμβάλλουν ιδιαιτέρως οι ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού, οι οποίες καλούνται να αξιοποιήσουν όλα τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που προσφέρει η χώρα και να δημιουργήσουν ένα ελκυστικό και ανταγωνιστικό τουριστικό προϊόν. Παράλληλα, ο ρόλος του πολιτισμού σε αυτή την προσπάθεια είναι ιδιαιτέρως σημαντικός είτε ως χωριστή μορφή (πολιτιστικός τουρισμός) είτε ως στοιχείο που εντάσσεται στο εν γένει προσφερόμενο τουριστικό προϊόν.

Στο παραπάνω πλαίσιο, η εν δυνάμει συμβολή των φεστιβάλ κρίνεται ιδιαιτέρως σημαντική και η προοπτική που παρουσιάζεται δεδομένη. Το στοιχείο του εορτασμού, που αποτελεί κεντρικό άξονα στο σχεδιασμό τους, δημιουργεί το κατάλληλο περιβάλλον εντός του οποίου θα προωθηθεί ένα ιδιαίτερο τοπικό χαρακτηριστικό (π.χ. μια δραστηριότητα, ένα προϊόν κτλ.) που εντάσσεται στις παραδόσεις και στον τοπικό πολιτισμό. Επιπροσθέτως, ενδέχεται ένα φεστιβάλ να έχει ως θεματική ένα νέο και καινοτόμο στοιχείο για τον τοπικό πληθυσμό, το οποίο μακροπρόθεσμα δύναται να αποτελέσει «σήμα κατατεθέν» για την τοπική κοινωνία. Τέτοιες περιπτώσεις, άλλωστε, δεν απουσιάζουν από την ελληνική πραγματικότητα.³⁸

Ουσιαστικά, τα φεστιβάλ δύνανται να συμβάλλουν όχι μόνο στην τουριστική προβολή του εκάστοτε προορισμού αλλά και στοιχείων του τουριστικού προϊόντος και

του τοπικού πολιτισμού, που ο προορισμός επιθυμεί να προβάλλει. Τα φεστιβάλ αποτελούν το «συνδυακό κρίκο» μεταξύ ειδικών και εναλλακτικών δραστηριοτήτων, τουρισμού και πολιτισμού. Παραδείγματα αποτελούν οι γιορτές μουσικής (μουσικά φεστιβάλ), οι γιορτές αγροτουρισμού (αγροτουριστικά φεστιβάλ), οι γιορτές τοπικών προϊόντων κ.ά., οι οποίες έχουν τη δυνατότητα να προσφέρουν ένα ελκυστικό περιβάλλον για τον τοπικό πληθυσμό αλλά και για τον εν δυνάμει τουρίστα.

Λαμβάνοντας υπόψη ότι στη χώρα μας διοργανώνεται μεγάλος αριθμός τοπικών/πολιτιστικών φεστιβάλ, η ανάγκη περαιτέρω αξιοποίησης αυτών είναι επιτακτική. Όπως προαναφέρθηκε, η πλειονότητα των υφιστάμενων φεστιβάλ στη χώρα μας απευθύνονται στην τοπική αγορά παρουσιάζοντας μικρότερες ή μεγαλύτερες αδυναμίες στο να προσελκύσουν τουρισμό, εσωτερικό ή εισερχόμενο. Αυτό αποτελεί αστοχία για τον εγχώριο τομέα των φεστιβάλ, καθώς με αυτό τον τρόπο παραμένει αναξιοποίητο ένα μεγάλο κομμάτι του. Τα υφιστάμενα φεστιβάλ –όταν παρουσιάζουν μια σταθερή παρουσία– αποτελούν πολιτιστικούς πόρους για τις τοπικές κοινωνίες, οι οποίοι όμως, σε πολλές περιπτώσεις, παραμένουν αναξιοποίητοι. Στον αντίποδα, οι επιτυχημένες περιπτώσεις, αναδεικνύουν τη δυναμική και τις προοπτικές που παρουσιάζει ο συγκεκριμένος τομέας εφόσον εφαρμοστούν και υλοποιηθούν οι βέλτιστες πρακτικές από τη διεθνή εμπειρία, πάντα προσαρμοσμένες στην ελληνική πραγματικότητα.

Η οικονομική κρίση, όπως ήταν αναμενόμενο, δημιούργησε προβλήματα στο συγκεκριμένο τομέα και ελλείψεις σε χορηγίες και επιχορηγήσεις. Παρ' όλα αυτά, όπως έχει υποστηριχθεί, η δυσκολία χρηματοδότησης ώθησε αρκετές διοργανώσεις προς τον επανασχεδιασμό τους και προς μια πιο «επαγγελματική» και αποτελεσματική προσέγγιση βασισμένη στις βέλτιστες πρακτικές από τη διεθνή και εγχώρια εμπειρία.³⁹ Παράλληλα, νέες προσπάθειες ακολουθώντας ένα στρατηγικό σχεδιασμό κατάφεραν να αναπτυχθούν και να καθιερωθούν, παρ' όλο που ξεκίνησαν είτε λίγο πριν την κρίση είτε εν μέσω αυτής.

Εκτός όμως από την εκάστοτε διοργάνωση, αποκτά σημαντικό ρόλο η διαχείριση των φεστιβάλ, ο σχεδιασμός τους σε επίπεδο προορισμού και οι πρακτικές τουριστικής αξιοποίησής τους. Τα φεστιβάλ προσφέρουν μια εμπειρία στον επισκέπτη, ο οποίος αναζητά την

36. Διοργανώνεται για 16 έτη προσκαλώντας διεθνείς καλλιτέχνες και πραγματοποιώντας εκπαιδευτικά σεμινάρια (www.kilkis-festival.gr).

37. Βρίσκεται στο 36ο έτος διοργάνωσής του και φιλοξενεί καλλιτέχνες κυρίως από την εγχώρια σκηνή αλλά και τη διεθνή (www.riverparty.org).

38. Ενδεικτικά αναφέρονται το Φεστιβάλ Χορού της Καλαμάτας, το Διεθνές Φεστιβάλ Κουκλοθεάτρου και Παντομίμας στο Κιλκίς, το φεστιβάλ Ελληνικών Ταινιών Μικρού Μήκους της Δράμας.

39. Η άποψη διατυπώθηκε από κύριους πληροφορητές-επαγγελματίες που απασχολούνται στη διοργάνωση φεστιβάλ (Σκούλτσος, 2014).

ικανοποίηση ποικίλων αναγκών και κινήτρων (κίνητρα απόδρασης, πολιτιστικής αναζήτησης, κοινωνικοποίησης, απόδρασης κ.ά.). Για το λόγο αυτό, τα φεστιβάλ δύνανται να συμβάλλουν σε μία προοπτική τουριστικής ανάπτυξης σε «πλέγμα»,⁴⁰ όπου συνδυάζεται –σε ένα σύνθετο τουριστικό προϊόν– η προσφορά εμπειριών που ικανοποιούν κίνητρα ενός θεματικού άξονα. Για παράδειγμα, στην περίπτωση του θεματικού άξονα «πολιτισμός», οι ειδικές μορφές τουρισμού φεστιβαλικός, γαστρονομικός, εκπαιδευτικός κ.ά. δύνανται να συνθέσουν ταυτοχρόνως ένα ενιαίο τουριστικό προϊόν. Ως εκ τούτου, και με δεδομένη την ευελιξία στο σχεδιασμό της εμπειρίας που προσφέρουν, τα φεστιβάλ έχουν τη δυνατότητα να συνδυάσουν την ικανοποίηση ποικίλων κινήτρων.

Με βάση τα παραπάνω, τα ήδη υφιστάμενα φεστιβάλ κρίνεται σκόπιμο να ακολουθήσουν τις τάσεις που παρουσιάζονται σε διεθνές επίπεδο και να ενταχθούν αποτελεσματικά στο εκάστοτε τουριστικό προϊόν. Με τον έγκαιρο προγραμματισμό, την κατάλληλη προώθηση και στελέχωση και την προσφορά εμπλουτισμένων τουριστικών πακέτων η αξιοποίησή τους, πιθανότατα, θα διευρυνθεί καθώς θα απευθύνονται πλέον σε περιφερειακό, εθνικό και διεθνές επίπεδο.

Τα φεστιβάλ, ενταγμένα σε ένα πρόγραμμα τουριστικής προβολής, δύνανται να αποτελέσουν πόλο έλξης και σε περιόδους χαμηλής τουριστικής κίνησης –ειδικότερα στη χώρα μας που απολαμβάνει ιδανικές καιρικές συνθήκες για ένα μεγάλο διάστημα κατά τη διάρκεια του έτους. Επιπλέον, στα πλαίσια του αστικού τουρισμού, η προσφορά τουριστικών πακέτων –στα οποία προσφέρονται και φεστιβαλικές εμπειρίες– θα βελτιώνει αισθητά την ελκυστικότητα των εκάστοτε προορισμών αυτής της μορφής.

Συνοψίζοντας, τα φεστιβάλ αποτελούν πολιτιστικούς πόρους για τον τόπο υποδοχής. Αυτά που ήδη υλοποιούνται στη χώρα μας, πράγματι συμβάλλουν –λίγο ή πολύ– στην τοπική πολιτιστική ανάπτυξη. Οι δυνατότητες, όμως, που παρουσιάζουν είναι περισσότερες όπως προκύπτει από περιπτώσεις βέλτιστων πρακτικών σε εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο, ειδικότερα όσον αφορά την ενίσχυση της τουριστικής ζήτησης. Είναι αναγκαίο, πλέον, να αξιοποιείται στο έπακρο το σύνολο των πόρων (πολιτιστικών και μη) μιας περιοχής, στους οποίους συμπεριλαμβάνονται και οι προσφερόμενες φεστιβαλικές εμπειρίες.

Βιβλιογραφία – Πηγές

Βιβλιογραφία:

- Allen, J., O'Toole, W., McDonnell, I. & Harris, R. (2002), *Festival and Special Event Management*, 2nd edn, John Wiley & Sons Australia Ltd, Milton.
- Bladen, C., Kennel, J., Abson, E. & Wilde, N. (2012), *Events Management, An Introduction*, Routledge, New York.
- Boo, S. & Busser, J. (2006), "Impact analysis of a tourism festival on tourists destination images and satisfaction". *Event Management*, 9(4), 165-181.
- Bowdin, G., Allen, J., O'Toole, W., Harris, R. & McDonnell, I. (2011), *Events Management*, 3rd edn, Elsevier Ltd, Oxford.
- Crompton, J., Lee, S. & Shuster (2001), "A Guide for Undertaking Economic Impact Studies: The Springfest Example", *Journal of Travel Research*, 40, 79-87.
- De Bres, K. and Davis, J. (2001), "Celebrating group and place identity: A case study of a new regional festival", *Tourism Geographies* 3 (3), 326-337.
- Falassi, A. (Ed.) (1987), "Time out of time: Essays on the festival", Albuquerque: University of New Mexico Press στο Getz, D. (2005), *Event Management & Event Tourism*, 2ndedn, Cognizant Communication Corporation, New York.
- Festicket (2014), *Music Festivals: International Trends 2014*, σε συνεργασία με την HPI Research.
- Getz, D. (2005), *Event Management & Event Tourism*, 2nd edn, Cognizant Communication Corporation, New York.
- Getz, D. (1989), "Special Events Defining the product", *Tourism Management*, 10 (2), 125-137.
- Gibson, C., & Connell, J. (2012), *Music Festivals and Regional Development in Australia*, Ashgate, Burlington.
- Hall, C. (1989), "The Definition and Analysis of Hallmark Tourist Events", *GeoJournal*, 19(3) 263-268.
- Higham, J. & Hinch, T. (2002), "Tourism, sport and seasons: the challenges and potential of overcoming seasonality in the sport and tourism sectors", *Tourism Management*, 23, 175-185.
- IFEA (2009), "The Power of Celebration" (online), Διαθέσιμο στο: http://www.ifea.com/joomla1_5/index.php?option=com_content&view=article&id=180&Itemid=306. Accessed 10 May 2009 στο Bladen, C., Kennel, J., Abson, E. & Wilde, N. (2012), *Events Management, An Introduction*, Routledge, New York.

40. Με τον όρο τουριστική ανάπτυξη σε «πλέγμα» αναφέρεται η «...διαμόρφωση μιας υποδομής προσφοράς που θα ανταποκρίνεται σε διαφορετικούς τύπους ζήτησης και θα συμβάλλει στη βασική αρχή της αειφορίας: την ανατροφοδότηση της ανάπτυξης.» (Κοκκώσης & Τσάρας, 2001: 84).

Jago, L., Chalip, L., Brown, G., Mules, T., & Shameem, A. (2003), "Building events into destination branding: Insights from experts", *Event Management*, 8 (1), 3-14.

Kostopoulou, S., Vagionis, N. & Kourkouridis, D. (2013), "Cultural Festivals and Regional Economic Development: Perceptions of Key Interest Groups", κεφάλαιο στο Matias, A., Nijkamp, P. & Sarmento, M. (Eds) (2013), *Quantitative Methods in Tourism Economics*, Springer – Verlag. Berlin Heidelberg.

Mason, P. & Beaumont-Kerridge, J. (2004), "Attitudes of visitors and residents to the impacts of the 2001 Sidmouth International Festival", κεφάλαιο στο Yeoman, I., Robertson, M., Ali-Knight, J., Drummond, S., & McMahon-Beattie, U. (Eds.) (2004), *Festival and Events Management, An International arts and culture perspective*, Elsevier Butterworth-Heinemann, Oxford.

Picard, D. & Robinson, M. (2006), *Remaking Worlds: Festivals, Tourism and Change*, Channel View, Clevedon.

Raj, R, Walters, P. & Rashid, T. (2009), *Events Management: An Integrated and Approach*, Sage Publication Ltd, London.

Robinson, H. (1979), "A geography of tourism". London: Mac-Donald and Evans στο Higham, J. & Hinch, T. (2002), "Tourism, sport and seasons: the challenges and potential of overcoming seasonality in the sport and tourism sectors", *Tourism Management*, 23, 175-185.

Snepenger, D., Houser, B., & Snepenger, M. (1990), "Seasonality of demand", *Annals of Tourism Research*, 17, 628-630.

The Festival Awards (2013a), *Market Report 2013 (UK)*, σε συνεργασία με την CGA Strategy.

The Festival Awards (2013b), *Market Report 2013 (Europe)*, σε συνεργασία με την CGA Strategy.

The Guardian (2010), "How music festivals are singing the changes, Live music events have quickly become a key route to profitability for the record industry", <http://www.theguardian.com/business/2010/aug/27/music-festivals-record-industry> (26/8/2014).

Visit Britain, Oxford Economics & UK Music (2013), *Wish You Were Here: Music Tourism's Contribution to the UK Economy*.

Κόνσολα, Ν., & Καραχάλης, Ν. (2010), "Πολιτιστική Δράση και Τοπική Ανάπτυξη: Τα φεστιβάλ στις Ελληνικές Πόλεις της Περιφέρειας" (https://www.academia.edu/2039582/..._2010_).

Κοκκώσης, Χ., Τσάρτας, Π. (2001), *Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη και Περιβάλλον*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.

Σκούλτσος Σ. (2014), "Τα event/εκδηλώσεις ως τουρισμός ειδικού ενδιαφέροντος και ως δραστηριότητα ελεύθερου χρόνου: χαρακτηριστικά της αγοράς και σχεδιασμός", Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Αιγαίου.

Ηλεκτρονικές Πηγές:

<http://www.festicket.com>

www.festivalsadelaide.com.au

www.ifea.com

www.kalamatadancefestival.gr

www.kilkis-festival.gr

www.riverparty.org

Πρόσφατες Μελέτες και Εκθέσεις που έχουν εκδοθεί από το ΚΕΠΕ

ΜΕΛΕΤΕΣ

- No 75 Τζ. Καβουνίδη, Ι. Χολέζα, *Οι διαδρομές των νέων μεταναστευτικής προέλευσης στην εκπαίδευση και την αγορά εργασίας*. Αθήνα, 2013.
- No 74 Σ. Παπαϊωάννου, *Οικονομική μεγέθυνση στην Ελλάδα: Τάσεις και μεσοπρόθεσμες προοπτικές*. Αθήνα, 2013.
- No 73 E. A. Kaditi, *Analysis of the Greek food supply chain*. Athens, 2012.
- No 72 Θ. Π. Λιανού, Τ. Καβουνίδη, *Μεταναστευτικά ρεύματα στην Ελλάδα κατά τον 20ό αιώνα*. Αθήνα, 2012.
- No 71 A. Koutroulis, *Finance and economic growth: The case of Greece 1960-2005*. Athens, 2011.
- No 70 T. Tsekeris, *Travel consumption and market competition in Greece*. Athens, 2010.
- No 69 Ι. Ρεζίτη, *Η διαδικασία μετακύλισης τιμής στον ελληνικό αγροδιατροφικό τομέα: Η περίπτωση των οπωροκηπευτικών*. Αθήνα, 2010.
- No 68 Κ. Αθανασούλη, *Η επαγγελματική μετάβαση των πτυχιούχων των Φιλοσοφικών Σχολών*. Αθήνα, 2010.
- No 67 Κ. Ευστρατόγλου, *Αξιολόγηση της επαγγελματικής κατάρτισης ανέργων στην Ελλάδα*. Αθήνα, 2009.
- No 66 P. I. K. Prodromidis, *The spatial distribution of male and female employment and unemployment in Greece*. Athens, 2008.
- No 65 Γ. Παναγόπουλου, *Βασιλεία II: Περιγραφή και Συνέπειες για το Τραπεζικό Σύστημα*. Αθήνα, 2008.
- No 64 M. G. Arghyrou, *The effects of the accession of Greece to the EMU: Initial estimates and future prospects*. Athens, 2006.
- No 63 P. I. K. Prodromidis, *A regional analysis of declared incomes in Greece*. Athens, 2006.
- No 62 Σ. Σπαθή, *Σύγκριση των αεροπορικών και ακτοπλοϊκών μεταφορών στις γραμμές εσωτερικού. Οικονομική εκτίμηση της ζήτησης*. Αθήνα, 2005.
- No 61 Κ. Ν. Κανελλόπουλου σε συνεργασία Π. Παπακωνσταντίνου, *Οικονομικές διαστάσεις της κατάρτισης ενηλίκων*. Αθήνα, 2005.
- No 60 Θ. Τερροβίτη, *Παραγωγή και χρήση των τεχνολογιών της πληροφορίας και των επικοινωνιών στην Ελλάδα: Σημασία και επιπτώσεις*. Αθήνα, 2005.
- No 59 Αν. Λαμπροπούλου, *Η ελληνική γεωργία στο διεθνές ανταγωνιστικό περιβάλλον*. Αθήνα, 2005.
- No 58 Μ. Panoroulou, *Technological change and corporate strategy in the Greek banking industry*. Athens, 2005.
- No 57 Σ. Χανδρινού, σε συνεργασία Κ. Αλτίνογλου και Α. Πεπέ, *Εξέλιξη των ΜΜΕ στη χώρα μας: Εκτίμηση και σύγκριση της αποδοτικότητας και ευελιξίας των ΜΜΕ και των μεγάλων μεταποιητικών παραγωγικών μονάδων*. Αθήνα, 2005.

ΕΚΘΕΣΕΙΣ

- No 70 *The economies of the Western Balkans: Transition, growth and prospects for EU Accession*, R. Panagiotou. Athens, 2012.
- No 69 *Η εξίσωση των ορίων συνταξιοδότησης των γυναικών προς τα αντίστοιχα των ανδρών: Σημασία και επιπτώσεις*, των Λ. Αθανασίου, Φ. Ζερβού, Α. Κώτση. Αθήνα, 2012.
- No 68 *Αεροπορικές μεταφορές και αεροδρόμια στην Ελλάδα: Σύγχρονες εξελίξεις, οικονομική σημασία και αποδοτικότητα*, των Θ. Τσέκερη και Κ. Βογιατζόγλου. Αθήνα, 2011.
- No 67 *Συνθήκες αγοράς και ανταγωνισμός στην ελληνική οικονομία*, Μελετητικής Ομάδας ΚΕΠΕ, επιμέλεια Κ. Κανελλόπουλος. Αθήνα, 2011.

- No 66 *Ξενοδοχεία πολυτελείας στην Ελλάδα: Δυναμική και αναπτυξιακές δυνατότητες*, των Ν. Βαγιονή, Ε. Κασιμάτη, Β. Καφούρου. Αθήνα, 2011.
- No 65 *Αγορά εργασίας: Εξελίξεις και αρχές πολιτικής*, των Κ.Ν. Κανελλόπουλου, Κ. Αθανασούλη, Κ. Ευστρατόγλου, Γ. Παναγόπουλου, Π. Παπακωνοτανίνου, Π.Κ. Προδρομίδη. Αθήνα, 2010.
- No 64 *Μισθός, συντάξιμος χρόνος και συνθήκες εργασίας δημόσιου και ιδιωτικού τομέα*, των Κ.Ν. Κανελλόπουλου και Φ. Ζερβού. Αθήνα, 2010.
- No 63 *Μεταφορές και Οικονομία: Συμβολή, τάσεις και προοπτικές στην Ελλάδα με έμφαση στις χερσαίες μεταφορές*, των Θ. Τσέκερη και Αικ. Τσούμα. Αθήνα, 2010.
- No 62 *Η Ελληνική Εμπορική Ναυτιλία*, των Σ. Σπαθή, Σ. Καραγιάννη, Ν. Γεωργικόπουλου. Αθήνα, 2010.
- No 61 *Το κοινωνικό κεφάλαιο στην Ελλάδα*, του Η. Πούπου. Αθήνα, 2010.
- No 60 *Ο αγροτικός τομέας στην Ελλάδα*, των Ε. Καδίτη και Ε. Νίτση. Αθήνα, 2010.
- No 59 *Size, profile and labour market analysis of immigration in Greece*, Κ. Kanellopoulos, Μ. Gregou and Α. Petralias. Athens, 2009.
- No 58 *Η εξέλιξη και προβληματισμός για την βιωσιμότητα του συνταξιοδοτικού συστήματος*, της Φ. Ζερβού. Αθήνα, 2009.
- No 57 *Οικονομική και δημογραφική βιωσιμότητα του κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος*, των Λ. Αθανασίου, Φ. Ζερβού και Α. Κώτση. Αθήνα, 2009.
- No 56 *Πολυμερείς εμπορικές διαπραγματεύσεις: Εμπόριο υπηρεσιών*, του Β. Νότη. Αθήνα, 2008.
- No 55 *FYROM's transition: From Yugoslavia to the European Union?*, R. Panagiotou. Athens, 2008.
- No 54 *Αναπτυξιακή διαδικασία και μακροχρονιότερες εξελίξεις στην οικονομική συμπεριφορά και στις οικονομικές συνθήκες*, του Λ. Αθανασίου. Αθήνα, 2007.
- No 53 *Τουριστική ανάπτυξη στην Ελλάδα και τη Μεσόγειο: Μια συγκριτική ανάλυση*, των Ν. Βαγιονή και Β. Καφούρου. Αθήνα, 2007.
- No 52 *Χρηματοδότηση και ασφάλιση εξαγωγικών πιστώσεων*, του Κλ. Β. Ευστρατόγλου. Αθήνα, 2007.
- No 51 *Ο ενεργειακός τομέας στην Ελλάδα: Τάσεις και προοπτικές*, του Νικηφ. Μανωλά. Αθήνα, 2007.
- No 50 *Ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα στην ΕΕ-15 και δυνατότητες εφαρμογής του στην Ελλάδα*, των Αθ. Θ. Μπαλφούσια και Κ. Ν. Κωτσή. Αθήνα, 2007.
- No 49 *Αγροτικό εμπόριο Ελλάδας-Βαλκανικών χωρών: Συγκριτικό πλεονέκτημα και ανταγωνιστικότητα*, του Π. Παρασκευαΐδη. Αθήνα, 2006.
- No 48 *Η επαγγελματική εκπαίδευση στην Ελλάδα: Εξελίξεις και προοπτικές*, του Κ. Κάρμα. Αθήνα, 2006.
- No 47 *Μέθοδοι και στρατηγικές αναδιάρθρωσης και ιδιωτικοποίησης του σιδηροδρόμου και των λιμένων Πειραιώς και Θεσσαλονίκης*, του Δ. Θ. Αθανασακόπουλου. Αθήνα, 2006.
- No 46 *Η ελληνική γεωργία ενώπιον των νέων συνθηκών και θεσμικού πλαισίου*, της Κ. Παχάκη, σε συνεργασία Π. Τονικίδου. Αθήνα, 2006.
- No 45 *Europe and the international economic environment in 2005: Recent developments and outlook*, S. Savva-Balfoussia, E. Athanassiou, S. Karagiannis and Α. Tsouma. Athens, 2006.
- No 44 *Ο συστημικός μετασχηματισμός των βαλκανικών χωρών και οι εξελίξεις στις οικονομικές ανταλλαγές με την Ελλάδα*, των Ν. Βαγιονή, Β. Καφούρου και Ε. Παναγιώτου. Αθήνα, 2005.
- No 43 *Εξελίξεις στην αγορά κατοικιών*, της Στ. Χειμωνίτη-Τερροβίτη. Αθήνα, 2005.